

Universitat de Girona

Facultat de Lletres

TREBALL DE FINAL DE GRAU

LA HISTÒRIA DE LA UNIÓ SOVIÈTICA A TRAVÉS DE LA REVISTA PAST AND
PRESENT

Autor: Jordi Zimmer Guirado

Tutor: Dr. Joaquim Maria Puigvert

Estudi: Història

Data d'entrega: Juliol de 2018

Continua estant de moda, després de tot un any de govern dels Soviets, parlar de la insurrecció dels bolxevics com qui parla d'una "aventura". Aventura fou, i una de les més meravelloses en les quals s'ha embarcat la humanitat, entrar en la història davant el poble esgotat i jugar-s'ho tot a la carta d'uns desigs senzills però immensos. Ja s'havia engegat la màquina que faria que les terres de les grans hisendes fossin distribuïdes entre els camperols. Els comitès de les fàbriques i els sindicats ja es preparaven a cedir als obrers el control de les indústries. No hi havia poble, ciutat, capital, comarca ni província on no hi haguessin Soviets de Diputats de Treballadors, Soldats, i Camperols disposats a fer-se càrrec de la tasca de l'administració local.

Pensi qui vulgui el que vulgui del Bolxevisme; és innegable, però, que la Revolució Russa és un dels grans esdeveniments de la història de la humanitat i que l'adveniment dels Bolxevis és un fenomen d'importància mundial. Així com els historiadors escorcollen fins i tot els detalls més anodins de la història de la Comuna de París, també un dia voldran saber què va passar a Petrograd el novembre de 1917, quin esperit animava aquell poble, com eren, com parlaven, com actuaven els seus cabdills.

John Reed a *Deu dies que trasbalsaren el món* (1919)

Ningú, ni l'ancià Hegel, renegaren mai del seu entusiasme inicial per aquella altre gran revolució que fou la Revolució Francesa. Jo crec que amb Octubre passa el mateix. "Il futuro ha il cuore antico", ha escrit Carlo Levi. Jo crec que qualsevol projecte de transformació futura de la societat guarda en el seu cor, en el seu "cuore antico", quelcom d'aquelles il·lusions que a tot el món despertaren les jornades revolucionàries que avui commemorem.

Juan José Carreras (2016)

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ.....	5
2. ELS HISTORIADORS MARXISTES BRITÀNICS.....	10
Presentació.....	10
2.1 Maurice Herbert Dobb i Christopher Hill	14
2.2 Eric Hobsbawm.....	19
2.3 E.P. Thompson.....	22
3. REVISTA <i>PAST AND PRESENT</i> : UNA CONTEXTUALITZACIÓ.....	28
Presentació:.....	28
1917: La historiografia sobre la Revolució Russa a l'Europa d'entreguerres.....	29
1945: La historiografia de la Revolució Russa a la postguerra de la Segona Guerra Mundial	31
4. ARTICLES REVISTA <i>PAST AND PRESENT</i> :.....	33
4.1 REVOLUCIÓ D'OCTUBRE.....	35
4.1.1: Maureen Perrie: El camperolat rus de 1905-1907: la seva composició social i la seva actitud revolucionària	35
4.1.2: S.A. Smith: Una aproximació sociolingüística al proletariat urbà a la primerenca Rússia Soviètica	36
4.1.3: S.A. Smith: Treballadors i capatassos: un estudi comparat de St. Petersburg 1906-1917 i Shanghai 1895-1927	39
4.1.4: Orlando Figes: L'Exèrcit Roig i les problemàtiques de la mobilització militar massiva	41
4.1.5: Erik-C. Landis: Fonts de legitimitat en el context de la Guerra Civil Russa	42
4.1.6: L.F. Macfarlane: <i>Hands off Russia in 1920</i>	44
4.2: NOVA POLÍTICA ECONÒMICA (NEP):.....	45
4.2.1 James C. McClelland: Motivacions i èxit de la proletarització del sistema educatiu soviètic	45
4.2.2 John Barber: L'establiment de l'ortodòxia ideològica a l'URSS (1928-1934).....	49
4.2.3: S.A. Smith: Racionalitat contra superstició: una aproximació antropològica a l'amenaça cristianisme ortodox rus.....	51
4.2.4: Fujiko Isono: Expansionisme o pragmatisme? Casuístiques de la participació soviètica a la revolució de Mongòlia de l'any 1921	53
4.3 SEGONA GUERRA MUNDIAL:	55
4.3.1: Geoffrey Hosking: La Segona Guerra Mundial i el seu impacte en la consciència nacional russa.....	55

4.3.2: James Mark: Política i memòria històrica: les diferents percepcions testimonials sobre l'arribada de l'Exèrcit Roig a Hongria (1944-1945)	59
4.3.3: Mark Harrison: La Unió Soviètica de postguerra: la recerca de casuístiques que expliquin la seva ràpida recuperació.....	62
4.4 GUERRA FREDA:	65
4.4.1: Silvio Pons: La geopolítica de contenció del Kremlin i les seves exigències al moviment comunista europeu.....	65
4.4.2 Robert Hornsby: Tenim l'enemic a l'interior? El Komsomol i la joventut estrangera en el context del post-stalinisme (1957-1985).....	69
5. Conclusions.....	72
BIBLIOGRAFIA:.....	76
BIBLIOGRAFIA PAST AND PRESENT:	78
ANNEXOS.....	80
Annex 1:.....	80
Annex 2:.....	80
Annex 3:.....	81

1. INTRODUCCIÓ

El món del marxisme, tant per la naturalesa metodològicament profunda d'aquest com a eina d'anàlisi de la realitat actual i pretèrita, com per la multiplicitat de latituds mundials – que responen, com no podria ser d'altre manera, a conjuntures diferents entre elles- on s'ha intentat aplicar com a model polític, és d'una magnitud ingent. Paral·lelament, l'estudi de l'URSS, tant per les dimensions geogràfiques que acabà ocupant -15 repúbliques, com és sabut- com per la complexitat dels múltiples episodis convulsos que experimentà, és igualment massa ambiciós d'analitzar globalment. Per aquests motius, un treball que pretengui conciliar la naturalesa voluminosa d'aquestes dues temàtiques -que estan interrelacionades- amb la voluntat de no perdre capacitat d'aprofundir en els seus coneixements, necessita acotar el marc d'estudi. Aquest seria un dels primers mòbils que m'haurien impulsat a escollir el marxisme britànic i la revista *Past and Present* (1952), així com el seu estudi de la Unió Soviètica, com a subjecte d'anàlisi: la capacitat d'acotar temàticament. Tanmateix, la necessitat d'acotar el tema s'ha accentuat darrerament, degut a la recent celebració del primer centenari de la Gran Revolució d'Octubre i el consegüent allau de producció historiogràfica que se'n desprèn. Com passa amb tota commemoració històrica, els membres de la societat que li correspon s'interpel·len a sí mateixos sobre el seu passat. En conseqüència, coetàniament al centenari de la revolució, s'evidencia un renaixement de l'interès en l'estudi del bolxevisme, a l'interior i l'exterior de les fronteres russes, motivats per l'agenda política actual. Els historiadors sempre seran fills del seu temps, *ergo* els camps d'estudi mai respondran a motivacions atzaroses. Heus aquí un altre element que m'ha condicionat personalment a l'hora d'escollir aquest tema en el present treball: l'intent d'aprofundir en el coneixement d'una cultura que històricament ha trobat dificultats a l'hora de consolidar-se com a matèria d'estudi en el nostre context acadèmic, així com la convicció personal de la necessitat social de l'existència d'intel·lectuals que siguin capaços de jugar un rol connector, d'entesa i comprensió, entre dues regions, l'europea i l'euroasiàtica, especialment arran de l'augment del pes internacional de la darrera.

Com es dedueix a partir de l'anterior paràgraf, el col·lapse del Camp Socialista l'any 1991 i el consegüent abandó del comunisme com a ideologia oficial no ha impedit que l'URSS segueixi viva sobre el paper en el món de l'acadèmia i més etèriament en l'imaginari polític esquerrà actual, en forma de polèmica o de nostàlgia. Com tota revolució històrica –que

intrínsecament conté passions i sentiments exaltats a banda i banda del conflicte-, no és unanimitat el que regna. Des de la majoria de l'espectre marxista, s'ha vist en l'aprofundiment investigatiu respecte sovietisme com una lluita pel futur. Ja sigui per a discernir en quins punts van errar les generacions pretèrites, entre el 1917 i el 1991, com per impedir que el relat dels sobrevivents –que no vencedors- de la Guerra Freda facin desaparèixer de la memòria històrica les conquestes lloables del projecte del "socialisme real". Les explicacions futures ajudaran a decidir si, en el segle XXI, els treballadors tornaran a "gratar el cel" per a substituir el capitalisme per a un millor sistema. Dificilment assumiran riscos inevitables i afrontaran costos si creuen que el govern obrer, la propietat col·lectiva i una economia planificada estan condemnats al fracàs; que només el lliure mercat funciona i que milions de persones a l'Europa de l'est i en la URSS assajaren el socialisme però tornaren al capitalisme perquè volien 'prosperitat' i 'llibertat'¹. Paral·lelament, amb l'esfondrament dels règims del socialisme real, els quals es consideraven a si mateixos com encarnacions d'idees marxistes o marxistes-leninistes, es planteja, per descomptat, la qüestió si el marxisme ha perdut la seva rellevància no només com a sistema social, sinó també com a mètode científic². Per extensió, l'experiència socialista del segle XX, així com la dels seus estudiosos, es presenta com a una temàtica d'alt rendiment.

Tanmateix, les casuístiques de l'interès acadèmic respecte l'experiència bolxevic no responen únicament a motius del *Zeitgeist* polític actual. Precisament, estan relacionades també amb l'evolució de la historiografia professional pròpia de la segona meitat del segle XX fins als nostres dies com es desenvoluparà al capítol corresponent (*Revista Past and Present: una contextualització*). La conjuntura políticament convulsa, així com les divergències ideològiques i culturals entre Europa i Rússia impediren a la historiografia d'ambdós procedències efectuar un anàlisi objectiu i adequat sobre la Revolució Russa. Per aquest motiu, el selecte *Grup dels historiadors marxistes britànics* o *Grup de historiadors del Partit Comunista britànic*, per aptituds ideològiques i metodològiques, foren pioners a l'hora d'invertir aquesta dinàmica. Aquest també ha estat un pilar fonamental a l'hora d'escollir-los com matèria prima per a articular el present treball.

¹ KEERAN, Roger/ KENNY, THOMAS (2010). *El socialismo traicionado*. Editorial El Viejo Topo, p.23.

² G. IGGERS, Georg (1995). *La ciencia histórica en el siglo XX: Las tendencias actuales*. (1a ed. cast). Barcelona. Editorial Labor, p. 72.

La producció d'Eric Hobsbawm, així com els raonaments i la teoria que aquesta conté, gaudirà d'un pes irrenunciable i rellevant en el desenvolupament d'aquest treball³. Al següent fragment de text, present al seu llibre *Revolucionarios*, exposa diàfanament la problemàtica existent en la historiografia del moviment socialista propi del segle XX anteriorment esmentada: *No conec cap partit comunista, a excepció de l'italià –pel qual Hobsbawm sentia una gran admiració, especialment per Togliatti i Gramsci- que hagi fomentat un anàlisi sincer i autocrític de la seva pròpia història de l'URSS. No conec cap partit comunista que hagi escrit una història científicament acceptable de sí mateix*⁴. És a dir, és imperatiu per a un historiador metodològicament seriós desvincular la seva filiació política de la seva producció acadèmica; en el cas del marxisme això és, no subordinar el marxisme com a mètode d'anàlisi dialèctic i sobirà enfront les voluntats del marxisme polític estatal nascut a les acaballes de la Primera Guerra Mundial: el marxisme-leninisme. Ara bé, pretendre fer un estudi objectiu no equival a fer una producció neutral, com reconeix més endavant al mateix llibre Hobsbawm: *La revolució social és un fenomen amb el que tots nosaltres hem d'ajustar comptes en un segle que ha assistit a més i majors revolucions que qualsevol altre de la història escrita. Pel caràcter mateix dels seus efectes, les revolucions són molt difícils d'analitzar satisfactòriament, perquè estan envoltades i han d'estar-ho- d'esperança i desil·lusió, d'amor, d'odi i temor, dels seus propis mites i dels de la contrapropaganda. (...). L'estudi científic de les revolucions no significa fer un estudi desapassionat. És bastant segur que les principals realitzacions en aquest terreny seran "compromeses", en general amb simpatia envers les revolucions, si hem de guiar-nos pel precedent de la historiografia de la Revolució Francesa. Un estudi compromès no és necessàriament un pamflet, com han demostrat Mommsen i Rostovzeff. Però és lògic que, en els primers passos de la investigació de les revolucions socials, el mercat tendeixi a ser inundat per pamflets, (...) a vegades encoberts sota la disfressa de treballs històrics i sociològics seriosos, que reclamen per tant esser sotmesos a seria crítica*⁵.

Hobsbawm, així com la resta de membres destacables del Grup d'historiadors del Partit Comunista britànic (Maurice Dobb, Christopher Hill, Rodney Hilton i E.P Thompson entre

³ Hobsbawm ha estat un dels principals autors a l'hora de vertebrar a nivell històric i historiogràfic el present treball. També són d'obligada menció Carreras Ares, sense el qual no hauria estat possible contextualitzar els antecedents historiogràfics *Past and Present*, i Jacques Le Goff, decisiu per a copsar la trajectòria temàtica i metodològica de la revista.

⁴ HOBBSAWM, Eric (2000). *Revolucionarios*. (1a ed.Cast.). Barcelona. Editorial Crítica, p.167.

⁵ Ib.,p.283.

d'altres) tindran un seguit de nexes unificadors. El primer nexa és observable en el fragment de text recentment esmentat: la voluntat de fer una producció marxista autònoma. L'altre serà, com indica el títol del grup, la militància d'esquerres i el compromís social i polític que això comporta. La Gran Revolució d'Octubre és el resultat pràctic amb major abast dels treballs de Marx⁶. Conscient de la naturalesa polèmica d'aquesta darrera afirmació, Hobsbawm escrigué una frase aclaridora al respecte: *Fins a quin punt hauria aprovat el propi Marx el que s'ha dut a terme en el seu nom, i què hauria pensat de les doctrines, sovint transformades en l'equivalent laic de teologies, oficialment acceptades com a veritat immutable, és un tema que pot suscitar interessants especulacions, tot i que no acadèmiques. El fet és que, per més allunyades que estiguin de les seves pròpies idees, procedeixen històricament d'elles, i la procedència, en pensament i acció, poden demostrar-se directament. Pertanyen a la història del marxisme*⁷. S'observa, doncs, un vincle temàtic i metodològic en el paradigma interpretatiu dels marxistes britànics. Per aquests dos motius, el materialisme dialèctic com a temàtica pròpia serà un element tractat en aquest treball (exposat al capítol dels *Historiadors marxistes britànics*); la intenció no és una exposició sobre què és aquest –impossible d'exposar en una extensió pròpia d'un Treball de Final de Grau- sinó destacar quins són les aportacions particulars (i alhora exemplars) dels historiadors marxistes britànics en el camp del marxisme, així com el seu impacte en la revista *Past and Present*, fundada per ells mateixos l'any 1952⁸. Aquest no seria un estat de la qüestió satisfactori si no es tingués en compte la metodologia sobre la qual es va inspirar i fundar la revista sobre la qual pivota el present treball. L'estructura del treball, doncs, estarà condicionada per aquesta premissa. En consonància, el primer capítol estarà dedicat a la producció teòrica del *Grup* i la relació d'aquesta amb el bolxevisme. Seguidament, al capítol següent, dedicat a la revista, el procediment a seguir consistirà en una contextualització historiogràfica i històrica dels seus antecedents, per a copsar satisfactòriament el marc acadèmic en el qual neix.

El treball, doncs, intentarà analitzar com s'ha enfocat des de la fundació de la revista la història de la Unió Soviètica a través dels diversos autors que hi han intervingut. Es tracta d'un treball que s'endinsa dins la història de la historiografia (professional) en general, i en

⁶ *Ib.*, p. 137.

⁷ HOBBSAWM, Eric (2011). *Cómo cambiar el mundo*. (1a ed.Cast). Barcelona. Crítica, p. 350.

⁸ La iniciativa de la revista fou de membres del grup, específicament de Dobb, Hilton, Hill, Hobsbawm i John Morris, a qui se'l reconeix com el protagonista principal en l'organització de la revista. (Kaye, 1989:15). La producció acadèmica de John Morris no s'ha tingut en compte per a el-laborar el present treball degut a que s'especialitzà en història de l'Imperi Romà.

el paradigma interpretatiu impulsat pels historiadors marxistes britànics en concret. M'agradaria destacar el fet que la voluntat de fer un anàlisi científicament acceptable de la història dels moviments marxistes ha estat un altre dels elements que m'han motivat a escollir-los com a protagonistes del present treball, més enllà de la capacitat d'acotar que aporten, com s'ha esmentat anteriorment.

Ja en referència al tercer i últim capítol, sobre un total de quinze articles recopilats arran del buidatge de la revista (arribant així a un total de 40 fonts bibliogràfiques utilitzades), la totalitat dels articles escrits en referència al món soviètic al llarg de la història de la revista –considerat necessari per a construir una panoràmica completa i profunda sobre la temàtica escollida–, la metodologia seguida consistirà en ordenar-los en funció del context històric concret en el qual s'insereixen els diferents estudis dels articles, per posteriorment analitzar-los posant èmfasi en les temàtiques concretes, comparant-los amb la relació que pugin tenir amb les obres individuals dels *founding fathers* de la revista –els tractats d'economia soviètica de Maurice Dobb, la monografia de Hill sobre el lideratge de Lenin en la revolució o els manuals de història contemporània de Hobsbawm, entre d'altres –amb el doble l'objectiu final d'analitzar quantitativa i qualitativament els resultats extrets de la totalitat dels articles escollits, posant la lupa en la metodologia emprada pels diferents autors. Es tracta, en síntesi, d'analitzar les característiques historiogràfiques de la revista mitjançant un estudi de cas: l'estudi que es fa en aquesta sobre la història de la Unió Soviètica (fent de pas un estat de la qüestió sobre com han enfocat aquesta temàtica). Per a satisfer aquest propòsit serà essencial destacar i evidenciar mitjançant les fonts escollides l'impacte real de la revolució historiogràfica encapçalada per *Past and Present* (1952).

2. ELS HISTORIADORS MARXISTES BRITÀNICS

Només tindrà el do d'encendre la guspira de l'esperança en el passat l'historiador que estigui fermament convençut que ni tan sols els morts estaran fora de perill de l'enemic (la classe dominant) si guanya. I l'enemic no ha cessat de ser victoriós.

Walter Benjamin (1940)

Presentació

La recepció del marxisme a Anglaterra fou un fenomen tardà. Això es deu fonamentalment a tres casuístiques: en primer lloc, la inexistència d'una experiència i cultura sòlidament revolucionàries al país; en segona instància, el marxisme no va precedir el moviment obrer britànic, ni tan sols fou coetani a ell. En tercer lloc, les dues anteriors observacions s'han d'emmarcar a l'interior de la societat anglesa, caracteritzada per una estabilitat política i social destacada⁹. Aquest seguit d'evidències, però, no va impedir el naixement de la que ha estat una de les corrents historiogràfiques occidentals més consolidades: el marxisme britànic. Els factors que van esperonar el sorgiment d'aquest corrent doncs, no rau en antecedents de caire polític i social, sinó en antecedents estrictament acadèmics, concretament en la tradició liberal-radical. Treballs com *Short History of the English People* (1877) de Thorold Rogers, o les obres de R.H Tawney i els Hammond es convertirien en una inspiració per a historiadors com Hobsbawm, Thompson o Hill. Es tracta, doncs, d'uns precedents que, si bé no empraren una metodologia marxista, sí que es decantaren per una perspectiva social de la història, enllaçant així amb els historiadors marxistes britànics¹⁰.

Si bé l'herència liberal-radical esdevingué un nexa clar entre els historiadors marxistes britànics, el vincle determinant seria la seva militància en el Partit Comunista britànic. Hobsbawm sintetitza il·lustrativament les motivacions politico-ideològiques que tingueren els historiadors de la seva generació a l'hora de decantar-se pel marxisme i per la militància comunista: *Què podien fer els joves intel·lectuals jueus en aquelles circumstàncies? (...) Com a jueus se'ns impedia, per definició, donar suport a partits basats en aliances confessionals, o en un nacionalisme que exclouïa als jueus i, en ambdós casos,*

⁹ BENÍTEZ MARTÍN, Pedro (1996). *E.P. Thompson y la historia: Un compromiso ético y político*. Madrid. Talasa Ediciones, p. 18.

¹⁰ J.KAYE, Harvey (1989). *Los historiadores marxistas británicos*. (1a ed.Cast.). Zaragoza. Prensas Universitarias de Zaragoza, p. XII.

antisemita. Ens convertirem en comunistes o en algun tipus equivalent de marxistes revolucionaris o, si optem per la nostra pròpia versió nacionalista de 'Blut und Boden', sionistes. Però, inclús la major part dels joves intel·lectuals sionistes es consideraven a sí mateixos com una espècie de marxistes revolucionaris. Virtualment no hi havia cap altre possibilitat. No intentarem un compromís contra la societat burgesa i capitalista, en tant que aquesta clarament semblava estar agonitzant. Simplement vam escollir un futur en comptes del no futur, ergo ens vam decantar per la revolució. Però no era una revolució en un sentit negatiu: escollirem un món nou en comptes que cap món en absolut¹¹. En consonància amb el que esmenta Hobsbawm, el marxisme tingué un auge de receptors de forma directament proporcional a la crisi que arrossegava el capitalisme entre les dècades de 1920 i 1940. D'aquesta manera, la Rússia soviètica semblava demostrar que un món nou era possible, i que un Partit fortament organitzat –seguint els plantejaments leninistes- seria el vehicle necessari per a satisfer aquesta 'necessitat històrica'.

La bolxevització dels diversos partits comunistes en els anys trenta i quaranta fou coetània a una onada d'increment militant inèdita fins aleshores en la història, ja fos per motius de classe o perquè foren els lluitadors més destacats contra el nazisme i el capitalisme decadent, i vingué acompanyada d'un perfil militant concret -el perfil general dels diferents partits comunistes- que aniria més encarat a una actitud reactiva i mecànica envers els seus oponents polítics, en comptes d'aprofundir en el poder científic de les idees de Marx. El moviment comunista estava molt més encarat a l'acció política que no pas a l'acadèmica i/o ideològica. Es pot parlar doncs, d'un seguidisme generalitzat en el sí dels diferents moviments ortodoxos europeus, això és, la importació de les directrius ideològiques i polítiques de l'estalinisme al continent europeu (i en general al moviment comunista internacional). Els historiadors marxistes britànics veurien en l'estalinisme el culpable –dins el món intel·lectual- de la creació d'un marxisme *vulgar* –el qual serà exposat més profundament més endavant en aquest treball-, reduccionista, que impediria el desenvolupament d'importants elements d'investigació especialment importants en el camp de les ciències socials. Aquesta doctrina propugnada pel PCUS contribuiria a alimentar el desencís polític d'alguns historiadors marxistes britànics. Aquest desencís arribaria al seu clímax l'any 1956, ja en l'època post-stalinista de Nikita Krushev, arran de la invasió soviètica a Hongria i la fracassada oposició d'aquesta per part del Partit

¹¹ HOBBSAWM, Eric (2000). *Revolucionarios*. (1a ed.Cast.). Barcelona. Editorial Crítica, p.355.

Comunista britànic, considerada com a imperativa per Hill i Thompson, els quals abandonarien la militància. Només conservarien el carnet del Partit Dobb i Hobsbawm¹², coincidint, com s'exposarà a continuació, amb el caràcter menys heterodox del seu marxisme respecte la resta d'integrants del grup. Posteriorment als fets d'Hongria -entre els anys 60-70-, en el sí dels moviments marxistes emergiria una pluralitat de literatura marxista, així com una apertura doctrinal a l'interior dels Partits Comunistes. S'encetà un cisma progressiu entre "l'ortodòxia" (encarnada igualment per les divergents Xina i URSS), segons la nomenclatura europea, i justament el marxisme europeu. Els historiadors marxistes britànics s'han d'incloure en aquest segon grup¹³.

Tornant a cronologies anteriors als fets d'Hongria, s'experimentà a partir de les directrius del marxisme polític, en el cas britànic, una coacció per part del Partit envers els historiadors sobre la seva producció acadèmica. Els escrits de Marx foren agafats en ocasions com a models per a ser aplicats en comptes de considerar-los com a hipòtesis per a ser comprovades¹⁴. Tanmateix, fou un context matisable; no es pot parlar d'una coacció total. No es van coaccionar la totalitat de les temàtiques històriques –en ocasions genuïnes- sinó aquelles que involucressin al Partit Bolxevic –per motius obvis- o a assumptes relacionats amb aquest. Això no impedirà que tots els membres del Grup d'historiadors del Partit Comunista britànic reconeixin la funció globalment positiva de la seva militància envers la seva formació política i acadèmica, no només pels aprenentatges intrínsecs que aporta la militància, sinó pel suport explícit que sempre tingueren els historiadors per part del Partit. El mateix Hobsbawm reconeixeria que el seu interès per la història extra europea –així com el seu combat contra l'eurocentrisme, necessari per a enfoca adientment l'URSS com a subjecte històric- naixeria arran de la seva participació a la secció colonial del PC¹⁵. Tanmateix, per aquest cúmulo de circumstàncies, aquests es veurien envoltats per un foc creuat acadèmic. En primera instància, per la seva vocació marxista, hagueren d'enfrontar-se a les postures empiristes, així com els sobrevivents del positivisme a l'acadèmia britànica. Alhora, impulsar un marxisme més profund i elàstic, en detriment del que ells consideraven dogmatisme marxista, també seria una de les seves

¹² J.KAYE, Harvey (1989). *Los historiadores marxistas británicos*. (1a ed.Cast.). Zaragoza. Prensas Universitarias de Zaragoza, p. 16.

¹³ PASAMAR, Gonzalo (2000). *La historia contemporània: Aspectos teóricos e historiográficos*. Madrid. Editorial Síntesis, p. 99.

¹⁴ J.KAYE, Harvey (1989). *Los historiadores marxistas británicos*. (1a ed.Cast.). Zaragoza. Prensas Universitarias de Zaragoza, p. 15.

¹⁵ PIERRE, Matari (2013). *Eric Hobsbawm, el marxismo y la transformación de la historiografía*. Nueva Sociedad, p. 3.

intencions. Per aquesta estratègia intel·lectual, veieren en els membres dels *Annales* (1929) un aliat en la lluita contra el predomini de l'antiga història política¹⁶. Compartien un seguit d'afinitats metodològiques, no només en l'èmfasi posat en les estructures i la llarga durada –plantejament incorporat per Marx abans que ho fes Braudel-, sinó també per la importància assignada a la totalitat.¹⁷ Hobsbawm recalcaria a *Sobre la història* el particular impacte de Braudel en el sí del grup dels historiadors marxistes britànics: *Voldria afegir una o dues postil·les sobre l'acollida que els Annales tingueren a Gran Bretanya. (...) La primera observació que m'agradaria fer es el que ha influït a Anglaterra, en la mesura en que podem parlar d'influència, no és tant els Annales concretament com el que podríem anomenar la 'nouvelle vague' francesa en la història. Annales és part d'això, i certament, és una part cada cop més important gràcies a la triple significació de Fernand Braudel. En primer lloc, va influir per ser autor d'un gran llibre vam llegir apassionadament molts de nosaltres (...). En segon lloc, (...) va deixar petjada en nosaltres al ser director de la revista Annales. I, en tercer lloc, potser essent aquest el més important, fou l'home que convertí la sisena 'Section de la École Pratique', que ara és la Escola d'Estudis Superiors de Ciències Socials, en el motor i el centre principal de les ciències socials franceses durant el període d'una generació¹⁸. Braudel, Autor de *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l'époque de Philippe II* (1949)¹⁹, com Maurice Dobb, Sweezy, Rodney Hilton i Hill s'endinsaria en el profundament complexa debat sobre la transició del feudalisme al capitalisme. Els *Annales* també foren inspiradors a *Past and Present* en el sentit d'entendre les revistes com a una eina irrenunciable de foment divulgatiu i aprofundiment del coneixement històric. No és sorprenent, doncs, que al primer numero de *Past and Present* es lloés la tasca modernitzadora encetada pels *Annales*, així com tampoc és sorprenent*

¹⁶ Són uns plantejaments en concordança amb la línia argumental de Gonzalo Pasamar, qui afirma: (...) *La renovació de la Història després de la II Guerra Mundial, a més d'anar lligada a l'escola dels Annales, a Febvre i Bloch, ha estat igualment associada al marxisme. L'activitat dels historiadors marxistes occidentals a partir dels anys quaranta fou un reflex, en primer lloc, de les expectatives de reforma i revolució suscidades per la derrota del nazisme i l'auge dels partits comunistes entre joves professors i intel·lectuals. Dita activitat també pot interpretar-se com una estratègia en favor de l'ampliació i renovació de l'ofici de l'historiador amb el descobriment de l'obra de Marx per facilitar la crítica i l'ensorrament de l'historicisme, i en general, la història positivista.* (Pasamar, 2000: 96)

¹⁷ BURKE, Peter (1996). *La revolució historiogràfica francesa*. (2a ed. Cast). Barcelona. Gedisa Editorial, p. 97.

¹⁸ HOBBSAWM, Eric (2014). *Sobre la història*. (1a ed. en aquesta presentació. Cast). Barcelona. Editorial Planeta. S.A, p. 183.

¹⁹ Al qual es referia anteriorment Hobsbawm.

que, recíprocament, Jacques Le Goff –membre dels *Annales*- comparés *Past and Present* amb la seva pròpia revista²⁰.

Àdhuc, les afinitats dels historiadors marxistes britànics envers els *Annales* (la qual no fou una escola hegemònicament marxista) no els apartà, però, de la voluntat criticar els estudis històrics no-marxistes. Tanmateix, aquest tampoc fou un factor que els impedí ajuntar-se amb col·legues de l'acadèmia no-marxistes exògens a l'escola dels *Annales*, amb els quals tenien igualment punts d'interès en comú, com podrien ser l'historiador Lawrence Lauren, el sociòleg Philip Abrams i l'antropòleg Jack Goody²¹. Com a resultat ulterior, la revista fou fundada, en el context de la jove Guerra Freda, sota el lema que era necessària la tasca de (...) *explain the transformations that society undergoes by its very nature*²². *Past and Present* s'ha convertit en una de les revistes líders en el camp dels estudis històrics, així com un impulsor clar del re-sorgiment de la història social (recordem la tradició liberal-radical) i de la sociologia històrica com a temes centrals d'aquestes disciplines. Tanmateix, i malgrat el caràcter eclèctic i no exclusivament marxista dels seus articles, el fet que Thompson, Hobsbawm (fundador de la revista i antic vicepresident del comitè editorial) i Hill (antic president del comitè editorial) hagin estat membres destacats de la direcció de la revista implica també que el marxisme és un component indestruïble d'aquesta²³.

2.1 Maurice Herbert Dobb i Christopher Hill

A continuació s'exposaran conjuntament Dobb i Hill. Aquesta decisió es deu, en primer lloc, a l'incapacitat d'exposar globalment la seva producció historiogràfica si alhora es vol respectar l'extensió del present treball. En segon lloc, s'aprofita un seguit de similituds particulars que els uneixen: el seu interès en l'estudi de la transició del feudalisme al capitalisme-un anàlisi ja proposat per Marx-, així com la tinença dins el seu currículum acadèmic de llibres directament vinculats amb l'estudi de la Revolució Russa, com es comprovarà a continuació. Aquest apartat, ha de servir doncs, per efectuar una exposició del pes que té la Revolució Russa com a temàtica dins els pares fundadors de *Past and*

²⁰ JACQUES LE GOFF, " Two retrospective surves marking our hundreth issue", *Later History, Past and Present*, Volum 100, Capítol 1, Agost 1983., pp. 14-28.

²¹ J.KAYE, Harvey (1989). *Los historiadores marxistes britanicos*. (1a ed.Cast.). Zaragoza. Prensas Universitarias de Zaragoza, p. 16.

²² CHRISTOPHER HILL, R.H. HILTO, ERIC HOBBSAWM, 'Origins and early years'. *Past and Present* (1983) 3-14,3.

²³ J.KAYE, Harvey (1989). *Los historiadores marxistas britanicos*. (1a ed.Cast.). Zaragoza. Prensas Universitarias de Zaragoza, p. 16.

Present així com les aportacions més marcadament teòriques corresponen a autors com Hobsbawm o Thompson.

Maurice Dobb és l'historiador referent, dins el grup que ens escau, a l'hora d'analitzar temàtiques essencialment difícils i complexes tals com la transició del feudalisme al capitalisme. La finalitat ulterior de l'obra de Marx fou analitzar el mode de producció capitalista. Marx va fundar una filosofia, però no la va desenvolupar. En conseqüència, i per donar cos al materialisme històric, hagué de passar superficialment –en comparació amb l'anàlisi profund que fa del capitalisme- pels modes de producció que l'havien precedit. Per aquest motiu, l'estudi des d'una òptica marxista de les èpoques antigues, medievals i modernes adquireixen una naturalesa especialment complexa, així com controvertida, pel menor nombre quantitatiu de producció que tingueren Marx i Engels sobre aquestes temàtiques. Per aquest sol fet, Dobb ja esdevé un historiador marxista a tenir en compte.

Malgrat el seu camp d'estudi predilecte fou l'època moderna, també tingué una producció prolífica en el camp d'estudis econòmics contemporanis. Es convertiria en un historiador econòmic que aniria més enllà de l'economia, així com un historiador confrontat amb els límits polítics i ideològics propis de la Guerra Freda. Títols com *Political economy and capitalism: Some essays in economic tradition*(1937), *On economic theory and socialism* (1955) o *An essay on economic growth and Planning* (1960) són referencials. Aprofundir les característiques globals de la seva obra seria trair els límits del present treball. És per això que només tindrem en compte el seu llibre *Soviet Economic Development since 1917*, publicat per primera vegada l'any 1948. Ens interessa per diversos motius. En primer lloc ens servirà com a subterfugi per exposar una perspectiva panoràmica respecte el *modus operandi* de Dobb. En segon lloc, els capítols sis (*The Transition to the New Economic Policy*), set (*The First Years of Economic Recovery and the "Scissors" Crisis of 1923*) i el capítol 13 (*The Two Post-War Decades*) de l'esmentat llibre ens serviran per contrastar continguts amb els dos únics articles de matèria econòmica seleccionats de la revista *Past and Present*, titulats *Proletarianizing the Student body: the soviet experience during the New Economic Policy*, escrit per James C.MC Clelland, i *The Soviet Union after 1945: economic recovery and political repression*, escrit per Mark Harrison. No convé desviar-se d'aquests tres capítols recentment esmentats, degut a la que la complexitat de la iniciàtica economia soviètica és directament proporcional a la complexitat del llibre de Dobb. Intrínsecament, doncs, el contingut deriva en un contingut multidisciplinar (fidel a

l'herència dels *Annales*), com ell indica: *The various sections of this book may prove of unequal interest to different types of Reader. Chapters One, Thirteen and Fourteen will probably be of interest mainly to economists, and Chapter Fifteen to the economic geographer. If an economic historian should be persuaded to open the book, such matters as may hold his attention will probably lie somewhere between Chapters Two and Twelve; while Chapters Eight to Ten, and possibly the four which precede them, may have some interest for the Student of comparative economic policies*²⁴. En tercer lloc, l'anàlisi d'aquest llibre ens servirà per resseguir quines són les coordenades generals de l'opinió de Dobb respecte el projecte econòmic –i per extensió polític- del sovièticisme fins el 1948.

Dobb identifica la Revolució Russa com el canvi més profund i accelerat en un marc geogràfic tant ingent com el del moribund Imperi Rus. Segons l'autor, aquest sol fet convertiria la revolució en un camp d'estudi merescut i rellevant. Alhora, el context en què estudià aquest esdeveniment, coetani l'existència de l'URSS, accentua la importància del seu estudi. Com ja s'ha exposat, la filosofia dels historiadors marxistes britànics és basa en una producció acadèmica objectiva, malgrat són conscients que no és una producció neutral, és a dir, que en tant que estudien fenòmens vius –en aquest cas l'edificació del 'socialisme real'- les seves conclusions poden tenir connotacions polítiques. Partint d'aquesta base, Dobb assenyala els principals punts d'interès que comporta estudiar aquesta temàtica: 1) és el primer cas històric de conquesta del poder polític per part de la classe obrera, sota l'eslògan de *dictadura del proletariat*, ergo el primer intent de construir una economia socialista; 2) és el primer intent d'edificar una economia planificada, que va transformar un antic imperi semi-feudal en una superpotència industrial, abandonant el model clàssic d'industrialització basada en el *laissez-faire*²⁵. En conseqüència, pot ser la gènesi d'un contra-relat respecte al liberalisme, així com una recepta econòmica atractiva pels països subalterns²⁶. L'aportació més destacable en matèria econòmica feta per les autoritats soviètiques, segons indica Dobb, és especialment l'efectuada en el període

²⁴ DOBB, Maurice (1966). *Soviet Economic Development since 1917*. London. Cox and Wyman Ltd, p. VII.

²⁵ *Ib.*, pp 1-31.

²⁶ Aquesta és una opinió compartida per Hobsbawm, qui afirmaria a *Historia del Siglo XX: Els països del tercer món creien que només la intervenció de l'Estat podria treure a les seves economies de la situació d'endarreriment i dependència. Un cop culminada la descolonització, la inspiració procedent de la Unió Soviètica els portaria a identificar el progrés amb el socialisme. Per a la Unió Soviètica i els seus nous aliats, el dogma de fe fonamental era la planificació centralitzada.* (Hobsbawm, 2011: 181).

d'entreguerres. La planificació soviètica pròpia d'aquestes cronologies no s'hagueren d'enfrontar a problemàtiques exclusivament econòmiques, sinó paral·lelament a una gamma de multiplicitat de problemàtiques pròpies d'una societat en conflicte. La política econòmica soviètica no fou conduïda com a un experiment calmat en una conjuntura tranquil·la, sinó que s'ha d'entendre a l'interior d'un procés de transformació revolucionària encarada a superar un ordre social antiquat per substituir-lo per un altre. La societat d'aleshores estava en transició d'un ordre social propis d'un feudalisme tardà, endarrerit -segons dades que ens aporta Dobb- un segle i mig respecte el continent europeu. Per aquest motiu, la política econòmica fou determinada en funció de la relació existent aleshores entre les diferents classes, que dins la cosmovisió leninista es traduiria en la prioritat d'enterrar les relacions socials existents fins aleshores. En conseqüència, i en consonància amb les consideracions anteriors, aquest historiador britànic reconeix l'impossibilitat de deslligar l'estudi d'aquesta temàtica -inserida en un agut escenari de lluita de classes- d'una atmosfera polèmica²⁷. La qüestió de fons, però, és exposar de forma fidedigna els fets en qüestió; una tasca difícil a la que s'hagué d'enfrontar Dobb, tenint en compte la poca disponibilitat de fonts existents als anys quaranta, així com l'escepticisme que regnava aleshores envers les fonts disponibles per por a falsificacions. Així doncs, es dona per acabada la panoràmica de l'autor, entenent que s'insistirà sobre els seus plantejaments en els capítols de *Past and Present* anteriorment esmentats.

Com Maurice Dobb, Hill també participà en el debat sobre la transició del feudalisme al capitalisme. En canvi, i a diferència de Dobb, la temàtica protagonista de la seva producció acadèmica fou concretament la *Revolució Gloriosa* (1688), i per extensió, el seu marc cronològic predilecte fou el segle XVII. Aquesta branca de la seva trajectòria no és vinculable, evidentment, amb la temàtica que ens escau. Àdhuc, els seus estudis sobre la primera revolució burgesa es fan des del prisma marxista. Per aquest motiu, i en tant que a través d'aquests ha posat l'èmfasi en la importància de considerar la lluita de classes com un fenomen que va més enllà de realitats econòmiques i polítiques, sinó socials en el sentit més ampli -donant importància a la *història des de baix* com a mètode historiogràfic solvent²⁸, s'erigeix com a una peça a tenir en compte a l'hora d'estudiar la renovació grupal dins de la historiografia marxista.

²⁷ DOBB, Maurice (1966). *Soviet Economic Development since 1917*. London. Cox and Wyman Ltd, p. 33.

²⁸ En paraules de J.Kaye: *La història des de baix representa una alternativa que allunya el punt d'atenció envers les elits o classes dirigents, centrant-se en les vides, activitats i experiències de les masses, de la*

Tanmateix, i ara sí acostant-nos a material que té relació directe amb la temàtica que ens escau, Hill és el tercer membre del grup dels historiadors marxistes britànics que té un llibre dedicat a la Revolució Russa, concretament el titulat *Lenin and the Russian Revolution* (1947). En síntesi, Hill senyala que “la causa fonamental de la revolució russa és la incompatibilitat de l’Estat tsarista amb la civilització moderna²⁹”. Per donar força a aquest argument, l’historiador britànic aporta una reflexió interessant al respecte; l’esclat de la revolució tindria un lligam directe amb la inexistència d’una classe mitjana independent al sí de la societat tsarista. És per aquest motiu, que el liberalisme, que fou la filosofia de la burgesia ascendent occidental en el seu combat històric contra el feudalisme, no tingués arrels socials durant el regnat dels Romanov, sustentat a partir d’una burocratitzada classe aristòcrata, en contraposició a una pagesia inacabable. Convé senyalar que el primer marxisme també buscà en els països industrialitzats el seu públic, i tendí a un escepticisme –i a vegades rebuig declarat- envers el potencial revolucionari del món rural³⁰. Com el leninisme fou capaç de contradir –en la pràctica- aquesta part de l’argumentari és un debat que Hill també afronta al llibre, en la línia de Gramsci als seus *Quaderni del carcere* que mitjançant la metàfora Orient-Occident exposaria la particularitat politico-econòmica de la revolució bolxevic. Gramsci exposaria al seu article “La rivoluzione russa contro *Il capitale*”(1917) les següents reflexions: *És la revolució –en referència a la bolxevic- contra “El Capital” de Karl Marx. “El Capital” de Marx era, a Rússia, el llibre dels burgesos, més que dels proletaris. Era la demostració crítica de la necessitat fatal de que a Rússia es formés una burgesia, s’iniciés una era capitalista, s’instaurés una civilització de tipus occidental, abans que el proletariat pogués tan sols pensar en la seva emancipació, en les seves reivindicacions de classe, en la seva revolució. Els fets han superat les ideologies. Els fets han fet esclatar els esquemes crítics segons els quals la història de Rússia hauria hagut de desenvolupar-se segons els canons del materialisme històric. Els bolxevics reneguen de Karl Marx; afirmen, amb el testimoni de l’acció exercida, de les conquestes realitzades, que els canons del materialisme històric no*

gent. Nogensmenys, la història des de baix és en realitat un terme genèric que inclou diverses aproximacions, de les que la dels historiadors marxistes britànics n’és només una. (Kaye, 1989:203).

²⁹ HILL, Christopher (1971). *La Revolución Rusa*. (2a ed. Cast). Esplugues de Llobregat. Editorial Ariel, p. 24.

³⁰ Vegis el *Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte* (1851) de Karl Marx.

*són tan ferris com es podria pensar i com s'ha pensat*³¹. (...) *Per què ell hauria d'esperar – en referència al poble rus- que la història d'Anglaterra es repetís a Rússia, que a Rússia nasqués una burgesia que susciti lluita de classes, per a que neixi la consciència de classe i arribi per fi la catàstrofe del món capitalista?*³². En relació a aquestes reflexions gramscianes, Hill en fa unes de complementàries: *El marxisme és un producte d'Occident. Marx i Engels desenvoluparen la seva teoria a partir de la civilització industrial en la que vivien, com va posar de manifest Lenin, i aixecaren les seves concepcions sobre la herència de la filosofia alemanya, l'economia política anglesa i el pensament polític francès. Una de les paradoxes de la Revolució Russa es que aquesta teoria, rebutjada pels líders dels més importants partits socialistes d'Occident, fos adoptada per un grup revolucionari –en referència als bolxevics- les tradicions del qual eren tan diferents de les de la democràcia parlamentària*³³. L'afinitat de Hill respecte a Gramsci, en tant que compartida per la totalitat dels historiadors marxistes britànics, s'ha de tenir en compte en el present treball. Pel que fa la resta del contingut del llibre, no convé aprofundir-hi; precisament perquè en aquest mateix no s'aprofundeix en cap episodi particular de la revolució, degut a que pivota al voltant de la figura de Lenin. Es tracta, doncs, d'un llibre que flirteja entre la divulgació i la investigació, amb una vocació final d'establir una panoràmica del fenomen. Esperem que també ens serveixi per fer una panoràmica de Hill en aquest treball de final de grau. Aprofitant la menció a Lenin, i lligant-ho amb Dobb i Hill, es podria dir que ambdós obeeixen –tant per la seva pertinença a la direcció de *Past and Present* com pel mètode historiogràfic que utilitzen- a un reclam contundent que efectuà Lenin, citada al llibre de Hill: “No es pot ser socialdemòcrata revolucionari sense participar, cadascú segons les seves forces, en el desenvolupament del marxisme i d'adaptar-lo a condicions canviants”³⁴.

2.2 Eric Hobsbawm

Eric Hobsbawm fou un dels més famosos historiadors i una de les veus més autoritzades de l'esquerra; tant per ser un dels pioners de la història social –a nivell quantitatiu i

³¹ GRAMSCI, Antonio (2018), Allí donde la voluntad quiera y como la voluntad desee. Escritos sobre jacobonismo, bolchevismo, Lenin y la Revolución rusa, *La revolución contra el capital (El Grito del Pueblo*, 1 desembre de 1917). Edició de Joan Tafalla. Barcelona. Editorial El Viejo Topo., pp. 90-91.

³² *Ib.*, p. 93.

³³ HILL, Christopher (1971). *La Revolución Rusa*. (2a ed. Cast). Esplugues de Llobregat. Editorial Ariel, p. 71.

³⁴ *Ib.*, p. 41.

qualitatiu- com per desenvolupar un rol pedagògic envers el pensament esquerrà en general i marxista en particular. Diversos foren els temes que l'ocuparen. Treballant sobre la història de la classe treballadora, estudis sobre la classe camperola i història mundial, desenvolupa una sèrie de temàtiques concretes: la Revolució Industrial anglesa, la Revolució Francesa, les formacions dels Estat-Nació, transformacions polítiques, religioses, familiars i sexuals, així com l'estudi de la revolució Russa; els quals són sempre tractats des d'una òptica dialèctica, atenta als substrats socioeconòmics. Degut a la vasta dimensió de l'obra de Hobsbawm, a continuació es destacaran els plantejaments que tinguin relació directe amb la temàtica del present estat de la qüestió; aquests són, en primer lloc quines són les seves aportacions teòriques originals en el camp de la historiografia marxista –en consonància, *grossomodo*, amb la resta d'historiadors marxistes britànics-, així com quina relació tenen amb la intel·lectualitat soviètica, i paral·lelament, soviètofíla europea.

Per a Hobsbawm, el materialisme històric és una teoria que es basa en la seguretat de l'existència, d'una banda, d'una jerarquia en els fenòmens socials inserida en la dicotomia base-superestructura³⁵, així com l'existència de contradiccions en el sí d'ambdues que imposa una dinàmica violenta en el sí de la realitat³⁶. Aquí no s'allunya dels plantejaments generals del marxisme. Tanmateix, destaca la impropedència de reduir la base únicament a factors econòmics o tecnològics, en tant que fer això implicaria ignorar la totalitat de les relacions socials de producció. Alhora, en relació amb les interpretacions emparentades amb la base, denúncia el que ell considera com a *marxisme vulgar* o *determinisme econòmic*, propi de les postures de l'ortodòxia marxista. Disseccionant les postures de l'economicisme, aquest es caracteritzaria per: 1) la creença que el factor econòmic és el fonamental, *ergo*, la resta de factors estan subordinats a aquest; 2) per extensió, afirmar que la superestructura està subordinada a la base –fet que la mateix Revolució Russa desmenteix³⁷; i 3) entendre l'evolució històrica i la successió dels modes de producció com una dinàmica mecànica que pot equivaldre a suggerir que no hi ha alternatives possibles en l'evolució històrica, això és, abusar del concepte de la inevitabilitat històrica

³⁵ Serà un dels membres del *Grup*, juntament amb Dobb, més reticents a abandonar la metàfora base-superestructura, malgrat ambdós sempre en criticarien els seus excessos comesos pels 'marxistes vulgars'.

³⁶ J.KAYE, Harvey (1989). *Los historiadores marxistas británicos*. (1a ed.Cast.). Zaragoza. Prensas Universitarias de Zaragoza, p. 142.

³⁷ Considero que la Revolució d'Octubre desmenteix això perquè tant la estructura jurídica-política com la estructura ideològica (els dos pilars essencials de tota superestructura) del jove Estat soviètic es van erigir sobre una infraestructura semi-feudal heretada del tsarisme.

plantejada per Marx al *Manifest der Kommunistische Partei* (1848) que vindria a pronosticar l'ensorrament inevitable del capitalisme a mans del proletariat, fet que també han desmentit els precedents històrics més recents³⁸.

Hobsbawm veu el materialisme dialèctic com a una metodologia amb naturalesa científica, i com a tal la crítica a l'economicisme i demás tendències excessivament mecàniques i reduccionistes esdevé una tasca imperativa si el que es pretén és mantenir un bon estat de salut de la disciplina així com per garantir que, com tota ciència, progressi de forma exponencial. Com indica al seu treball *Revolucionarios: una ciència progressa, és a dir, viu, només si s'està extremadament atent als seus punts de fragilitat teòrica. (...) Es manté menys en vida pel que sap, que no pas que pel que no sap; amb la condició absoluta de circumscriure allò no sabut i de formular-ho rigorosament com a problema*³⁹.

Partint de la màxima leninista –Hobsbawm admirava a Lenin no només com a dirigent polític, sinó com a un personatge amb una talla intel·lectual admirables- que *no hi ha ideologia sense praxi, i viceversa*, Hobsbawm no es limità a teoritzar únicament a nivell historiogràfic. És conegut també per combatre l'esquerranisme –com Lenin al seu cèlebre llibre *El izquierdismo: enfermedad infantil del comunismo* (1918)- a tractats com *Política para una izquierda racional* (1993) on llança ferotges crítiques al maximalisme polític, entès com aquella praxi política incapaç de col·locar l'acció dins el context del desenvolupament històric, i per tant, partint d'un anàlisi conjuntural erroni. Al llarg de la Guerra Freda, com la resta dels historiadors del grup, seria atacat pels col·lectius comunistes més ortodoxos acusat de "revisionista". Tanmateix, el seu posicionament polític i les crítiques no l'allunyarien de la voluntat de treballar de forma científicament acceptable el recorregut històric de l'URSS. Tant per aquest motiu, com per la seva implicació transformadora dins la historiografia –i per extensió en el marxisme-, com per la utilitat que han tingut les seves obres en el present treball és un autor a tenir en compte imperativament.

³⁸ HOBBSAWM, Eric (1983). *Marxismo e historia social*. (1a ed. Cast). México. Universidad Autónoma de Puebla, p. 86.

³⁹ HOBBSAWM, Eric (2000). *Revolucionarios*. (1a ed.Cast.). Barcelona. Editorial Crítica, p. 211.

2.3 E.P. Thompson

El marxisme de E.P. Thompson fou polèmic i controvertit des dels seus inicis. Heretà la tradició liberal popular de “l’anglès lliure per naixement”⁴⁰, a més d’assumir com a seu el pensament romàntic –rebutjat, *a priori*, per l’ampli ventall que conforma la constel·lació dels diferents marx-ismes existents- del socialista William Morris (1834-1896)⁴¹, qui també seria una inspirador per a Dobb⁴². Arran d’aquesta herència ideològica, Thompson es pot emmarcar en aquella generació de marxistes europeus sorgits de la desestalinització que estarien més identificats amb la causa de la “llibertat” (entesa com a llibertats civils) que no pas amb la causa de la URSS. És doncs, un marxisme més teòric que polític. En consonància amb aquests ideals, Thompson té un fragment de text il·lustratiu: *El socialisme no és només una forma d’organitzar la producció, és també una forma de produir naturalesa humana (...), derivant l’autoritat de les nostres eleccions no de lleis històriques absolutes ni fent referència a textos bíblics, sinó a partir de necessitats i possibilitats humanes reals, revelades en un debat intel·lectual i moral constants. El propòsit no és crear un Estat socialista que s’elevi sobre l’home i del qual en depengui la seva naturalesa socialista, sinó de formar una societat humana o humanitat socialitzada*⁴³. És a dir, les societats socialistes, que es construeixen a sí mateixes conscients del conflicte existent entre classes socials, han de ser coneixedores que aquesta confrontació també és *una experiència viscuda*. El seu concepte de classe, no és doncs, una idea estàtica i dogmàtica –essent el combat contra el dogmatisme una lluita comuna entre tots els historiadors del Partit Comunista britànic- sinó que també és un concepte, i una realitat, viva *ergo* dinàmica. Una de les trinxeres de Thompson, és doncs, una defensa d’un marxisme que tingui més en compte factors culturals, sense negar que les classes estan determinades en funció d’unes relacions socials concretes i històricament determinades.

⁴⁰ Aquest és un aparell retòric mític propi de la retòrica liberal d’origen saxó de finals del segle XVIII i principis del XIX, que legitimava una monarquia constitucional, un parlament lliure basat en el sufragi masculí adult i en l’imperi de la llei com a elements constituents de la ‘llibertat’, segons Thompson al seu capítol de ‘El inglés libre por nacimiento’. En aquest mateix capítol, Thompson defensa que aquesta cosmovisió és l’antecedent sobre el qual es construirà la consciència obrera a Anglaterra. (Thompson, 1989: 71-98).

⁴¹ Exposar les peculiaritats del pensament de William Morris s’escapen de la voluntat d’aquest treball, en tant que analitzar el seu pensament moral seria una tasca pròpia de l’ontologia, allunyant-nos així de la vocació historiogràfica d’aquest treball.

⁴² Citat per BENÍZ MARTÍN, Pedro (1996). *E.P. Thompson y la historia: Un compromiso ético y político*. Madrid. Talasa Ediciones, p. 43.

⁴³ *Ib.*, pp. 49-50.

Es tracta, com diu ell, *que Marx estigui del nostre costat, no que nosaltres estiguem al costat de Marx*⁴⁴.

Aquests raonaments xocaren frontalment amb una part important del món marxista propi de la segona meitat del segle XX, tant en les perspectives impulsades des del PCUS, caracteritzades per un fort economicisme –el que Hobsbawm anomenaria *marxisme vulgar* pel seu determinisme econòmic–, com per filòsofs occidentals soviètics del període, essent Althusser un dels màxims exponents. Un dels desitjos teòrics de Thompson fou desterrar el “predeterminisme” del marxisme. Òbviament, no tothom estarà d’acord en que Marx fos un determinista, malgrat el marxisme com a tal no s’entén sense unes dosis raonables d’aquest. Sigui com sigui, i per no allunyar-nos del debat que ens escau, no és fantasiós afirmar que Thompson, en tant que un marxista *moralista*, es sentia més a prop del Marx jove, el més hegelianista i preocupat del món de les idees, que no pas del Marx madur, ocupat en el món de l’economia política i etapa en la qual escrigué la seva obra magna, *Das Kapital* (1867)⁴⁵.

La predilecció envers el Marx jove no impedeix a Thompson ocupar-se de les temàtiques del Marx madur. De fet, és justament aquesta tria la que l’empeny a llançar dures crítiques als seus plantejaments clàssics d’economia política –o l’anti-economia política, com la catalogaria Thompson⁴⁶–. És un fet especialment rellevant si tenim en compte que Thompson és un historiador dedicat a l’època contemporània, concretament a la història del moviment obrer, sempre monopolitzat per perspectives de història social, malgrat no necessàriament sempre de determinisme economicista. La sentència lapidària “*la formació de la classe obrera és un procés actiu, que és deutor tant de l’acció com al condicionament. La classe obrera no va sorgir com el sol, a una hora determinada. Estigué*

⁴⁴ PALMER THOMPSON, Edward (1981). *Miseria de la teoria*. (1a ed. Cast.). Barcelona. Editorial Crítica, p. 258.

⁴⁵ A tall d’aclariment, considero que si bé es pot diferenciar a nivell temàtic al Marx jove del madur, aquesta evolució no esdevé una contradicció en la seva trajectòria –com sovint s’ha plantejat–. Per a mi, la dedicació del Marx madur a l’estudi de l’economia política és la consecució lògica de la seva voluntat de desenvolupar el mètode materialista dialèctic.

⁴⁶ Perry Anderson, en el seu llibre dedicat a rebatre algunes de les tesis de *La Misèria de la Teoria*, titulat *Teoria, política e historia: Un debate con E.P. Tompson*, afirmaria al respecte: *Els “Grundrisse” i “El Capital” no són de cap manera obres d’anti-economia política. Si Thompson els tracta així és perquè ignora el fet que els escrits de la dècada de 1840 que ell posa en primer pla i Althusser denomina “obres de ruptura”, no posseeixen encara els conceptes històrics bàsics que constituïrien la pedra angular de la teoria del materialisme històric: les “forces i relacions de producció”* (Anderson, 1985: 69). Per a Thompson, la tasca iniciàtica de Marx fou edificar un paradigma interpretatiu *unitari* de la realitat; una tasca que, a ulls de Thompson, fou oblidada pel mateix Marx un cop es dedicà a l’estudi de l’economia política, “oblidant” així temàtiques encetades a obres seves com *Die Deutsche Ideologie* (1846) o *Das Elend der Philosophie* (1847).

*present en la seva pròpia formació*⁴⁷. (...) *La classe la defineixen els homes mentre viuen la seva pròpia història, i al cap i a la fi, aquesta és la seva única definició*⁴⁸”, present a l’obra principal de Thompson *The Making of the English Working Class* (1963), és il·luminadora en relació al que s’acaba d’exposar. En aquesta línia discursiva, les crítiques generals de Thompson envers l’obra de Marx serien 1) la qüestió relativa a la utilització adequada de qualsevol model; 2) la metàfora de la base i la superestructura, la qual l’historiador britànic considera com massa esquemàtica per a analitzar una realitat que és més complexa; 3) certa dificultat en la descripció tradicional d’un procés econòmic ; 4) el concepte de classe, que tradicionalment, segons Thompson, s’ha interpretat des de perspectives excessivament econòmiques, ignorant o menystenint processos culturals i ideològics que li són intrínsecs; 5) els problemes derivats d’un model teleològic que es preocupa per les qüestions del poder⁴⁹. M’agradaria destacar que no convé malentendre a Thompson en aquest darrer punt; no afirma que el marxisme com a tal sigui una ‘teologia laica’, sinó que la conversió d’aquest en un dogma sí que ho és. I com a tal, caure en el dogma seria desterrar la dialèctica –mètode que defensa l’auto transformació constant de la realitat- del marxisme, això és, desnaturalitzar-lo.

En efecte, el combat contra el dogma marxista, o dit correctament, el que Thompson considerava com a dogma, fou un dels pilars de la seva producció acadèmica. Partint d’aquesta base, Thompson no se’l pot incloure en el grup del *marxisme*, segons indica, en tant que l’interpreta com un grup doctrinari, subordinat a una metodologia tancada, sistemàtica i absoluta. Ell optarà, doncs, pel terme *tradició marxista*, de naturalesa més oberta, i dins d’aquesta tradició es sentirà més a gust amb el concepte d’usuari del *materialisme històric*. Veurà en la *tradició marxista* –seguint amb la seva nomenclatura particular- *com una tradició de raó activa, que s’allibera de la idea certament escolàstica que els problemes del nostre temps (i les experiències del nostre segle) poden esser copsats mitjançant l’anàlisi rigorós d’un text publicat fa cent-vint anys*⁵⁰. Veu en el materialisme històric l’eina capaç d’estudiar el procés social en la seva totalitat, desmarcant-se d’històries sectorials. Es tracta, doncs, d’analitzar la relació dialèctica entre totes les

⁴⁷ PALMER THOMPSON, Edward (1989). *La formación de la clase obrera en Inglaterra* (1a ed. Cast). Barcelona. Editorial Crítica, p. XIII.

⁴⁸ *Ib.*, p. XV.

⁴⁹ BENÍTEZ MARTÍN, Pedro (1996). *E.P. Thompson y la historia: Un compromiso ético y político*. Madrid. Talasa Ediciones, pp. 58-60.

⁵⁰ G. IGGERS, Georg (1995). *La ciencia histórica en el siglo XX: Las tendencias actuales*. (1a ed. cast). Barcelona. Editorial Labor, pp. 77-78.

històries sectorials per concloure en una història total de la societat –vegis les reminiscències, des de postura marxista, del concepte de *història total* de Bloch- que per la seva pròpia naturalesa interpreten com a invàlides postures estrictament idealistes i economicistes.

El combat contra la “teologia marxista” en l’obra de Thompson, té com a màxim exponent el seu llibre *The Poverty of Theory and Other Essays* (1974). Malgrat aquest llibre és un clar atac acadèmic –i quasi personal- contra el filòsof francès Louis Althusser –representant de l’estructuralisme marxista-, l’atac a aquest personatge no és sinó un subterfugi que Thompson utilitza per a combatre un seguit de raonaments que van molt més enllà d’una sola persona. És un intent d’exposar la convicció thompsoniana que defensa –i exposa per què- que els seguidors de Marx van confondre la seva crítica a l’economia política del capitalisme amb el programa global del materialisme històric. Seguint aquesta línia discursiva, Thompson assenyalava tres problemes cardinals: 1) és un error interpretar la ideologia com un simple reflex de l’economia, això és, del lloc que ocupa una classe concreta en un mode de producció determinat –rebutjant així l’esquema clàssic de infraestructura i superestructura-; 2) és un error interpretar la ideologia –tema recurrent en l’obra d’Althusser- com a una falsa consciència. La consciència, en tant que viscuda, no es pot afirmar que sigui falsa, en tot cas es pot afirmar que pot no anar en consonància amb els interessos d’una classe en concret, o el que seria un sinònim, que sigui una consciència alienada⁵¹; 3) crítica a la atemporalitat històrica pròpia de postures filosòfiques estàtiques, entre les que destaquen l’idealisme, l’economicisme i potencialment l’estructuralisme⁵². Sartre, amb el següent fragment, ens ajuda a copsar el significat d’aquest darrer punt exposat: *Althusser, com Foucault, s’enganxa a l’anàlisi de la estructura. Des del punt de vista epistemològic, això equival a tornar a posar-se de part del concepte contra la noció. El concepte és intemporal. Es pot estudiar com els conceptes son engendrats un rere l’altre dins determinades categories. Però ni el temps mateix ni, conseqüentment, la història poden convertir-se en objecte d’un concepte. Hi ha una*

⁵¹ Ib., pp. 77-78.

⁵² Perry Anderson afirmaria, respecte els dos axiomatismes, els d’Althusser i Thompson, les següents línies: (...) l’èmfasi althusseriana que unilateral i inexorablement recau en el pes dominant de la necessitat estructural en la història correspon amb més fidelitat amb les tesis centrals del materialisme històric i a les lliçons de l’estudi científic del passat, però a costa d’enfosquir la innovació del moviment obrer modern i atenuant la vocació del socialisme revolucionari. En el cas de Thompson, l’apassionat sentit del potencial de l’acció humana per a configurar les condicions col·lectives de la vida és, d’altra banda, molt més proper al temperament polític de Marx i Engels en el seu propi temps, però tendeix a ser projectat uniformement envers el passat, en oposició a les negacions mil·lenàries de autodeterminació en el regne de la necessitat (Anderson, 1985: 64).

*contradicció en els termes. Quan s'introdueix la temporalitat, s'arriba a veure que dins d'un desenvolupament temporal el concepte es modifica a sí mateix. La noció, contràriament, pot definir-se com l'esforç sintètic per a produir una idea que es desenvolupa a sí mateixa mitjançant la contradicció i la seva successiva superació, i conseqüentment es homogenia amb el desenvolupament de les coses*⁵³. En resolució, Thompson a la *The Poverty of Theory and Other Essays* com Sartre en aquets fragment de text, no fan altre cosa que defensar la concepció dialèctica pròpia del marxisme inicial. Paral·lelament, aquesta voluntat esdevé una intenció lloable de salvaguardar un dels elements indestruïbles del marxisme, entenent aquest com un mètode d'anàlisi elàstic i una guia per a l'acció, en comptes d'una doctrina tancada.

Així doncs, Thompson desenvolupà una teoria relacionada amb un marxisme molt particular. El combat contra el "predeterminisme" i la defensa d'un marxisme humanista el convertiren d'una banda en un marxista heterodox –un dels més heterodoxos del grup dels historiadors marxistes britànics- així com un personatge que a nivell polític, prioritzaria la moral per sobre l'estratègia. D'altra banda, convé destacar que, sovint envoltat d'un indeterminisme, viuria una experiència acadèmica similar a la de Marx: no acabaria globalment la seva obra teòrica. Marx fundà bastament una filosofia, però no la desenvolupà. Aquesta és una de les casuístiques fonamentals de l'aparició d'inacabables corrents marxistes, així com la seva conflictiva convivència. El fet que l'obra de Thompson estigui inserida en una d'aquestes polèmiques li dóna ales, i alhora augmenta el valor d'aquesta. Com Gramsci, qui a través de la seva complexa teoria de la hegemonia⁵⁴ –la

⁵³ JEAN-PAUL, Sartre, "Replies to Structuralism: An Interview with Jean-Paul Sartre", *Telos*, Tardor de 1971, p. 114.

⁵⁴ En paraules de Perry Anderson, la teoria de l'hegemonia de Gramsci és *una indagació teòrica sobre la estructura i la funció total de la cultura per als sistemes de poder polític a Europa, des del Renaixement fins els nostres dies. Així, les seves investigacions més profundes i originals foren anàlisis institucionals de la formació i la divisió històriques dels intel·lectuals, el caràcter social de l'educació i el paper de les ideologies mediadores en la cimentació de blocs entre classes. Tota l'obra de Gramsci estigué constantment centrada en temes superestructurals, però, a diferència d'altres teòrics del marxisme occidental, enfocà la qüestió de l'autonomia i l'eficàcia de les superestructures culturals com un problema polític, que havia de ser examinat teòricament com a tal de mode explícit, en la seva relació amb el manteniment o la subversió de l'ordre social* (Anderson, 1979:97). Aplicat al cas rus (que és el que ens escau) seguidament Perry Anderson afegeix: *La flexible i dinàmica hegemonia exercida pel capital sobre el treball a Occident, mitjançant una estructura consensual estratificada, fou per al moviment socialista una barrera molt més difícil de superar que la que es trobà a Rússia. Aquest ordre polític podia contenir i resistir les crisis econòmiques del tipus que els marxistes anteriors havien considerat com la palanca fonamental de la revolució sota el capitalisme. No permetia un atac frontal*

qual era considerada molt positivament per Thompson i alhora es conformà com una influència clara- intentaria ressaltar el rol de la ideologia en la interacció amb la realitat – sovint menystinguda en la metodologia marxista propera als plantejaments ortodoxos-, Thompson també posaria l'èmfasi en els fenòmens culturals en l'anàlisi dialèctica sense menystenir la importància de les consideracions de caire econòmic. És remarcable la seva tasca a l'hora d'aportar profunditat en la metodologia marxista referent a qüestions culturals. Precisament per aquests motius, i sense ignorar que Thompson mai donà respostes definitives, és un autor a tenir en compte a l'hora de resseguir la metodologia emprada per la revista *Past and Present*. Per això, malgrat no tingué una vinculació acadèmica directe amb el sovièticisme, com sí seria el cas de Hobsbawm, Hill i Dobb, és un autor d'imperativa menció en aquest treball.

del proletariat, segons el model rus. Per a combatre'l calia una llarga i difícil 'guerra de posicions'.
(Anderson, 1979:100)

3. REVISTA *PAST AND PRESENT*: UNA CONTEXTUALITZACIÓ

Deixar l'error sense refutació equival a estimular la immoralitat intel·lectual (1847)

Karl Marx

Presentació:

A la seva pàgina web⁵⁵ la revista *Past and Present* es descriu a sí mateixa com la revista històrica més viva i estimulante del món anglès. Alhora, té com objectiu troncal analitzar l'evolució històrica de totes les parts del món des de la perspectiva *social i cultural*, encaminats a incentivar el debat, o com a sinònim, la controvèrsia productiva. Aquesta revista britànica fou fundada, com ja s'ha indicat amb anterioritat, l'any 1952 per John Morris i Eric Hobsbawm, ambdós anglesos i marxistes. Al llarg dels anys cinquanta, la revista publicava dos cops l'any volums d'aproximadament cent pàgines. Avui en dia, els volums contenen un total aproximat de set articles, així com un total aproximat de 250 pàgines. Tanmateix, des del 2006, també publica a cada volum un suplement on es porta a debat un tema específic. L'organització de la revista és senzilla, així com immòbil, ja que segueix essent la mateixa des del 1952. La portada presenta els títols i els autors d'aquests d'un article en concret. Seguidament, a la tercera pàgina es mostren els noms dels membres de la *Past and Present Society* (amb seu a la Universitat d'Oxford britànica). Després d'aquesta pàgina, els articles en qüestió es succeeixen sense interrupció, amb una extensió d'entre vint i cinquanta pàgines. El *European Reference Index for Humanities* classifica la revista com a un *A-Journal*. Alhora, a la pàgina web *ranking.com*, la revista ha obtingut la quarta posició en el 'ranking' de revistes històriques⁵⁶.

En efecte, *Past and Present* s'ha construït a sí mateixa com una revista referencial a l'hora de promoure la història social des dels inicis de la segona meitat del segle XX. Tanmateix, considero necessari, a mode d'introducció superficial –sense desviar-nos en excés de la temàtica que ens escau–, exposar els antecedents historiogràfics i històrics que precediren als creadors de *Past and Present* per a indicar la importància de la seva irrupció en l'escena acadèmica així com la seva posterior producció, per tal de copsar íntegrament el seu

⁵⁵ <https://academic.oup.com/past>.

⁵⁶ DORHOUT, Nynke (2013). *Past and Present: A qualitative and quantitative analysis 2006-2010*. Journal Review project of the research-master Modern History and International Relations (MHIR). University of Groningen, p. 1.

impacte i la seva contribució al món de la historiografia. Per aquest motiu, el següent capítol estarà dividit en dues seccions: una exposició de la conjuntura en el context de la iniciàtica revolució bolxevic, amb l'any 1917 com a punt de partida, sobre les característiques generals de les diferents perspectives europees que s'enfrontaren al repte d'analitzar el sovièticisme. Seguidament, la segona secció, que té com a punt de partida l'any 1945, tindrà la voluntat d'exposar els antecedents acadèmics més recents a la creació de la revista *Past and Present* per a copsar adequadament el context immediat en el qual es fundà.

1917: La historiografia sobre la Revolució Russa a l'Europa d'entreguerres

A l'època d'entreguerres del segle passat, Alemanya fou l'únic Estat europeu que impulsà en l'esfera acadèmica l'estudi sistemàtic de la Rússia soviètica, en el marc de la *Realpolitik* imperant aleshores. La perspectiva germànica respecte aquesta temàtica, però, recorria al judici que el bolxevisme era "una malaltia passatgera dels pobles vençuts", tal i com diria Meinecke a *Nach der Revolution. Geschichtliche Betrachtungen über unsere Lage* (1919)⁵⁷. En conseqüència, la interpretació aleshores hegemònica sobre la Revolució d'Octubre consistia essencialment en veure-la com a una conseqüència del fracàs del tsarisme, això és, interpretar els bolxevics com a un subjecte reactiu (condemnat a ser efímer) enfront un poder moribund, en comptes d'un subjecte propositiu (potencialment perdurable en el temps) que actuava, igualment, enfront un poder moribund. A Alemanya, com a motor pioner a l'hora d'incentivar des de les universitats l'estudi de la Rússia soviètica per a motius geopolítics, la Universitat de Breslau començà a estudiar el fenomen l'any 1918. La seguirien el 1922 la Universitat de Königsberg i futuriblement, l'any 1928, La universitat de Leipzig⁵⁸. D'aquesta manera, a Alemanya fou, quantitativament, on es concentraren majors experts en assumptes soviètics, malgrat que, com al conjunt d'Europa, mancaven fonts fiables, especialment sobre afers administratius i econòmics, en tant que es trobaven en estat de privadesa per voluntat del PCUS. El fet que la historiografia alemanya d'aleshores fos la més preparada no implica que fos capaç, amb les eines del moment, de copsar holísticament el fenomen. El primer intent acadèmic d'analitzar amb coneixement de causa la Revolució Russa fou encapçalat per l'historiador alemany Karl Stählin l'any 1920. El llibre es titularia *Die Russische Revolution*, i metodològicament es caracteritzaria

⁵⁷ CARRERAS ARES, Joan José (2016). *Lecciones sobre Historia*. (1a ed. Cast). Zaragoza. Institución Fernando el Católico. p, 116.

⁵⁸ *Ib.*, p. 115.

per una perspectiva filosòfica-religiosa, rescatada del vell conservadorisme europeu⁵⁹. Respecte la resta de l'espectre acadèmic europeu, i en consonància amb el que s'ha indicat a la introducció, els diferents anàlisis anirien encarats a senyalar les deficiències del tsarisme –l'endarreriment agrari i industrial, una arcaica cosmovisió cristiana ortodoxa i una burocràcia ineficients- com a casuística quasi única de l'ascens "oportunist" i "necessàriament" fracassat del bolxevisme.

A latituds britàniques, la primera revista que s'interessaria per la llunyana Rússia seria la *Russian Review* (després rebatejada com *Slavonic Review*). El 1922, enmig del desconeixement encara imperant a l'Anglaterra d'aleshores respecte el bolxevisme, afirmaren –subscrivint el relat germànic- en un article que "naturalment ningú considera perillós els bolxevics, l'experiment dels quals està condemnat al fracàs".⁶⁰

Amb les dades que disposaven aleshores els historiadors europeus dels anys vint, juntament amb el més que probable desig que la revolució fracassés, la producció sobre el tema derivaria en plantejaments contrafactuals –*ergo* poc propis d'una pràctica historiogràfica seriosa- que avui en dia ja són clàssics, i eventualment recurrents, tals com la famosa qüestió de la "degeneració inevitable" del leninisme inicial cap a l'estalinisme. Paral·lelament, i amb reminiscències d'un positivisme en vies d'agonia (el protagonisme de la història política o el dogma de la individualitat històriques), la producció històrica també aniria encaminada a un estudi caracteritzat per la personalització històrica; l'estudi dels Estats Majors, així com el protagonisme discursiu de tàctiques, estratègies i Congressos, marginant així l'espectre social i popular. Convé destacar que els historiadors al servei del bolxevisme també destacaren en aquesta pràctica, tot i que a diferència de la història al servei de l'antibolxevisme, aquest serviria per a la legitimació pròpia. Efectivament, producció històrica del bolxevisme inicial, tampoc aniria encaminada a una pulcritud analítica i neutral. Es tractaria d'una producció d'autoconsum, vinculada al benestar del seu projecte polític, essent el cas de John Reed i el seu *Ten Days That Shook The World* (1919) o el *Historia de la Revolución Rusa* (1933) de Trotski dos casos referencials. Alhora, a mesura que l'URSS avançava en la seva consolidació com a unitat social, política i econòmica –superant ingents obstacles tals com la Guerra Civil, la NEP o els plans quinquennals stalinistes- l'accés hermètic de les seves fonts històriques s'accentuava de

⁵⁹ *Ib.*, p. 116.

⁶⁰ La cita es troba a: W.LAQUEUR, *The Fate of Revolution*, cit., pp.30 i ss, extreta del llibre de Carreras Ares (Ares, 2016: 115).

forma directament proporcional (justament ha estat l'obertura progressiva dels arxius en l'actualitat un agent que ha revitalitzat la revisió històrica de la temàtica que ens escau).

1945: La historiografia de la Revolució Russa a la postguerra de la Segona Guerra Mundial

Amb la de la Segona Guerra Mundial s'esvairia el mite europeu sobre la suposada naturalesa passatgera de la Unió Soviètica i s'evidenciava que aquesta era ja no només una entitat consolidada, sinó també una entitat a tenir em compte seriosament. Són els anys on obres com *A History of Soviet Russia* (1950) de E.H. Carr, diplomàtic britànic que no era sospitós de ser afí a la causa comunista, comencen a gestar-se. Carr tingué la virtut d'interessar-se per la història i la cultura de diferents països, segurament influït per la seva vocació diplomàtica. En conseqüència, si bé metodològicament no és un precedent a l'hora d'emprar el marxisme com a eina historiogràfica, sí que se'l pot considerar un dels impulsors d'una visió freda, acrítica i intencionadament rigorosa del sovièticisme a l'interior de l'esfera britànica, fet que sí enllaçaria amb els historiadors marxistes britànics. A la seva obra recentment esmentada hi ha un fragment de text que és il·lustratiu d'aquest tarannà: "cap persona raonable sentirà... temptacions de mesurar la Rússia de Lenin, Trotski i Stalin amb patrons agafats de l'Anglaterra de Mac Donald, Baldwin i Churchill, o de la Amèrica de Wilson i Franklin Roosevelt"⁶¹. És un dels primers símptomes acadèmics del canvi de perspectiva acadèmica capaç d'entendre a Rússia, i per extensió la recent expandida URSS del 1945, com a una civilització pròpia *ergo* intel·ligible segons els cànons estrictament occidentals; això és un contundent pas endavant a l'hora d'alliberar la historiografia de dogmes preestablerts, i per tant, d'alliberar-la d'impureses metodològiques.

Així doncs, la Segona Guerra Mundial representa la cesura capital en la historiografia de la Rússia soviètica i de la Revolució d'Octubre en particular⁶². El brusc allau d'especialistes necessaris producte de la pressió de l'interès públic, així com l'interès especial d'Estats Units i Alemanya per aprofundir en el coneixement de la recent estrenada segona potència mundial i del recent veí territorial, respectivament, conduïrien a un mecenatge que accelerà la inclusió d'estudis soviètics a les universitats –durant la Guerra Freda derivaria, en el cas nord-americà, en la disciplina coneguda com *sovietologia*- i demés institucions formatives. Aquesta eufòria especialitzadora, fomentada per causes geopolítiques, s'accentuaria arran de la importació d'arxius soviètics que havien estat capturats

⁶¹ *Ib.*, p. 123.

⁶² *Ib.*, p. 120.

prèviament pels alemanys durant la guerra. Vuit anys després de 1945, un cop mort Iosif Stalin l'any 1953 i amb el conseqüent procés desestalinitzador encetat per Nikita Jrushev al XX Congrés del PCUS, que tindria com a una de les múltiples conseqüències l'obertura d'un nombre reduït –però preuat- d'arxius estatals, fet que esperonaria encara més la febre especulitzadora, per motius obvis. Aprofundir en quines noves temàtiques concretes es desenvoluparen en aquests països seria allunyar-nos de la intenció del present treball; ara bé, arribar fins aquest punt és necessari per a contextualitzar la conjuntura històrica en la qual es funda la revista *Past and Present* (1952). Un context en el qual, fins aleshores, era difícil trobar historiadors occidentals seriosos respecte el món soviètic –per manca de voluntat o per manca de fonts i/o eines metodològiques- així com l'inici del punt d'inflexió que marcaria justament una inversió d'aquesta dinàmica.

4. ARTICLES REVISTA *PAST AND PRESENT*:

Em remeto constantment a aquesta característica de la Revolució Russa, que va aixecar al pobre i a l'oprimit i millorà la seva sort en les coses quotidianes de la vida. Això és el que més impressiona en els relats contemporanis de la revolució i en això es lo que probablement serà el seu efecte més divulgat i durador, doncs la vida diària representa encara molt més pel pobre i l'oprimit, que constitueixen encara la major part de la població del món.

Christopher Hill (1971)

Presentació

Arribats a aquest punt, tenint en compte el que s'ha exposat fins ara, la voluntat d'aquest darrer capítol és analitzar el contingut de tots els articles publicats a *Past and Present* (1952) en relació a la història de la Unió Soviètica. Abans, però, és necessari aclarir els criteris d'ordenació dels diferents articles. En tant que resulta difícil relacionar-los per temàtiques concretes –les quals són d'una àmplia varietat–, he considerat procedent ordenar-los pel context històric en el qual tenen lloc els diferents estudis dels articles. En consonància, l'ordenació dels capítols s'estructurarà a partir dels següents subapartats: primerament, s'analitzaran els articles que s'emmarquin en el context de la Revolució d'Octubre, incloent en aquest entorn els antecedents i les conseqüències immediates; el segon sub-apartat tindrà com a referent cronològic els anys propis de la Nova Política Econòmica (1921-1928), o com a sinònim, el context de transició del primer bolxevisme encapçalat per Lenin envers l'etapa stalinista de la revolució; en tercer lloc, es tractaran els articles que tenen com a vincle temporal la Segona Guerra Mundial; finalment, el capítol culmina amb un darrer sub-apartat que estarà format per dos articles que s'emmarquen en el context de la Guerra Freda. A tall de contextualització, a continuació es mostrarà un quadre que mostra la totalitat d'articles dedicats a la història de Rússia (tant soviètica com no soviètica) a la revista.

Autor/nacionalitat	Títol	Volum	Any	Història de la Revolució Russa
R.Smith	<i>Some recent discoveries in Novgorod</i>	5	1954	No
Henryk Lowmianski (polonès)	<i>The Russian peasantry</i>	26	1963	No
L.F. Macfarlane (anglès)	<i>Hands off Russia in 1920</i>	38	1967	Sí
Maureen Perrie (anglesa)	<i>The Russian peasant movement of 1905-1907: it's social composition and revolutionary significance</i>	57	1972	Sí
Philip Longworth (anglès)	<i>The pretender phenomenon in eighteenth-century Russia</i>	66	1975	No
James C.McClelland (nord-americà)	<i>Proletarianizing the Student body: the soviet experience during the New Economic Policy</i>	80	1978	Sí
Fujiko Isono	<i>Soviet Russia and the Mongolian revolution of 1921</i>	83	1979	Sí
John Barber (anglès)	<i>The establishment of intellectual orthodoxy in the USSR 1928-1934</i>	83	1979	Sí
Peter Gatrell (anglès)	<i>Studies of medieval English society in a Russian context</i>	96	1982	No
Edgar Melton (nord-americà)	<i>Two estates in nineteenth-century Russia</i>	115	1987	No
Orlando Figes (anglès)	<i>The Red Army and mass mobilization during the Russian Civil War</i>	129	1990	Sí
S.A. Smith (anglès)	<i>Workers and supervisors: St. Petersburg 1906-1917 and Shanghai 1895-1927</i>	139	1993	Sí
S.A. Smith	<i>The social meanings of swearing workers and bad Language in late imperial and early Soviet Russia</i>	160	1998	Sí
Laura Engelstein (nord-americana)	<i>Holy Russia in modern times: an essay on orthodoxy and cultural change</i>	173	2001	No
Geoffrey Hosking (anglès)	<i>The Second World War and Russian national consciousness</i>	175	2002	Sí
Erik-C. Landis (anglès)	<i>Waiting for Makhno: legitimacy and context in a Russian peasant war</i>	184	2004	Sí
James Mark (anglès)	<i>Remembering rape: divided social memory and the Red Army in Hungary 1944-1945</i>	188	2005	Sí
S.A. Smith	<i>Bones of contention: Bolsheviks and the struggle against relics 1918-1930</i>	204	2009	Sí
Mark Harrison (anglès)	<i>The Soviet Union after 1945: Economic Recovery and Political Repression</i>	210	2011	Sí
Silvio Pons (italià)	<i>Stalin and the European Communists after World War Two (1943-1948)</i>	210	2011	Sí
Stephen Lovell (anglès)	<i>'Glasnost' in practice: public speaking in the era of Alexander II</i>	218	2013	No
Robert Hornsby (anglès)	<i>The enemy within? The Komsomol and foreign youth inside the post-Stalin Soviet Union 1957-1985</i>	232	2016	Sí

4.1 REVOLUCIÓ D'OCTUBRE

4.1.1: Maureen Perrie: El camperolat rus de 1905-1907: la seva composició social i la seva actitud revolucionària

Encetant el llistat d'articles buidats, Maureen Perrie⁶³ té com a finalitat realitzar un anàlisi socio-econòmic de l'heterogeni món rural rus propi dels inicis del segle XX –i del potencial revolucionari que se'n deriva- i com aquest escenari va esdevenir un caldo de cultiu per a la Revolució de 1905, la qual té connexió directa amb la de 1917, *ergo* ens és d'interès pel present treball.

Convé destacar que la revolució de 1905 representa, per primer cop en la història de Rússia, un atac simultani contra l'autocràcia tsarista des de tots els nivells de la població – pels sectors de la classe mitjana professional i comercial, l'*intelligentsia* radical i liberal, així com els sectors del proletariat urbà i rural-. Segons l'autora, les causes d'un descontentament tant generalitzat rau en el complex procés de transformació interclassista que es va encetar amb l'abolició de la servitud l'any 1861, la qual, va significar una pèrdua substancial de propietat privada en mans pageses, arran de l'augment de concentració de riquesa pròpia de l'estimulació econòmica proto-capitalista. Alhora, l'inici de la industrialització pròpia del començament del segle XX a costa dels sectors agraris, així com el sorgiment coetani de dos partits revolucionaris, els Social Demòcrates (1898) i els Social Revolucionaris (1901), comportaren un augment del descontent així com la possibilitat de canalitzar-lo políticament⁶⁴.

Tanmateix, Maureen Perrie assenyala quines foren les conseqüències ulteriors de la radicalització dels estrats pobres del món rural: 1) la política de finançament industrial es finançà a partir d'un augment en la recaptació fiscal dins la pagesia russa, fet que forçaria un èxode camp-ciutat en la recerca de treball industrial per finançar el manteniment

⁶³ Maureen Perrie: és una Professora Emèrita de Història de Rússia al *Center for Russian, European and Eurasian Studies* (CREES) a l'Universitat de Birmingham. Té un ampli ventall de publicacions de Història de Rússia entre els segles XVI i XX, i és editora i co-autora del primer volum del *Cambridge History of Russia* (2006). Entre les seves publicacions destaquen: *The Agrarian Policy of the Russian Socialist-Revolutionary Party* (1976), *The Image of Ivan the Terrible in Russian Folklore* (1987), *Pretenders and Popular Monarchism in Early Modern Russia* (1995) i *The Cult of Ivan the Terrible in Stalin's Russia* (2001).

⁶⁴ MAUREEN PERRIE, "The russian peasant movement of 1905-1907: it's social composition and revolutionary significance", *Past & Present*, Volum 57, Capítol 5, Novembre 1972, p. 123.

familiar al poble, fet que comportaria; 2) un progressiu auge de la incorporació de la consciència de classe pròpia del proletariat urbà per part de la pagesia pobre, estimulat també per 3) un augment de la connexió camp-ciutat arran de les millores en comunicació i transport originades per la industrialització; 4) com a conseqüència final dels fets exposats en aquest llistat, l'antic imaginari col·lectiu propi del tsarisme absolutista – vinculat al localisme rural i a la lleialtat espiritual i política al Tsar- es veié desplaçat per un imaginari urbà que entrà en mestissatge amb a la idea de propietat col·lectiva eslava (*obshchina*).⁶⁵

La proletarització de l'imaginari polític col·lectiu agrari implicaria una creixent crítica a la contradicció capital-treball, que es traduiria en una confrontació directe entre la pagesia pobre semi-proletària i la pagesia burgesa explotadora. La lectura leninista al respecte, es podria sintetitzar en la necessitat per part del proletariat urbà d'unir-se amb la pagesia per a eliminar els residus del feudalisme d'aleshores, així com la necessitat posterior del suport de la pagesia al combat del proletariat contra el capitalisme naixent⁶⁶. En resolució, l'autora conclou que la revolució de 1905, marca doncs, el primer punt de trobada clar entre el moviment revolucionari rural i l'urbà, enllaçant així també amb el caràcter combatiu global del bolxevisme de 1917. La diferència, però, és que el tsarisme el 1905, al contrari que al 1917, no col·lapsà⁶⁷. Convé destacar que, si bé és observable que l'autora atribueix, *grossomodo*, la lluita de classes com a casuística fonamental d'aquest esdeveniment històric, es manté fidel a l'esperit dels *founding fathers* de la revista en tant que no subordina les dinàmiques culturals a les econòmiques, trobant un equilibri analític entre ambdues.

4.1.2: S.A. Smith: Una aproximació sociolingüística al proletariat urbà a la primerenca Rússia Soviètica

Aquest article de S.A. Smith⁶⁸, a diferència de l'article anterior, pertany exclusivament a la història cultural. Té com a objectiu analitzar l'ús del llenguatge vulgar, obscè i profà (*mat*

⁶⁵ Ib., pp 124-125.

⁶⁶ Ib., p 147.

⁶⁷ Ib., p. 155.

⁶⁸ S.A. Smith: és professor honorífic d'Història a la Universitat d'Essex. S'especialitzà en la història russa i xinesa. Va estudiar història a la Universitat d'Oxford abans d'anar a la Universitat de Birmingham per fer un doctorat al *Center of Studies of Eastern Europe*. Mentre treballava en el doctorat, va passar un any a la Universitat Estatal de Moscou durant els anys de "estancament" sota Brezhnev. Més tard, després d'haver desenvolupat un fort interès per la Xina moderna, va passar un any a Beijing prenent un curs en llengua xinesa. El 1986 va començar a investigar la història del treball xinès en el període republicà (1911-1949), que va passar vuit mesos a la Universitat Fudan de Xangai. Ha estat professor a la

en rus) a Rússia –al segle XIX i als inicis del govern bolxevic- com a símptoma de confrontació entre el govern i la “*common people*”⁶⁹. Per motius obvis, tot seguit només s’exposarà el material que faci referència al context soviètic, concretament entre el 1905 i la “Revolució Cultural” bolxevic de finals dels anys 20⁷⁰.

Segons l’autor, l’ús d’un registre lingüístic determinat no respon a patrons atzarosos, sinó que s’ha d’entendre com a un mecanisme per reivindicar una identitat de classe concreta⁷¹. Les autoritats del PCUS semblaren estar d’acord amb aquest plantejament, i en consonància, identificaren, des de l’òptica marxista, que l’ús del llenguatge vulgar (*mat*) era una herència de la cultura burgesa encaminada a dinamitar la dignitat del proletariat, la classe determinada a construir una nova societat, i per extensió, una nova cultura. Alhora, també era simptomàtic de l’herència educativa del tsarisme, caracteritzat per negar per qüestions materials i de classe el dret a l’educació a la gran majoria de la població. Per aquest motiu, combatre el *mat*, a mode d’impulsar una nova lògica col·lectiva mitjançant una educació i re-educació (envers els estrats d’edat avançada de la societat), també passava per a combatre els mals hàbits en la seva totalitat, que en el cas rus l’exemple més diàfan seria l’alcoholisme⁷². Aquest combat global contra els mals hàbits de la societat civil rebria el nom de “Revolució Cultural”, la qual seria definida per Bukharin⁷³ com “una revolució de les característiques humanes; en els seus hàbits, en el seu estil de vida, en la seva cultura”⁷⁴. És a dir, el combat contra el mal llenguatge fou un subterfugi per combatre un subjecte més ampli, això és, el combat per una nova conducta individual, nous modals, una nova vestimenta; una nova cultura on l’alfabetització, l’heroisme i la disciplina⁷⁵ eren necessàries per a encarar la construcció d’una societat

Universitat d’Essex des de 1977. Segons Julián Casanova, a principis de la dècada dels vuitanta S.A Smith va revisar, des de postulats que connectaven amb la història social marxista britànica, i especialment amb els treballs de E.P. Thompson, els arguments clàssics sobre les activitats polítiques radicals de les classes treballadores (Casanova, 2017: 189).

⁶⁹ Malgrat opino que es tracta d’una categoria massa abstracte, és el mot emprat per l’autor.

⁷⁰ S.A. SMITH, “The social meanings of swearing workers and bad Language in late imperial and early Soviet Russia”, *Past & Present*, Volum 160, Capítol 5, Agost 1998, p. 168.

⁷¹ *Ib.*

⁷² *Ib.*, p. 190.

⁷³ Nikolai Ivànovitx Bukharin (1888-1938) històric revolucionari bolxevic, fou editor del diari *Pravda* a partir de 1917, membre del Comitè Executiu de la Komintern a partir del 1919, així com un referent en la defensa de la implantació de la Nova Política Econòmica.

⁷⁴ *Ib.*, p. 193.

⁷⁵ *Ib.*, p. 194.

socialista en general, i per superar les dificultats que suposaven el Comunisme de Guerra⁷⁶ (1918-1921) i la Guerra Civil Russa (1917-1923)⁷⁷ en concret.

Per a demostrar aquest fenomen politico-cultural, la metodologia emprada per l'autor es basa en exposar un seguit de discursos transcrits d'autoritats del Partit Bolxevic. Malgrat exposar la totalitat és inviable degut al format del present treball, he seleccionat dos fragments d'aquests que m'han semblat il·lustratius. El primer seleccionat correspon a unes declaracions efectuades pel del comitè fabril de la fàbrica de cotó de Nevka el 20 de març de 1917. Diu així:

*(...) The old System has been overthrown by us, and the old habits which existed under it must also be swept away... we call on all workers to take energetic steps to educate themselves and re-educate themselves in the new life*⁷⁸.

El Komsomol (l'organització juvenil del PCUS) entenia que l'educació de la joventut a partir d'aquestes directrius culturals tenia especial prioritat, en tant que seria la generació política que hauria de consolidar el procés revolucionari. Per aquest motiu, el segon fragment de discurs escollit correspon a N. Markovski, un dirigent del Komsomol. Diu així:

*(...) We must engage seriously with the question of cultured speech, must learn to speak correctly, in a cultured fashion. Unfortunately, there are among us many Komsomol members who have not yet acquired cultured speech. (...) Why cannot the Komsomol member –a working youth- not speak the purest Russian? (...) We must not be afraid of being educated, we must not be afraid of intellectual distinction... The Komsomol cannot be cultured (and ought to be) if he does not know his native tongue*⁷⁹.

La perspectiva de S.A. Smith, doncs, si volem establir una vinculació amb la metodologia plantejada pel grup d'historiadors marxistes britànics, estaria vinculada al tarannà thompsonià; és a dir, a reivindicar l'estudi del comportament cultural com a un element d'anàlisi irrenunciable si és vol copsar globalment la construcció i evolució d'una classe social en concret.

⁷⁶ Sistema econòmic propi de la Rússia soviètica entre els anys 1919 i 1921. Es caracteritzà per una ingent nacionalització dels mitjans de producció; una gestió centralitzada d'aquests així com una militarització de la distribució de mercaderies. Fou pensat per respondre a les necessitats militars a les que hagueren de fer front els bolxevics al llarg de la Guerra Civil.

⁷⁷ Conflictue armat entre les forces bolxevics (Exèrcit Roig) i les forces tsaristes (Exèrcit Blanc) derivat de la Revolució d'Octubre.

⁷⁸ *Ib.*, p. 191.

⁷⁹ *Ib.*, pp. 192-193.

4.1.3: S.A. Smith: Treballadors i capatassos: un estudi comparat de St. Petersburg 1906-1917 i Shanghai 1895-1927

Durant les revolucions de 1905 i 1917 a Rússia, el atac dels treballadors envers els capatassos fou una pràctica recurrent en el conjunt global de les lluites obreres. Un cens industrial dut a terme a la tardor de 1918, indica que un 56% dels antics capatassos de Sant Petersburg (aleshores Petrograd) havien estat substituïts per proletaris des del març de 1917. Per contrast, un cop la revolució xinesa triomfà i es fundà la República Popular de Xina (1949), l'organització dels capatassos a Shanghai es mantingué, en línies generals, sense canvis substancials⁸⁰. Partint d'aquesta base, aquest article, novament de l'historiador S.A. Smith, intenta efectuar un estudi comparat de dos estudis de casos, el món fabril a St. Petersburg i a Shanghai, i com en funció del rerefons cultural –amb la seva òptica particular de qüestions no només de classe, sinó també de gènere, etnicitat, edat o clientelisme- i les relacions socials de producció diferents, es construeixen formes de conflicte i/o convivència diferents entre els treballadors i els capatassos⁸¹.

Així doncs, l'article no posa especial èmfasi en les relacions socials de producció concretes d'ambdós escenaris –fet que com reconeix l'autor, caldria un estudi molt més profund que s'escapa de les capacitats d'un article de *Past and Present*- sinó que posa èmfasi en el context socio-cultural. En consonància, l'estratègia analítica emprada per l'autor, és analitzar respectivament, en cada un dels dos casos, les funcions generals del capatàs a la societat xinesa o russa; segonament, els factors culturals i socials que contribuïren a cada ciutat a generar conflicte o harmonia en la relació capatassos-treballadors; tercerament, la perspectiva ideològica concreta dels moviments marxistes –hegemònics tant a Petrograd com a Shanghai, essent aquest un bon nexa temàtic a l'article- en referència al rol del capatàs; i finalment, les lluites concretes dels treballadors contra els capatassos⁸².

La producció general de Petrograd era fonamentalment indústria pesant, fet que sumat amb el perfil general dels treballadors –que com s'ha indicat a l'anterior article de Maureen Perrie, eren fonamentalment pagesos emigrats a la ciutat- portà a un confrontament apriorístic entre el capatàs i la resta de treballadors. El capatàs, des de l'òptica russa, encarnava el sistema d'explotació; se'ls veia com a còmplices d'una

⁸⁰ S.A. SMITH, "Workers and supervisors: St. Petersburg 1906-1917 and Shanghai 1895-1927", *Past & Present*, Volum 139, Capítol 5, Maig 1993, p. 131.

⁸¹ *Ib.*, p. 133.

⁸² *Ib.*, pp. 134-135.

conjuntura de desigualtat laboral⁸³. Aquest fet contrasta amb les característiques generals de la indústria de Shanghai, que era fonamentalment productora de manufactures. En conseqüència, la dicotomia camp-ciutat quedava relegada a un segon pla, especialment si tenim en compte que les relacions socials de producció es basaven especialment en un sistema clientelar que es caracteritzà per una relació més harmònica entre el capatàs i el treballador –arran de la concepció “d’harmonia” confuciana, així com una menor mobilitat social camp-ciutat-. Així doncs, el capatàs encarnava un rol més comunitari, encarnant el rol de protector del treballador en un escenari general de simbiosi local. Per contra, la conflictivitat sorgí a empreses on els capatassos –així com els propietaris de l’empresa- eren d’origen japonès o britànic, essent la qüestió ètnica-cultural el factor de confrontació⁸⁴. Si bé el marxisme rus estimulà la confrontació de classe des d’una perspectiva ideològica urbana –exposada, novament, a l’anterior article de Maureen Perrie-, el marxisme xinès posà l’èmfasi en l’emancipació nacional, considerada el primer pas de la construcció d’un socialisme nacional xinès.

L’article, doncs, demostra que més enllà de les relacions socials de producció, que són òbviament determinants del comportament polític, les divergències culturals són un element condicionador ineludible. L’antagonisme rus camp-ciutat contrasta profundament amb les aliances verticals originades pel clientelisme de base rural xinesa, generant identitats, fidelitats i conceptes de justícia i dignitat diferents, malgrat ambdós escenaris fabrils es regissin per una lògica capitalista d’explotació⁸⁵. Les conjuntures de dominació/autonomia nacionals –i no ho oblidem, les diferències en l’estructura econòmica que impliquen-, són doncs, un una font determinant de divergències culturals i polítiques, demostrant altre volta la voluntat de l’autor de seguir la lògica thompiana; aquella que posa en el punt de mira sobre les particularitats culturals i ideològiques de classes socials que conceptualment es troben sota el mateix sistema d’explotació econòmica.

⁸³ Ib., p. 150.

⁸⁴ Ib., p. 160.

⁸⁵ Ib., pp. 174-176.

4.1.4: Orlando Figes: L'Exèrcit Roig i les problemàtiques de la mobilització militar massiva

En contraposició amb l'article anterior, aquest article d'Orlando Figes⁸⁶ s'endinsa plenament en la història militar. En el context de la Guerra Civil russa (1917-1923), Figes no pretén explicar ni les casuístiques que motivaren aquest conflicte ni aproximar-se al seu desenllaç; per contra, ofereix un estudi sistemàtic de les dificultats materials i organitzatives que tingué l'Exèrcit Roig per a promoure i consolidar la política de reclutament pagès massiu a les files del bàndol bolxevic⁸⁷. De passada, també senyala les dificultats similars que tingué l'exèrcit Blanc en aquest mateix sentit, malgrat aquest darrer bàndol comptava amb una estructura més organitzada (arran de la seva maduresa) així com amb unes tropes més disciplinades pròpies d'un exèrcit regular –en contraposició amb el bàndol bolxevic, majoritàriament format per voluntaris-.

En l'exposició del contingut general d'aquest article s'obviaran materials quantitius, en tant que tots responen a una exposició sistematitzada de l'evolució bèl·lica al centre i al nord de Rússia⁸⁸. En tot cas, aquest seguit de dades quantitatives tenen el punt en comú que totes responen a una mateixa casuística: una política militarització massiva, necessària des de la lògica militar, però alhora fantasiosa en relació amb l'escassetat logística i material. Aquest, precisament, és el nucli argumental de l'article i el que convé destacar.

En referència a aquesta problemàtica, l'autor sosté que el suport militar de la pagesia –a nivell social, era el sector més significatiu de la societat russa d'aleshores- fou essencial per ambdós bàndols a l'hora d'encarar el conflicte en clau militar. La primera dificultat a l'hora de captar-los, segon Figes, fou que ni el sector bolxevic ni l'exèrcit blanc ostentaven una autoritat real en termes globals pel que fa la realitat agrària. Els blancs es trobaven massa

⁸⁶ Orlando Figes: És professor d'Història al *Birkbeck College* de la Universitat de Londres. Es va graduar a la Universitat de Cambridge, on va ser professor d'Història i membre del *Trinity College* de 1984 a 1999. Les seves investigacions es refereixen a molts aspectes diferents de la història de Rússia, la Unió Soviètica i l'Est europeu. Les seves principals publicacions són sobre la història de la revolució russa, el règim soviètic i la història cultural de Rússia des de 1700. En paraules de Julián Casanova, Figes és un dels autors que, seguint una combinació d'enfocs postmodernistes, culturals i socials, més ha aportat sobre els símbols i llenguatges de la revolució (Casanova, 2017: 189).

⁸⁷ ORLANDO FIGES, "The Red Army and mass mobilization during the Russian Civil War", *Past & Present*, Volum 129, Capítol 7, Novembre 1990, pp. 173-174.

⁸⁸ Si es volen consultar dades concretes, vegis la pàgina 183, on s'exposa en detall l'augment total de tropes per part de l'Exèrcit Roig durant l'any 1920; si es volen consultar detalls concrets dels problemes de subministrament material al 1919, vegis la pàgina 190; i si es vol consultar el nombre de desercions per any (1919-1929) vagis a la pàgina 200.

vinculats amb la classe terratinent, i el sector roig, d'altra banda, tenien greus mancances a nivell d'infraestructura política i militar arran del caràcter relativament embrionari del seu projecte. D'altra banda, foren els més hàbils a l'hora de mobilitzar la pagesia, especialment a les zones de la Rússia central⁸⁹. Aquest també seria un dels punts flacs de l'exèrcit liderat per Trotsky⁹⁰; en tant que la composició social del seu exèrcit era fonamentalment pagesa, aquest també es trobava amb continus episodis de deserció, motivats d'una banda, per tornar a casa en èpoques de collita, i per l'altre, motivats per l'escassetat d'aliments i recursos originats precisament per la militarització del món rural i per la destrucció de la indústria originada per la guerra⁹¹. Així doncs, les desercions periòdiques –el nucli conceptual sobre el qual pivota aquest article– portaren a un desajust constant a l'hora de planificar la gestió dels recursos i de les tropes⁹².

4.1.5: Erik-C. Landis: Fonts de legitimitat en el context de la Guerra Civil Russa

Aquest article de Erik-C.Landis⁹³, com l'anterior, té com a protagonista la pagesia russa en el context de la Guerra Civil. En aquesta ocasió, però, es tracta d'un estudi de cas sobre una insurgència concreta, la rebel·lió de Tambov, liderada per Aleksandr Antonov (1889-1922) a una de les zones més riques en producció de gra d'aleshores. Aquesta rebel·lió s'ha de contextualitzar entre els anys 1919 i 1921, quan el potencial militar de l'Exèrcit Blanc es veia en clar retrocés, així com l'exèrcit Roig es retirava del seu camí direcció a Varsòvia⁹⁴. Partint d'aquesta base, l'autor té com a finalitat, més enllà de donar detalls concrets sobre la confrontació entre els rebels i els soviètics, d'aprofundir en el

⁸⁹ *Ib.*, p. 209.

⁹⁰ Lev Trotsky (1877-1940), destacat revolucionari bolxevic en la Revolució d'Octubre, fou l'encarregat d'organitzar l'Exèrcit Roig l'any 1918 com a Comissari de Guerra.

⁹¹ *Ib.*, p. 210.

⁹² Per consultar un diagrama que reflecteix aquesta problemàtica, vagis als Annexos, concretament a l'annex 1.

⁹³ Erik-C. Landis: ha estat com a professor a *Oxford Brookes* des del setembre de 2005. Abans d'arribar a Brookes, el Dr. Landis havia impartit prèviament a la Universitat de Gal·les a Aberystwyth, com a membre del Departament de Política Internacional, i també ha fet una beca postdoctoral a Oxford. Va obtenir el títol de llicenciat en *Wesleyan University* als Estats Units i un doctorat en Història per la Universitat de Cambridge. La investigació del Dr. Landis se centra en la història de Rússia i la Unió Soviètica en els segles XIX i XX. Ha escrit articles i articles sobre la història de la revolució russa, i és autor d'un estudi de longitud de la política provincial i la insurgència armada durant la guerra civil russa. Els seus interessos més amplis es refereixen a l'estudi comparatiu dels conflictes civils i els moviments polítics violents en la història europea moderna, així com l'estudi de la mobilització popular i les identitats polítiques col·lectives.

⁹⁴ ERIK-C. LANDIS, "Waiting for Makhno: legitimacy and context in a russian peasant war", *Past & Present*, Volum 183, Capítol 6, Maig 2004, p. 199.

coneixement del perfil social-ideològic dels insurgents de Tambov, així com exposar l'argumentari que legitimà la seva acció.

Primerament, Landis senyala que en el complexa espectre polític de la guerra civil, els rebels de Tambov s'inclouen dins el sector defensor de la restitució de l'Assemblea Constituent⁹⁵, fet que ja els posicionava contra els bolxevics. Pot semblar curiós que optessin pel discurs constituent, especialment si tenim en compte els valors anti-democràtics (entenent-los en aquell context) propis de la cultura rural russa. Nogensmenys, la tesi de l'autor sosté que malgrat, certament, defensaren el projecte de l'Assemblea Constituent, els valors "democràtics" intrínsecs d'aquesta no es reivindicaren de la forma més pura per part dels rebels de Tambov⁹⁶. De fet, Landis sosté que el grup liderat per Antonov tingué com a mòbil fonamental un esperit de venjança envers les autoritats soviètiques arran dels mètodes coercitius d'expropiació de gra en la qual es veié submergida la comunitat pagesa arran de l'impuls del Comunisme de Guerra Bolxevic⁹⁷. Defensant l'Assemblea Constituent, els rebels prengueren distància política tant envers els contra-revolucionaris blancs –considerats excessivament reaccionaris per part dels rebels– com respecte el bolxevisme⁹⁸. Alhora, reivindicar el retorn del projecte constituent estava fortament vinculat amb el projecte del Partit Social-Revolucionari –recordem, el partit que guanyà les eleccions a l'Assamblea Constituent–, el qual tenia un programa fortament arrelat en les comunitats pageses benestants (com era el cas de Tambov), essencialment perquè a diferència de la proposta de *nacionalització* de la terra bolxevic, ells foren partidaris de *socialitzar* la terra, impedit així l'abolició de la propietat privada que plantejà el leninisme. Aquest era, fonamentalment, la principal font de legitimitat que tingueren els partisans de Tambov a l'hora de combatre l'Exèrcit Roig. Per aquest mateix motiu, el Desè Congrés del Partit comunista el març de 1921 i amb el conseqüent inici de la NEP marca el punt d'inflexió mortal pels rebels⁹⁹. Amb l'inici de la re-liberalització de les petites empreses rurals, els bolxevics foren capaços d'absorbir el reclam fonamental dels partisans de Tambov, erosionant així el suport popular que gaudien i en conseqüència dinamitat la seva capacitat de confrontació militar, la qual, així com els bolxevics, també es

⁹⁵ Institució heretada del Govern Provisional de Kerenski, fou dissolta el 1917 pels bolxevics amb la voluntat d'establir els Soviets com a institució legislativa troncal en el context revolucionari.

⁹⁶ *Ib.*, p. 218.

⁹⁷ *Ib.*, p. 208.

⁹⁸ *Ib.*, p. 219.

⁹⁹ *Ib.*, p. 227.

basava en un exèrcit de voluntaris¹⁰⁰. Finalment, també fou determinant el fet que l'Exèrcit Roig pogués, a inicis del 1921, destinar un major nombre d'efectius a Tambov per esclafar la revolta arran del recent debilitament generalitzat de l'exèrcit Blanc.

En definitiva, un interessant article que, mitjançant un estudi de cas, s'allunya de la història política i militar dels grans homes posant èmfasi en l'escala petita i a factors culturals i econòmics, i alhora evidencia el complex ventall de forces polítiques i interessos enfrontats a la Guerra Civil Russa.

4.1.6: L.F. Macfarlane: *Hands off Russia in 1920.*

En aquesta ocasió, L.F. Macfarlane¹⁰¹ té com a vincle amb l'article anterior el marc cronològic. Es tracta d'una reconstrucció dels fets que comportaren el rebuig per part del govern britànic d'involucrar-se, en suport a Pilsudski¹⁰², en el conflicte militar entre Polònia i la Rússia soviètica (1918-1921). Concretament, fou el *Labour Party* (fundat l'any 1900) i el *Trades Union Congress* (fundat el 1868) qui el 5 d'agost de 1920 formaren un consell d'acció per a reivindicar, sota el lema *Hands Off Russia*, una actitud no bel·ligerant per part de Gran Bretanya en aquest conflicte¹⁰³. La política exterior britànica, en relació amb la Rússia soviètica en el transcurs de la Primera Guerra Mundial, es podria sintetitzar en forçar –mitjançant l'intervencionisme militar en territori rus– novament l'entrada dels bolxevics en el conflicte en detriment d'Alemanya, l'enemic comú de les potències aliades. La voluntat de mantenir la pau per part del leninisme impediria aquest desig¹⁰⁴. Tanmateix un cop acabat el conflicte mundial, l'intervencionisme britànic es mantindria a Rússia, aquesta vegada amb la intenció explícita d'eliminar el projecte socialista que s'estava gestant. Alhora, els exèrcits polonesos i soviètics es trobaven en una escalada de tensió produïda per la re-definició de la frontera est de Polònia¹⁰⁵. L'autor descriu aquest context com a un escenari on Rússia era la víctima d'agressió, França i Gran Bretanya els

¹⁰⁰ Ib., p. 236.

¹⁰¹ L.F. Macfarlane: docent a la *Ruskin College* d'Oxford (malauradament no ha estat possible trobar més informació sobre l'autor).

¹⁰² Józef Pilsudski (1867-1935) fou el cap d'Estat i comandant en cap de Polònia entre els anys 1918 i 1922.

¹⁰³ L.F. MACFARLANE, "Hands off Russia in 1920", *Past & Present*, Volum 38, Capítol 6, Desembre 1967, p. 126.

¹⁰⁴ Ib., p. 127.

¹⁰⁵ Ib., p. 129. En cas que es vulgui consultar la descripció general que fa l'autor d'aquest conflicte militar, vagis a les pàgines 129-145.

instigadors de l'agressió i Polònia era un dels seus aliats geopolítics més immediats¹⁰⁶. Partint d'aquesta base, la branca esquerrana del *Labour Party* fou l'altaveu protagonista a l'hora de denunciar aquesta espiral bel·licista, no per especial admiració al bolxevisme (que també) sinó a partir d'explotar el consens general de l'opinió pública: el rebuig a tota guerra arran dels dramàtics antecedents. En resolució, com indica l'autor, tant el polític del *Labour Party*, així com la situació de l'opinió pública, foren determinants a l'hora d'evitar que els sectors més aferrissadament anti-comunistes –amb Winston Churchill com a cara visible- precipitessin al govern a un nou escenari bèl·lic¹⁰⁷.

Degut al caràcter marcadament narratiu d'aquest article, s'ha considerat adient no estendre's en l'exposició del seu contingut –a diferència dels altres articles aquí exposats- i fer una panoràmica general del contingut. Un enfoc narratiu de la història, malgrat pot ser útil pel lector a l'hora d'endinsar-se en el context històric descrit, s'allunya de la voluntat d'aquest treball, el qual posa èmfasi en els elements presents en els articles que siguin capaços d'aportar profunditat historiogràfica.

4.2: NOVA POLÍTICA ECONÒMICA (NEP):

4.2.1 James C.McClelland: Motivacions i èxit de la proletarització del sistema educatiu soviètic

L'article de James C.McClelland¹⁰⁸ és un exercici metodològic original i alhora fèrtil; una combinació entre història cultural (en aquest cas centrada en l'educació) i quantitativa que permet oferir resultats clars. La intenció d'aquest article rau en investigar fins a quin punt el Narkompros (Comissariat Popular d'Educació) va aconseguir implementar una de les seves màximes aspiracions polítiques: la proletarització –això és, la implementació d'una política educativa encarada a incentivar l'ingrés del proletariat urbà a la totalitat del sistema educatiu, especialment en les altes esferes d'aquest- efectiva de l'antic sistema educatiu tsarista en el context de la Nova Política Econòmica (NEP) impulsada pel Gosplan (Comitè per a la planificació econòmica de la Unió Soviètica), que data entre el 1921 i el

¹⁰⁶ Ib., p. 151.

¹⁰⁷ Ib., p. 152.

¹⁰⁸ James C.McClelland: Expert en història de Rússia i Euràsia, professor associat a la Universitat de Nebraska-Lincoln i membre del Wilson Center de Washington. La seva línia investigativa es basa en comparar la ideologia acadèmica dels professors russos del segle XIX amb la dels alemanys per plantejar la possibilitat que l'agitació del segle XX pugui haver estat provocada, en part, per trets similars en les seves tradicions acadèmiques. També examina exclusivament les polítiques educatives bolxevics.

1928. Com es veurà tot seguit, l'anàlisi econòmica que efectuà Dobb sobre la NEP no contradiu el contingut general del present article, sinó que ens permet aprofundir en la seva contextualització. A més, demostra una evidència: la dependència del sistema educatiu públic a les capacitats reals de l'economia, i la conseqüent contradicció entre la voluntat política vigent i la capacitat d'aquesta de transformar de forma efectiva la realitat.

El Narkompros inicià el 1917 un ambiciós programa d'expansió educativa. Tanmateix, el 1922 aquest quedaria castrat per les evidents dificultats conjunturals. La Nova Política Econòmica naixeria amb l'objectiu de reconstruir l'economia –que ja al 1921 estava profundament destruïda pels efectes de la Guerra Civil-, superar el Comunisme de Guerra i en darrera instància superar l'endarreriment econòmic heretat del model semi-feudal tsarista. Aquest objectiu polític es traduiria en la desnacionalització de les empreses petites –segons el Departament Central d'Estadística, al 1923 les empreses privades, fonamentalment agràries, només representaven el 12% del total del teixit productiu¹⁰⁹- i el manteniment de la direcció estatal envers les mitjanes i grans empreses. La NEP, basada en una economia mixta transitòria, seria defensada per Lenin com a un estadi irrenunciable, necessari per al creixement econòmic i el manteniment del poder obrer sobre l'Estat i sobre l'economia¹¹⁰. Es veuria com "l'acumulació primitiva del socialisme", en el qual, conviuen relacions de producció privades i nacionalitzades, malgrat aquesta darrera conformés el gruix fonamental de l'economia. En tant que la classe dirigent era el proletariat, i que el sector industrial era el destinat a ser la principal font de riquesa nacional, el sector industrial fou el que es mantingué en forma de propietat estatal, en contraposició a l'agrari, que seria el que gaudiria d'una major liberalització. Per aquests motius, sorgirien un seguit de problemàtiques contradictòries amb l'ideal de societat socialista, i per extensió amb les aspiracions educatives socialistes. L'enfortiment dels *Kulaks*, els elements sobrevivents del capitalisme agrari, que basarien la reproducció de la seva riquesa en base a l'explotació del treball del proletariat urbà, dificultarien en primer lloc la superació de les diferències camp-ciutat –condicionant així la mobilitat social de la societat, i per extensió de l'estudiantat- i alhora, interrelacionadament, contribuirien a frenar el procés d'extinció de classes propi del model socialista. Malgrat aquestes

¹⁰⁹ DOBB, Maurice (1966). *Soviet Economic Development since 1917*. London. Cox and Wyman Ltd, p. 142.

¹¹⁰ *Ib.*, p. 145.

contradiccions, és observable que la progressió econòmica de la NEP establí un balanç positiu. Segons dades oficials, el creixement de la producció industrial –representatiu de la salut global de l'economia- era d'un 18% el 1920; alhora, el 1922-23, amb la NEP ja en funcionament, fou del 35%¹¹¹. Aprofundir en detalls tècnics de la NEP seria allunyar-se del caràcter historiogràfic del present treball. En tot cas, aquestes dades ens han de servir per a comprendre el rol positiu de la NEP, així com les limitacions econòmiques sobre les quals s'encetà el projecte del Narkompros. Com digué Marx, *la justícia mai es pot elevar per sobre de les condicions econòmiques del moment*¹¹².

Tornant a l'article de McClelland, aquest posa èmfasi no només en les limitacions econòmiques a les que s'hagué d'enfrontar el projecte educatiu soviètic iniciàtic, sinó també en les dificultats culturals que se'n desprenen. La lluita de classes als anys vint, malgrat el monopoli proletari de l'Estat, no havia desaparegut, en tot cas s'havia transformat. Amb l'auge dels *Kulaks* com a capitalistes agraris –i el conseqüent contrapoder cultural que aquests exercien a consciència a les universitats i al camp¹¹³- així com la inviabilitat evident de desplaçar *ipso facto* els sectors supervivents afins al tsarisme en el sí del sistema educatiu, s'evidencien un seguit de tendències culturals contràries a consolidar la proletarització estudiantil. Tanmateix, McClelland insinua que aquests tingueren un rol secundari a l'hora de determinar el destí de l'èxit del Narkompros. Si mirem a les dades que ens aporta, representades en dues gràfiques que he escollit, observarem que l'increment del percentatge de treballadors que accedeixen a una educació és directament proporcional al grau de desenvolupament industrial; això és, directament proporcional a l'increment de concentració de riquesa estatal i paral·lelament a l'increment del proletariat urbà que se'n deriva, en detriment dels estrats socials de treball no-manual, els quals històricament han tendit a ser hegemònics en les composicions socials educatives. Vegis:

¹¹¹ *Ib.*, p. 161.

¹¹² *Ib.*, p. 148.

¹¹³ Per a més detalls sobre el comportament cultural i polític dels *Kulaks*, consulti's l'article anteriorment esmentat de: MAUREEN PERRIE, "The Russian peasant movement of 1905-1907: its social composition and revolutionary significance", *Past & Present*, Volum 57, Capítol 1, 1 de novembre de 1972, Pàgines 123–155.

TABLE 2
SOCIAL COMPOSITION OF THE POPULATION OF THE
U.S.S.R. FOR SELECTED YEARS 1913-1939*

	1913	1924	1928	1939
Worker	14.6	10.4	12.4	33.5
Peasant	66.7	76.7	77.8	49.8
Non-manual	18.7	12.9	9.8	16.7

* Notes and sources: All figures are percentages. Adapted from *Narodnoe khoziastvo S.S.S.R., 1922-1972 gg.* [The National Economy of the U.S.S.R., 1922-72] (Moscow, 1972), p. 35.

TABLE 3
SOCIAL COMPOSITION OF ALL HIGHER EDUCATION STUDENTS AND
FIRST-YEAR ADMISSIONS FOR THE R.S.F.S.R. 1923/4-1927/8*

	1923/4	1924/5	1925/6	1926/7	1927/8
Worker	(24.4) 15.3	(35.7) 20.7	(32.5) 24.6	(28.7) 25.3	(34.6) 26.9
Peasant	(25.7) 22.5	(29.8) 24.5	(29.0) 26.2	(22.2) 25.3	(24.4) 24.2
Employee	(44.5) 34.4	(23.2) 35.8	(27.1) 36.0	(33.0) 37.5	(25.0) 39.4
Other	(5.4) 27.8	(11.3) 18.9	(11.4) 13.2	(16.1) 11.9	(16.0) 9.5

* Notes and sources: All figures are percentages. Figures in parentheses denote first-year admissions. *Narodnoe prosveshchenie v R.S.F.S.R. k 1928/29 godu: Otchet N.K.P. R.S.F.S.R. za 1927/28 uchebnyi god* [Public Education in the R.S.F.S.R. at the Beginning of 1928/9: Report of the R.S.F.S.R. Commissariat of Public Education on the 1927/8 Academic Year] (Moscow, 1929), p. 65.

En resolució, McClelland afirma que malgrat partir d'una estructura social desfavorable per a la proletarització educativa, *data show that countries at roughly similar stages of social-economic development have very different rates of educational inequality. Governments may be unable to eliminate this inequality, but they can reduce the extent of it if they choose to do so. Soviet Russia did so choose, and by 1928 had achieved an unprecedented level of proletarian access to higher education*¹¹⁴.

Des del punt de vista historiogràfic, les aportacions d'aquest article són significatives. En primer lloc constata, arran de la consonància discursiva, la connexió metodològica entre els *founding fathers* de la revista –en aquest cas Maurice Dobb- i la dels autors que publiquen en aquesta. La connexió metodològica entre ambdós s'evidencia en aquest cas particular, tant per la perspectiva dialèctica, la utilització de la metàfora infra-supraestructura com a eina analítica -amb una lleugera preponderància de la primera, en consonància amb les perspectives menys heterodoxes defensades per Hobsbawm i Dobb-, així com el reconeixement d'inserir el fenomen estudiat en un context global de lluita de classes.

¹¹⁴ JAMES C. MCCLELLAND, "Proletarianizing the Student body: the soviet experience during the New Economic Policy", *Past and Present*, Volum 80, Capítol 5, Agost 1978, p. 146.

4.2.2 John Barber: L'establiment de l'ortodòxia ideològica a l'URSS (1928-1934)

John Barber¹¹⁵ realitza una tasca d'anàlisi sobre la consolidació de 'l'ortodòxia' ideològica i política pròpia de finals de la dècada dels anys 20 a l'URSS. Sosté que en aquestes cronologies (1928-1934) té lloc a l'URSS una notable transformació en l'esfera intel·lectual (i per extensió política). L'inici del primer Pla Quinquennal (basat en fomentar l'expansió de l'indústria pesada mitjançant una direcció econòmica planificada) l'any 1928 inaugurà un període on el qual la relativament relaxada i pluralista atmosfera de l'era NEP derivà en un consens 'dogmàtic' i 'ortodox'. A partir d'aleshores, segons Barber, la neutralitat i autonomia acadèmiques deixaren de ser una opció. La tolerància envers els intel·lectuals no marxistes que col·laboraven amb el règim finalitzà en benefici de la demanda d'una absoluta fidelitat a la cosmovisió oficial. Tanmateix, la diversitat a nivell de debats en el sí de l'acadèmia marxista també deixà de ser una opció també deriva en una ortodòxia homogènia sota la tutela del PCUS. Es tracta, doncs, d'una 'revolució' des de dalt per iniciativa de la cúpula stalinista que ja l'any 1934 s'hauria consolidat com a model intel·lectual l'any 1934, segons l'autor¹¹⁶.

Al llarg de l'article es descriu quines són les línies mestres, a nivell conceptual, del dogmatisme stalinista. En tant que aquest ja s'ha exposat anteriorment a l'apartat del treball corresponent als Historiadors Marxistes Britànics, seria una redundància innecessària insistir novament en descriure aquest corrent de pensament. Nogensmenys, sí que és interessant destacar quin és el punt d'inflexió a nivell cronològic que estableix l'autor, així com les motivacions conjunturals que esperonaren el sorgiment de l'ortodòxia. Així doncs, per a Barber la data definitiva a partir de la qual s'impulsà decididament la socialització de 'l'ortodòxia' fou l'any 1931 –fins aquest mateix any, l'autor senyala que la cúpula soviètica no tenia una política definida sobre el contingut de la producció intel·lectual¹¹⁷–, quan Stalin publicà un article a la revista històrica soviètica anomenada *Proletarskaya revolutsiya* (Revolució Proletària). Respecte el contingut, Barber el sintetitza afirmant: (...) *Stalin abruptly curtailed a debate –about Lenin's attitude towards centralism in the pre-war Second International- he considered harmful. Denouncing the "rotten*

¹¹⁵ John Barber: Professor al *King's College* de Cambridge, la seva recerca pivota al voltant de política, religió i societat a la Rússia moderna; la URSS en la Segona Guerra Mundial; Leningrad a les èpoques de Stalin i Khrushchev.

¹¹⁶ JOHN BARBER, "The establishment of intellectual orthodoxy in the USSR 1928-1934", *Past & Present*, Volum 83, Capítol 6, Maig 1979, p. 141.

¹¹⁷ *Ib.*, p. 157.

liberalism” of those who made what ought to be “axioms” into matters of discussion, he summoned historians to resist the “smuggling” of “Trotskyist contraband” into general circulation in the guise of theoretical literature. And he himself unequivocally laid down the party line on the issue in question: namely that Bolshevism was and always had been synonymous with total opposition to opportunism¹¹⁸”. Seguidament després de la publicació d’aquest text, l’Estat encetà una campanya en concordança amb els elements presents al dit text; això és, una censura sobre elements considerats desviacionistes en el món de l’*intelligentsia* soviètica.

Respecte a les casuístiques del fenomen descrit, l’autor es limita a especular; defensa l’idea que l’ortodòxia tenia una dimensió instrumental, orientada en aquell context – el Primer Pla Quinquennal marca l’inici de la industrialització forçada, de caràcter intrínsecament violenta- a blindar el consens i la legitimitat de les mesures polítiques d’aleshores en l’esfera cultural i acadèmica. Alhora, era necessari blindar la fidelitat de la intel·ligència soviètica, arran de la dependència que el PCUS tenia sobre derivada de la naturalesa del centralisme democràtic¹¹⁹, el qual es caracteritzà, en el cas soviètic, per ser marcadament vertical i burocràtic.

L’historiador britànic conclou l’article amb un exercici de pulcritud historiogràfica. Sovint, des de la historiografia liberal o positivista s’ha plantejat la consolidació de l’ortodòxia com a un ‘caprici’ exclusivament de Stalin. En contraposició, Berber defensa que el sorgiment de ‘la unanimitat’ ideològica a l’URSS fou un producte, més enllà dels desitjos personals de Stalin, de les forces socials, les institucions polítiques i els processos econòmiques d’aleshores en el seu conjunt. Alhora, també fou el resultat de les accions de molta gent compromesa, seguidors entusiastes, que trobaren en l’estalinisme el seu ideal polític¹²⁰. Dit això, el plantejament d’aquest article és clarament simptomàtic de l’animadversió que provoca entre subscriptors de la historiografia marxista britànica l’ortodòxia marxista. Es pot establir, doncs, una correspondència entre els plantejaments heteròclits¹²¹ de la historiografia marxista britànica i el contingut d’aquest article de John Berber.

¹¹⁸ *Ib.*, p. 161.

¹¹⁹ *Ib.*, p. 162.

¹²⁰ *Ib.*, p. 164.

¹²¹ Hobsbawm escrigué, respecte aquesta qüestió, les següents reflexions a *Revolucionarios: Els comunistes es van adonant que cada cop més de que el que van aprendre a creure i repetir no era pròpiament “el marxisme”, sinó el marxisme tal i com l’havia desenvolupat Lenin i com havia quedat congelat, simplificat i a vegades distorsionat sota Stalin a l’URSS. Que “el marxisme” no és un conjunt de teories i descobriments tancats, sinó un procés de desenvolupament. (...) Els marxistes no comunistes*

4.2.3: S.A. Smith: Racionalitat contra superstició: una aproximació antropològica a l'amenaçat cristianisme ortodox rus

Aquest darrer article de S.A Smith té una naturalesa multidisciplinària, combinant l'anàlisi històrica amb eines interpretatives pròpies de l'antropologia simbòlica, com es veurà tot seguit. L'article es basa en un anàlisi politico-cultural d'una part de la campanya de persecució del jove govern bolxevic envers les autoritats i les pràctiques cristianes ortodoxes russes, posant l'èmfasi concretament en la *praxis* bolxevic de dessacralitzar els sants ortodoxos mitjançant l'exhumació dels seus cadàvers –en el cas que aquests realment estiguessin allà- de les diverses esglésies on suposadament aquests descansaven. Per a quin motiu es tiraren endavant aquestes mesures? Segons l'autor, els bolxevics eren conscients que els sants, i per extensió les relíquies que els hi eren pròpies, eren un significat polític de primer ordre en la cosmovisió heretada del tsarisme. La figura del Tsar com a cap d'Estat trobà en la canonització dels sants una font de legitimitat troncal, en tant que podia establir una connexió directe entre ell i els canonitzats arran de la concepció que el Tsar el representant de Déu a la terra *ergo* el seu regnat tenia com a gènesi un origen diví¹²². En conseqüència, glorificar a sants a través de la canonització era alhora una forma de legitimar l'ordre social existent.

Així doncs, el 23 de gener de 1918 el govern bolxevic va emetre un decret segons el qual s'estipulava la separació entre Església i Estat, marginant així la religió a l'esfera domèstica i privant a les institucions eclesiàstiques de les seves propietats, del seu *estatus* legal, així com d'obtenir subvencions de l'Estat¹²³. En consonància, aquesta declaració de guerra entre Església i Estat cristal·litzaria també en una exhumació sistemàtica dels sants i de les seves relíquies, en un intent per a "demostrar" l'engany que havia socialitzat el clergat rus al llarg de la seva història envers la majoria de la població, així com la capacitat de la ciència per a dissipar la superstició¹²⁴. El marxisme-leninisme es reivindicà a sí mateix com a un projecte d'alliberament envers la tirania i la fe, tot desacreditant l'Església –i per

alhora han de saber que els errors, esquematismes i distorsions de l'època de Stalin, i inclús en tot l'època de la Internacional Comunista, no signifiquen que no es fes cap contribució valuosa i important pel marxisme en aquella període. (...) No hi han dreceres en el marxisme (Hobsbawm, 2000: 166).

¹²² S.A. Smith, "Bones of contention: Bolseviks and the struggle against relics 1918-1930", *Past & Present*, Volum 204, Capítol 5, Agost 2009, p. 159.

¹²³ *Ib.*, p. 158.

¹²⁴ *Ib.*, pp. 168-169.

extensió la monarquia- exposant-la com a una institució que històricament havia fomentat l'alienació i l'exploació a través d'un relat fictici¹²⁵.

Tanmateix, el fet que un pilar elemental de la promoció del laïcisme fos l'atac al mite dels sants mitjançant la seva exhumació no respon a patrons atzarosos. Com indica Smith: *For the Russian Orthodox Church, saints occupy a central role, commemorated as they are in the liturgy, even if the cult of individual saints is more circumscribed than in the Catholic Church. The Church teaches that Christians venerate the saints (...) in order to express their Love and gratitude to God, and that saints, in turn, intercede with God on behalf of those who pray to them. Saint's relics are the material means through which God's grace is transmitted to the faithful on earth. In Orthodox Christianity, there is a particularly strong emphasis on materiality: objects such as icons, altars and relics carry more than a semiotic function, as mere 'signs' that point to a higher spiritual reality; they are a physical conduit of divine grace*¹²⁶.

La metodologia impulsada per a efectuar les dites exhumacions, segons ens descriu Smith, es basava en la creació de comissions dominades per representants del bolxevisme, però que alhora requerien de la presència de membres del clergat –els quals tingueren la tasca essencial d'obrir els sarcòfags, per assegurar uns mínims de respecte envers els creients¹²⁷- i experts en medicina, amb la finalitat de realitzar un informe rigorós sobre l'estat i el contingut de les relíquies, subscribible per a tots els membres de la comissió¹²⁸. Finalment, un cop redactat aquest informe, les exhumacions passaren a museïtzar-se en l'àmbit local, amb la voluntat pedagògica de desmentir la mitologia ortodoxa¹²⁹; alhora, amb la museïtzació es pretenia dessacralitzar les restes sense cometre sacrilegi, amb la intenció de no violar la dignitat dels sants, i per extensió, no generar excessives dissidències polítiques en el sí dels sectors creients de la societat¹³⁰. En efecte, l'ansietat i el ressentiment envers la campanya contra les relíquies era extensa, malgrat l'estat d'ànim generalitzat fou de resignació per diversos motius: en primer lloc, la jerarquia eclesiàstica diagnosticà que el poder soviètic no era suficientment dèbil com per col·lapsar i en conseqüència convidaren als creients a respectar l'ordre civil existent; segonament, les identitats dels creients eren d'una naturalesa heterogènia, és a dir, existia un bon nombre

¹²⁵ Ib., p. 179.

¹²⁶ Ib., p. 179.

¹²⁷ Ib., p. 170,

¹²⁸ Ib., p. 169.

¹²⁹ Ib., p. 170.

¹³⁰ Ib., p. 174.

de creients que no eren hostils al projecte global de la revolució; finalment, des de la cosmovisió ortodoxa la demostració que les relíquies dels sants no estaven físicament incorruptes no era per sí mateix suficient per a dinamitar la seva fe en “allò sagrat”¹³¹.

En resolució, l'article de Smith és una reconstrucció de la “batalla pel significat” en un context de confrontació de cosmovisions. Malgrat no dóna respostes definitives –no senyala de forma precisa quin impacte cultural tingué la campanya dessacralitzadora, així com tampoc senyala el nombre exacte d'esglésies i sants es veieren afectats per aquesta, malgrat en descriu testimonis i exemples d'ambdós casos al llarg de l'article¹³²-, sí que dibuixa una línia analítica interessant per aquest fenomen històric. L'anàlisi del sistema simbòlic cristià ortodox, la representació col·lectiva que aquest incorpora, així com l'*ethos*¹³³ que promou són eines pròpies de l'antropologia simbòlica. Tanmateix, incorpora plantejaments propis dels estudiosos de la memòria històrica, entenent les esglésies i les relíquies inherents com a llocs de memòria, és a dir, com a eines que indiquen quins elements del passat cal projectar en el present i el futur¹³⁴. Partint d'aquesta base, la museïtzació de les relíquies marca un punt d'inflexió d'un passat tsarista a un present bolxevic, això és, de quins elements ja no es projectaren a partir d'aleshores en l'*habitus* col·lectiu. En síntesi, un historiador politico-cultural com S.A. Smith ens és útil per aproximar-nos a la Rússia soviètica dels anys vint del segle passat, marcada per una forta pugna en la dimensió cultural; i de fet, com indica l'autor, el fet que el cadàver de Lenin fos sacralitzat amb la voluntat de socialitzar un discurs secular, és un bon indicador de la fortalesa que mantenien els arquetips cristians ortodoxos en aquesta dècada¹³⁵.

4.2.4: Fujiko Isono: Expansionisme o pragmatisme? Casuístiques de la participació soviètica a la revolució de Mongòlia de l'any 1921

El 27 de juny de 1921 l'exèrcit soviètic creuà la frontera de Mongòlia Exterior, determinant així una ràpida victòria en benefici de la revolució mongola. Per aquest motiu, segons

¹³¹ Ib., p. 178.

¹³² Aquests s'han citat en tant que no s'ha considerat necessari per a descriure el contingut general de l'article, el qual es basa més en la teorització sobre la dessacralització que no pas en estudis de casos.

¹³³ *Ethos* segons el DIEC: “ Conjunt d'aspectes morals i estètics característics d'un individu o d'una cultura”.

¹³⁴ Si es vol aprofundir en la teorització del rol dels llocs de memòria, consulti's: NORA, PIERRE (1997), *Les Lieux de mémoire*. Gallimard.

¹³⁵ S.A. SMITH, “Bones of contention: Bolsheviks and the struggle against relics 1918-1930”, *Past & Present*, Volum 204, Capítol 5, Agost 2009, p. 194.

Fujiko Isono¹³⁶ afirma que *this has led to the widely accepted theory that Soviet intervention was a straightforward invasion of Outer Mongolia in the course of Soviet Expansionism*¹³⁷. La voluntat de l'autor, és doncs, aprofundir en les casuístiques que motivaren la intervenció de l'Exèrcit Roig en territori mongol per tal de desmentir les postures historiogràfiques que la vinculen amb un suposat expansionisme intrínsec del projecte bolxevic.

En tant que contextualitzar degudament els antecedents històrics de la Revolució Mongola és inassolible en el present treball, s'ha considerat procedent exposar directament els interessos immediats que determinaren la intervenció militar soviètica.

En primer lloc, convé destacar un primer actor: el Partit del Poble de Mongòlia, fundat el 1918 per grups afins a l'idea d'un nacionalisme progressista, proper al bolxevisme, amb l'objectiu comú de garantir l'autonomia de Mongòlia enfront les aspiracions xineses a la zona¹³⁸. Precisament Xina fou un altre actor determinant a l'hora de modelar la postura soviètica, al ésser la potència colonitzadora de Mongòlia (partida aleshores entre la Mongòlia Interior i Exterior), malgrat *de facto* no hauria estat capaç, arran d'inestabilitats internes, d'aspirar al control real de la Mongòlia Exterior fins l'any 1919¹³⁹. Alhora, als ulls del Moscou de principis anys '20 la Xina era un aliat potencial important a l'hora de aconseguir reconeixement internacional i establir relacions econòmiques amb l'objectiu final de retardar el màxim possible un conflicte militar amb Japó, fet que segons l'autor es percebia com a més que probable segons els pronòstics soviètics¹⁴⁰. Això es devia a l'interès declarat que tenia l'imperialisme japonès envers la Manxúria i Sibèria¹⁴¹, així com la possibilitat realista que l'exèrcit nipó encetés una invasió militar en aquests territoris¹⁴². Tanmateix, Roman Ungern Von Sternberg (1886-1921) -un destacat militar de l'Exèrcit Blanc que s'havia assentat a la Mongòlia Exterior l'any 1920 per a prosseguir la Guerra Civil Russa- suposava un perillós aliat potencial dels japoneses de cares a iniciar una ofensiva conjunta envers la Manxúria i Sibèria¹⁴³. La voluntat de vèncer les tropes de Ungern –i per extensió castrar les aspiracions nipones- per part de les autoritats soviètiques, segons

¹³⁶ Malauradament, no ha estat possible trobar informació sobre l'autor.

¹³⁷ FUJIKO ISONO, "Soviet Russia and the Mongolian revolution of 1921", *Past & Present*, Volum 83, Capítol 5, Maig 1979, p. 116.

¹³⁸ *Ib.*, p. 120.

¹³⁹ *Ib.*, p. 117.

¹⁴⁰ *Ib.*, p. 130.

¹⁴¹ Aquesta no era una tensió territorial nova; ja entre el 1904 i el 1905 l'Imperi Rus i el japonès s'enfrontaren pel domini de Manxúria i Corea, amb el resultat final d'una victòria nipona.

¹⁴² *Ib.*, p. 138.

¹⁴³ *Ib.*

senyala Fujiko Isono, hauria estat una de les casuístiques finals a l'hora de motivar la intervenció militar de l'exèrcit de Trotsky en territori mongol¹⁴⁴. En consonància, l'autor finalitza l'article afirmant que aquest esdeveniment, lluny de tenir les seves arrels en un suposat expansionisme soviètic, fou esperonat per motius essencialment militars i diplomàtics. La intervenció fou dissenyada, segons l'autor, per evitar que la Mongòlia Exterior fos emprada com a una base militar contra-revolucionària en el context de la guerra civil.

En definitiva, és un article que per la seva naturalesa temàtica i geogràfica es situa als límits d'interès pel present treball, fet que impedeix un desplegament complet del seu contingut. Nogensmenys, i establint novament una connexió amb els plantejaments generals de Hobsbawm, és un indicador de la voluntat de *Past and Present* de tenir una producció *científicament acceptable*, en aquest cas en detriment de la propaganda anticomunista que sosté la tesi de *l'expansionisme soviètic*.

4.3 SEGONA GUERRA MUNDIAL:

4.3.1: Geoffrey Hosking: La Segona Guerra Mundial i el seu impacte en la consciència nacional russa

Aquest article de Geoffrey Hosking¹⁴⁵ pretén fer d'aproximació al comportament cultural rus, encarat a diseccionar l'innovador concepte de patriotisme que impulsà el PCUS entre els anys 1941 i 1945, així com exposar superficialment quines foren les característiques generals de la identitat nacional russa en època imperial de la qual aquest nou patriotisme es va nodrir parcialment. Per a copsar adequadament aquest fenomen, l'autor primerament diferencia dos elements que coexisteixen en l'imaginari col·lectiu rus des dels inicis del seu període imperial al segle XVI. Diferencia, doncs, l'aspecte ètnic (*ruskii*) i l'imperial (*rossiiskii*) "d'allò rus". Per establir una analogia, a tall aclaridor, és el mateix esquema que podrien seguir les distincions entre anglès o britànic, així com turc o

¹⁴⁴ Per consultar un mapa que il·lustra el repartiment territorial dels diferents actors a la zona, consultis l'annex II.

¹⁴⁵ Geoffrey Hosking: historiador britànic especialitzat en Història de Rússia i la Unió Soviètica i anteriorment Professor d'Investigació a Leverhulme d'Història de Rússia a la *School of Slavonic and East European Studies* (SSEES) de la *University College* de Londres. Entre les seves obres destaquen: *Beyond Socialist Realism: Soviet Fiction since Ivan Denisovich* (1980), *A History of the Soviet Union* (1985), *The Awakening of the Soviet Union* (1991), *Russia and the Russians* (2001), *Rulers and Victims - The Russians in the Soviet Union* (2005) i *A History of the USSR: 1917-1991* (1992).

otomà¹⁴⁶. La tesi vertebradora de l'article sosté que necessitats d'afrontar la guerra contra el nazisme, van precipitar a les autoritats soviètiques a resignificar, entre el 1941 i 1945, el concepte de *rossiiskii* envers a una nova identitat col·lectiva: el concepte patriòtic de *sovietskii*¹⁴⁷.

Convé recordar que des de la seva fundació, l'URSS es veia a sí mateixa com a un Estat internacionalista proletari, amb l'objectiu final d'expandir la revolució socialista mundial, començant per Moscou i transferint el *Zeitgeist* revolucionari a Alemanya i d'allà a la resta del continent europeu. En conseqüència, els líders soviètics eren, en els seus inicis, molt hostils a reivindicar la idea de Rússia, la qual veien com a una presó de pobles. Bukharin diria al 12é Congrés del PCUS (1923) que "l'essència fonamental del leninisme envers la qüestió nacional consisteix en el combat contra el xovinisme rus"¹⁴⁸. No obstant, els pronòstics de la Segona Internacional (el triomf de la revolució a Europa) es confirmarien com a erronis entrats els anys 30¹⁴⁹. Això obligaria a Moscou a d'abandonar el seu rol d'exportador mundial de la revolució, això és, a replegar-se sobre sí mateix –el concepte de *socialisme en un sol país*–, arran de la convicció que es trobaven encerclats per l'hostilitat de la gran burgesia internacional, i a re-trobar-se culturalment amb elements de l'antiga Rússia, per imposicions conjunturals. L'autor s'atura breument en aquest punt, per a intentar comprendre, superficialment, d'on venien aquestes imposicions conjunturals.

És necessari comprendre que per la pròpia naturalesa del conflicte de la revolució russa - l'antagonisme de classe- no era concòrdia política el que regnava. La superació del tsarisme semi-feudal, així com el bloqueig intencionat del desenvolupament del capitalisme a Rússia per part del bolxevisme es traduí en una sèrie d'esdeveniments històrics els quals, si bé eren conceptualment coherents si es volia assolir una societat socialista, era d'altra banda inevitable que generessin dissidències en el sí de la societat d'aleshores. Concretant, tant la campanya anti-religiosa (1921-1941); els plans quinquennals impulsats pel Gosplan, el comitè de planificació econòmica, entre 1921 i el 1941; així com les purgues encetades l'any 1936 anaven encaminades a eliminar la superstició religiosa en benefici de la raó, en benefici del marxisme com a ideologia oficial; industrialitzar el país i alhora iniciar el procés d'abolició de l'explotació de l'home per l'home, propis d'una concepció socialista; i finalment, consolidar el PCUS com a força

¹⁴⁶ GEOFFREY HOSKING, "The Second World War and russian national consciousness", *Past & Present*, Volum 175, Capítol 6, Maig 2002, p. 162.

¹⁴⁷ *Ib.*, p. 163.

¹⁴⁸ *Ib.*

¹⁴⁹ *Ib.*, p. 165.

política dirigent enfront a enemics de classe que s'havien desenvolupat i radicalitzat durant els dos darrers processos, especialment en el cas dels *Kulaks*, és a dir, la burgesia agrària que s'havia enriquit durant la liberalització econòmica al món rural durant la NEP (1921-1928). La cohesió social, però, -malgrat un cop acabada la Guerra Civil (1917-1923) el bolxevisme tingué l'hegemonia política- se'n veié ressentida. Per la brutalitat intrínseca de la lluita de classes en aquest cas concret, així com l'atac directe a pilars fonamentals de l'antiga identitat russa, tals com el cristianisme ortodox¹⁵⁰—l'ortodòxia cristiana fou un component indestruïble de la "Gran Rússia" dels Romanov, en tant que la concepció política cristiana, en el seu ordre còsmic, només hi havia una sola entitat política legítima: l'Imperi Romà cristià, del qual tots els cristians n'eren part, i alhora, només n'hi havia un sobirà legítim: l'emperador de l'imperi, el Tsar (derivació lingüística del *Cèsar* bizantí)¹⁵¹ . Així doncs, un cop el PCUS es convenceren a sí mateixos que la guerra contra el Tercer Reich seria una realitat així com de les ingents magnituds d'aquesta, s'arribà a la conclusió que caldria mobilitzar el màxim de població possible, així com que caldria blindar la legitimitat del partit com a força dirigent. Aquesta voluntat cristal·litzaria en la convicció d'interpel·lar a estrats de la població més amplis, *ergo* rebaixar el contingut anti-nacionalista del partit per intentar arribar a la totalitat del públic soviètic. Aquest és el punt d'inflexió en el qual, el component *rossiiskii* es fon, tot i que marginalment, amb el bolxevisme, donant lloc a una nova lògica nacional: la concepció nacional *sovietskii*, és a dir una incorporació selectiva d'elements propis de l'ideari propi del nacionalisme d'època tsarista.

L'autor senyala diverses evidències ho corroboren. En primer lloc, es socialitzaria la perspectiva que Rússia era el cor de l'URSS¹⁵². Paral·lelament, la nomenclatura relaxaria la qüestió de classe, i posaria més èmfasi en la perspectiva de comunitat nacional. En consonància, s'introduí es recuperà el concepte de pàtria (*rodina*)¹⁵³; de fet per aquest motiu encara el món rus anomena Gran Guerra Pàtria a la Segona Guerra Mundial. Tanmateix, un discurs pronunciat per Stalin el 3 de juliol de 1941 ens dóna senyals de la voluntat de transformar la nomenclatura política. No s'adreçaria al públic com a

¹⁵⁰ *Ib.*, p. 170.

¹⁵¹ Per a estudiar l'impacte de la teologia bizantina en la política imperial tsarista, m'han estat molt útils les obres: CHERNIAVSKY, Michael (1962). *Tsar and people: Studies in Russian Myths*, Slavic Review i RANUM, Orest (1975), *A National consciousness, history, and political culture in Early-modern Europe, Russia* (CHERNIAVSKY, Michael). Vol. 5. Johns Hopkins University Press.

¹⁵² *Ib.*, pp. 175-179.

¹⁵³ *Ib.*, p. 171.

camarades (*tovarisch*), sinó com a *germans i germanes*, de caire més neutral. Un any després, el mateix Stalin presentaria a *Pravda*, el diari oficial del Partit, la guerra no només com una ofensiva de la burgesia internacional en forma de feixisme, sinó també com un combat entre russos i alemanys –una perspectiva que guanya sentit si tenim en compte que el nazisme considerava els russos com a *Untermenschen*, és a dir, subhomes-. Textualment afirmà: *Si no heu matat a un alemany en el dia d'avui, és un dia perdut. I si n'heu matat un, intenteu matar-ne dos*¹⁵⁴. Tanmateix, la persecució als sectors eclesiàstics es relaxaria, i inclús es convidaria, per part del PCUS, a les autoritats ortodoxes a oficiar divines litúrgies (la santa missa del ritu bizantí) als soldats que marxaven al front. Tanmateix, es recuperaria la socialització de mites d'antics herois militars russos, vinculats a la cristiandat, com podria ser Alexander Nevsky, príncep de Novgorod que al segle XIII hauria foragitat les tropes teutòniques de tall catòlic¹⁵⁵. No convé caure en el parany, però, de deduir erròniament que durant l'estalinisme desnaturalitzà el seu projecte. S'ha d'entendre aquesta deriva cultural com a símptoma de la capacitat d'adaptació del PCUS a les demandes del moment, amb la finalitat de garantir la supervivència de l'Estat i, en conseqüència, de garantir la supervivència del socialisme soviètic. El fet que un cop acabada la guerra el govern soviètic emascules les cessions prèviament fetes –com afirma l'autor, malgrat no hi aprofundeix¹⁵⁶-, tals com un foment d'un creixent rol de l'església o el foment d'una idiosincràsia més nacionalista, en són una prova.

Com a cloenda, Hosking finalitza el text afirmant: *The center of gravity of the symbolic life of the Soviet State, and therefore the Soviet society too, shifted from the future to the past, from expectation from the distant and somewhat ghostly anticipated triumph of socialism to remembrance of the very real and undeniable victory of the Soviet arms in what everyone could agree in calling 'the Great Patriotic War'. This fixation on the past combined with the fracturing of national identity, both russkii and sovietskii, generated by the regime's own policies, to hollow spiritual life of the Soviet peoples and to undermine their sense of community*¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Ib., p. 168.

¹⁵⁵ Ib., p. 176.

¹⁵⁶ Ib., p. 186.

¹⁵⁷ Ib., p. 187.

4.3.2: James Mark: Política i memòria històrica: les diferents percepcions testimonials sobre l'arribada de l'Exèrcit Roig a Hongria (1944-1945)

El present article de James Mark¹⁵⁸ és l'únic que es recull al present treball on s'empra la història oral com a mètode historiogràfic. Concretament, l'article es centra en diferents testimonis hongaresos entrevistats per l'autor l'any 2005, pertanyents a diferents tradicions polítiques, per tal de resseguir les diferents percepcions distingibles d'aquests respecte a l'Exèrcit Roig i les seves conductes –posant especial èmfasi en el fenomen de les violacions- envers la població civil mentre avançaven cap a Berlín. Paral·lelament, James Mark no es limita únicament a efectuar una tasca narrativa a partir de les entrevistes, sinó que es val d'aquestes per analitzar la instrumentalització de la memòria històrica en benefici de les diferents postures polítiques. Així doncs, per tal d'exposar el contingut d'aquest article s'ha considerat pertinent imitar l'estructura d'aquest i exposar les diferents postures polítiques recollides a les entrevistes, tot exemplificant-les amb els testimoniatges més representatius.

i) Segons el nacionalisme hongarès¹⁵⁹ de base conservadora i anticomunista, el nacionalisme socialitzà un cop col·lapsat el bloc de l'Est –un cop, dit altrament, tingueren més facilitats a l'hora de comentar memòries de guerra- l'idea d'una nació ocupada, una “nació violada¹⁶⁰”, per part de les tropes soviètiques. En conseqüència, és una estratègia recurrent per part d'aquest corrent, posar l'èmfasi en les violacions patides per la població hongaresa per tal de reforçar la perspectiva victimista d'una nació “penetrada per

¹⁵⁸ James Mark: Va completar la seva llicenciatura en Història, en Estudis d'Europa Oriental i Oriental a la Universitat d'Oxford. Va treballar a la Direcció d'Història a Exeter des del 2004. La seva recerca aborda la història social i cultural del socialisme estatal a l'Europa central oriental, la política de memòria a la zona, tant socialista com post-socialista, i té com a objectiu connectar la regió a històries i processos globals a través de mètodes transnacionals i comparatius. Durant l'última dècada, va publicar sobre la manera en què la història es replanteja en moments de gran canvi polític, abordant les maneres en què les elits polítiques, institucions culturals, instituts de memòria i persones comunes han contribuït a la reimaginació del passat després de la caiguda del comunisme a l'est d'Europa després de 1989.

¹⁵⁹ Tinguis en compte a l'hora de valorar els testimoniatges propis del nacionalisme hongarès, que tal i com indica Hobsbawm a *Historia del Siglo XX: Els petits països bàltics, ocupats per la URSS el 1940, foren antirussos, antisemites i pro alemanys mentre van poder permetre-s'ho entre 1941 i 1945. D'altra banda, ni els comunistes ni la resistència tingueren cap protagonisme a Romania i la seva presència fou escassa a Hongria* (Hobsbawm, 2011:175)

¹⁶⁰ JAMES MARK, “Remembering rape: divided social memory and the Red Army in Hungary 1944-1945”, *Past & Present*, Volum 188, Capítol 4, Agost 2005, p.142.

l'imperialisme soviètic¹⁶¹”. En relació directa, aquesta interpretació de l'arribada de les tropes soviètiques té connexió directa, segons l'autor, amb la voluntat deliberada de ignorar la responsabilitat que tingué Hongria en relació amb el feixisme i l'Holocaust¹⁶², sota la governança de Miklós Horthy¹⁶³. Com a exemple, Ildikó, una entrevistada per James Mark, afirma:

I could go to the country alone and whenever I met a German soldier they were just helpful... The German Wehrmacht, the army were cultured people. And the army, when they came, was just marvelous... My friend, she's very nice, but she's not conservative and she thinks differently about certain things. The Russians, she thinks they saved her life, because she was a Jewish girl, but still these Jewish people were taken by the Communists and sent to prison again. So somebody who came back from Auschwitz was sent to the Gulag. We were very much frightened. My father fought against Bolshevism and was in the army. So of course, until the last drop of our blood, we were against the Russians... I had to leave home because some of them were very interested in me. I was thirteen years old or so and my mother tried to hide me and I went with other families”¹⁶⁴

ii) Segons les postures esquerranes: d'altra banda, els testimoniatges que pertanyen a tradicions polítiques d'esquerreres exposen un relat diferent. En primer lloc, defensen que el perfil discursiu de l'apartat anterior pertany a un seguit de mentides, en consonància amb la propaganda nazi, encarades a presentar als soviètics com a *Untermenschen* incivilitzats capaços de tota classe de brutalitats¹⁶⁵. Segons Alexandre Orme, una aristòcrata polonesa que residia a Hongria el 1944-1945:

The papers never used to call the Russian anything but the 'Red Hangmen' or the 'Perverts' and the local wireless station, which was manned by Germans, never tired broadcasting accounts of the horrible crimes committed by the Russians... We did not believe a word of it. Among ourselves, we would admit the possibility of there being a few isolated cases of Russian soldiers getting drunk and raping a few woman who happened to come their way, but on the whole we had the best possible opinion of the Russian Army.”¹⁶⁶

¹⁶¹ Ib., p. 140.

¹⁶² Ib., p. 142.

¹⁶³ Miklós Horthy (1868-1957) fou el regent del Regne d'Hongria entre el 1920 i el 1944.

¹⁶⁴ Ib., pp. 144-145.

¹⁶⁵ Ib., p. 145.

¹⁶⁶ Ib., p. 146.

La perspectiva antinazi inverteix el centre de gravetat, posant èmfasi en les atrocitats dels nazis en territori hongarès, *ergo* presentant a l'URSS com a subjecte alliberador¹⁶⁷. En conseqüència, la figura de la violació per part de soldats soviètics s'arriba a relativitzar i/o marginalitzar, inclús, com és observable en el següent fragment de text –corresponent a Matyás, un altre entrevistat per James- el fet que l'Exèrcit Roig no fos vist com a una força enemiga permetia a les dones hongareses mantenir relacions sexuals amb els soldats nous sense perdre 'l'honor', *ergo* es substitueix la figura de la violació per a una relació consentida:

(...) At our place we were lucky, because in the house where we were there were two women, whom they didn't have to rape, because they gave their services to the Russians with a lot of pleasure, and therefore gave us a small kind of defense in this micro-environment, but this was a particularly fortunate set-up. Two honorable Hungarian women, who happily slept with the Russians¹⁶⁸.

En definitiva, en contraposició amb el relat conservador nacionalista, la perspectiva esquerrana no incorpora cap lògica de victimització, trauma o demonització envers els soldats soviètics.

iii) Segons la perspectiva liberal: l'autor de l'article afirma que aquesta és la perspectiva més equilibrada, arran de la llunyania política envers el feixisme com el comunisme, en un context de polarització política. Tanmateix, la postura dominant liberal tendeix a presentar, en una escala de valors, el feixisme com el subjecte més marcadament atroç. Vera, una entrevistada liberal present a l'article, afirma:

(...) It was common knowledge that they came into a dwelling where there were women, and raped them –en referència als soviètics-, several of them in succession... You must understand that the Germans did much worse than that. I saw Germans throwing babies at the wall, you know, their brains popping out, and I didn't see the Russians doing so¹⁶⁹.

Nogensmenys, James Mark cita a l'historiador István Bibó com a referent a l'hora d'il·lustrar la postura del liberalisme hongarès a l'hora de valorar la tasca alliberadora de

¹⁶⁷ Ib., p. 150.

¹⁶⁸ Ib., p. 151.

¹⁶⁹ Ib., p. 156.

l'Exèrcit Roig, sense renunciar alhora a un projecte futurible de democràcia occidental al país. Aquest historiador escrigué l'any 1945:

*One thing should be clear: it is crucial for Hungary that the fall of the old system remains or comes to be considered a liberation, and for the oppressive elements of the sick Hungarian social structure which disappeared with the arrival of the Red Army –the hunting aristocrats, the caste-bound officers and bureaucrats, the gendarmes, and the German oriented ‘educators of nation’- to be prevented from returning. We must therefore make sure that, even if our memory forever connects liberation with the varied physical and human miseries of a lost war, the same liberation shall be made a pure and historical reality for our grandchildren because it ushered in a long series of developments with positive consequences. It is crucial for a Hungary that the liberating achievement of the Soviet army not be forgotten but preserve its significance for Hungary’s democratic development*¹⁷⁰.

Com a cloenda, es pot afirmar que l'exercici de James Mark convida a entendre la història oral com a una eina que permet -si es complementa amb material acadèmic- objectivar la subjectivitat personal, en forma de testimonis; concretament en el cas de la matèria que escau l'article, és una eina fèrtil a l'hora de resseguir els diferents perfils polítics que intervenen en la valoració històrica de l'impacte de l'entrada dels soldats soviètics a l'Hongria de finals de la Segona Guerra Mundial. Tanmateix, també evidencia el perill d'instrumentalitzar la memòria històrica en benefici de postures polítiques concretes, amb el resultat final d'acabar alterant el rigor històric.

4.3.3: Mark Harrison: La Unió Soviètica de postguerra: la recerca de casuístiques que expliquin la seva ràpida recuperació

Mark Harrison¹⁷¹ planteja, en aquest article, l'anàlisi de la recuperació econòmica de l'URSS en el context de la postguerra des d'una doble perspectiva: l'estrictament lligada a factors econòmics, i la política posant concretament èmfasi en el rol de la repressió en la gestió de la política domèstica. En el segon cas, com senyalaré posteriorment, la defensa de l'argumentari tendeix a ser desafortunada.

¹⁷⁰ Ib., p. 155.

¹⁷¹ Mark Harrison: Docent a la Universitat d'Oxford, Mark Harrison ha publicat àmpliament sobre la història de la malaltia i la medicina, especialment en relació amb la història de la guerra i l'imperialisme dels segles XVII i XX. Un dels seus interessos actuals és la història global de la malaltia i la medicina.

L'anàlisi que efectua l'autor respecte la trajectòria històrica de la recuperació econòmica soviètica en el context dels anys immediats de postguerra coincideix amb les dades exposades per Maurice Dobb a *Soviet Economic Development since 1917*, malgrat difereixen en identificar les casuístiques, com veurem tot seguit. En paraules de Dobb, els anys de reconstrucció, seguint els estralls de la guerra i l'ocupació militar, no foren ni fàcils ni exemptes de problemes. Particularment, els primers dos anys foren els que presentaren majors dificultats. Concretament, l'any 1946 fou marcat per profunds problemes en el sector de l'agricultura arran del que l'oficialitat soviètica descrigué com la pitjor sequera dels últims cinquanta anys. Coetàniament, seria l'any que coincidiria amb la reconversió d'una indústria militaritzada a una pròpia de temps de pau, amb el resultat d'una reducció d'un 25% de la producció industrial i un 1/3 de la producció de béns de consum en comparació amb els estàndards de 1941. Nogensmenys, un any després es registraria una millora substancial. Primerament, hi hauria una millora global en la productivitat de les collites. Segonament, l'indústria es superà les dislocacions intrínseques del procés de reconversió i re-equipament; i la producció industrial, globalment, s'hauria recuperat un 90% en comparació el 1941 segons les fonts oficials¹⁷². El 1948 s'anuncià que per primera vegada la producció industrial havia superat els nivells propis de la pre-guerra en el transcurs d'un any, malgrat no seria fins a finals de l'any posterior quan la producció industrial de les zones occidentals devastades (on residia la major concentració de potencial de consum) superaren igualment els estàndards de l'any 1941¹⁷³. Per a Dobb, en termes generals, les casuístiques de l'èxit en la tasca reestructuradora foren, en el context de l'economia planificada de tall soviètic, els encertats objectius traçats pel Pla Quinquennal programat el mateix 1945, segons el qual: (I) s'estipulà un increment imperatiu en la producció industrial d'un 72% al llarg del proper lustre, i; (II) una disminució de la divergència entre les taxes de creixement dels dos departaments principals o sectors de la indústria que produïen capital i bens de consum (sector agrari i industrial). En concordança, es posà més èmfasi en emprar mecanismes encarats a augmentar els nivells de consum de la població¹⁷⁴. Mark Harrison complementa aquesta perspectiva inserint el procés de reconstrucció favorable de l'URSS en el context de la bonança econòmica

¹⁷² DOBB, Maurice (1966). *Soviet Economic Development since 1917*. London. Cox and Wyman Ltd, p. 313.

¹⁷³ *Ib.*, p. 314.

¹⁷⁴ *Ib.*, pp. 316-317.

generalitzada a l'Europa dels anys cinquanta i seixanta¹⁷⁵. Nogensmenys, fa una aportació menys optimista, en comparació a la perspectiva de Dobb, quan afirma que *the 'resilience' of the post-war Soviet economy is explained by the size of the backlog of unrealized growth potential arising from precedent disasters*¹⁷⁶; sense oferir dades empíriques que sustentin aquesta afirmació, essent aquest un dels punts febles de l'argumentari de Harrison a l'hora d'identificar les casuístiques de la fèrtil reconstrucció soviètica.

Aquesta no és, però, l'únic punt de divergència entre ambdós historiadors a l'hora d'identificar les esmentades casuístiques. Segons Harrison, la 'qualitat de la repressió' stalinista també fou un factor que optimitzà el rendiment de la reconstrucció. En paraules de l'historiador anglosaxó, *Stalin's rule was built on repression. Not repression alone, since repression must be implemented and those who carry out must consent to do so. Nonetheless, repression was Stalin's primary instrument*¹⁷⁷. Seguidament, destaca que la guerra serví com a mecanisme per a originar un salt qualitatiu en l'eficiència de la repressió. Per a argumentar-ho, destaca que la repressió durant les purgues de 1937 fou indiscriminada¹⁷⁸ i a gran escala –sense aportar, novament, dades que defensin aquest argumentari-. Aquesta realitat hauria conduït al que l'autor anomena 'el dilema dels dictadors'; com afirma Harrison: *Before he could kill his enemies –en referència a Stalin-, he had to identify them. Under a dictator, people do not disclose their true loyalties; whatever they feel, everyone tries to look loyal. As a result, the more powerful the dictator, the less he can trust what people tell him*¹⁷⁹. Aquesta situació, des de la perspectiva de l'autor, s'invertiria en el transcurs de la Segona Guerra Mundial, en la qual s'hauria identificat la distribució de la fidelitat a partir d'una bona o dolenta conducta en el front, marginant així els antics referents ètnics o socials per a discernir els potencials adeptes o dissidents del règim¹⁸⁰. Com a resultat, Harrison defensa la postura que el 'terror' passaria de ser en massa a ser selectiu, optimitzant així la capacitat de mobilitzar més eficientment els recursos en el context de la reconstrucció de postguerra¹⁸¹.

¹⁷⁵ MARK HARRISON, "The Soviet Union after 1945: Economic Recovery and Political Repression", *Past & Present*, Volume 210, Capítol 6, Gener 2011, p. 105.

¹⁷⁶ *Ib.*, p. 114.

¹⁷⁷ *Ib.*, p. 115.

¹⁷⁸ *Ib.*, p. 116.

¹⁷⁹ *Ib.*, p. 116.

¹⁸⁰ *Ib.*, p. 119.

¹⁸¹ Per a consultar uns diagrames que pretenen representar la 'distribució de la lleialtat' a l'URSS de postguerra, vagis a l'annex III.

Com a reflexions finals, m'atreveria a dir que Mark Harrison fou massa ambiciós a l'hora de redactar l'article. Volent abraçar casuístiques econòmiques i polítiques d'un fenomen que és ingent i complexa –la reconstrucció de postguerra-, acaba caient en imprecisions i negligències teoricistes, segurament condicionades pel format breu dels articles de la revista. En primer lloc, com ja s'ha destacat, no indica en cap moment quins foren els sectors econòmics inexplorats abans de la Segona Guerra Mundial, convertint així el seu diagnòstic de la naturalesa de la reconstrucció soviètica en poc fonamentada. Segonament, tampoc ofereix dades que facin defensable la 'naturalesa indiscriminada' de les purgues de 1937, així com tampoc n'ofereix per poder comprovar que la repressió de postguerra fou 'selectiva'. Alhora, cau en una perillosa abstracció teòrica –el 'dilema del dictador'- que presenta a la totalitat de les dictadures com a una forma de govern monolítica, homogènia al llarg del temps i l'espai (amb el perill intrínsec de caure en conclusions de caire reduccionista que això comporta). Novament, tampoc ofereix dades que facin possible garantir una relació tangible entre una hipotètica optimització de la repressió stalinista i la paral·lela recuperació econòmica i política. Finalment, com es pot comprovar al llarg d'aquest treball, la victòria sobre el nazi-feixisme fou un factor que augmentà tant a l'interior com a l'exterior de l'URSS el prestigi i legitimitat de l'estalinisme en el camp polític. Harrison no hauria d'ignorar aquest fet, en tant que la necessitat de reprimir per part de l'URSS és inversament proporcional a l'hegemonia política i ideològica d'aleshores. En síntesi, el material ofert per Dobb respecte aquesta problemàtica és menys polèmic i suggerent, però alhora més fiable per l'ampli ventall de dades empíriques que ofereix i pel caràcter neutral del seu anàlisi, en detriment de l'article de Harrison. Caldrà veure si en un futur Harrison, en cas que resolgui aquestes carències, supera els anàlisis de Dobb.

4.4 GUERRA FREDA:

4.4.1: Silvio Pons: La geopolítica de contenció del Kremlin i les seves exigències al moviment comunista europeu

La tasca efectuada, en aquest penúltim article recollit, per l'historiador italià Silvio Pons és la d'exposar la relació entre la política soviètica –motivada pels seus desitjos geopolítics- i

el comunisme europeu en el context del final de la Segona Guerra Mundial¹⁸². A tall d'introducció a aquesta qüestió, Silvio Pons¹⁸³ destaca que hi havia dos diferències bàsiques en l'actitud soviètica envers l'Europa de 1945 i la de 1918. D'una banda, malgrat els conflictes entre interessos imperialistes, rivalitats entre poders hegemònics, crisis econòmiques i conflicte social eren reals en ambdues conjuntures, ja no era possible veure una revolució en el seu sentit original com a resposta a aquest context conflictiu¹⁸⁴. D'altra banda, l'URSS al 1945 ja no era marginal en l'esfera internacional, àdhuc la seva influència a l'Europa central era aleshores cabdal. És més, l'influència soviètica en l'Europa de postguerra es veié amplificada per la formació de partits comunistes les activitats dels quals en la resistència antifeixista els atorgà una popularitat i legitimitat fins aleshores insòlites¹⁸⁵ -enllaçant amb les conclusions del comentari de l'article anterior-. Els esdeveniments que analitza l'autor amb posterioritat, s'han d'entendre doncs, en aquest context.

Entrant en matèria, Pons senyala que entre 1944 i 1945 Stalin veié la reconstrucció d'Europa com a un procés basat en la divisió geopolítica del continent entre l'URSS i Gran Bretanya. En conseqüència, tard o d'hora el conflicte entre el socialisme soviètic i el món capitalista s'aguditzaria, malgrat aquesta problemàtica no es trobava en l'agenda immediata¹⁸⁶. Tanmateix, la fórmula stalinista envers els partits comunistes europeus

¹⁸² SILVIO PONS, "Stalin and the European Communists after World War Two (1943–1948)", *Past & Present*, Volum 210, Capítol 6, Gener 2011, p.122.

¹⁸³ Silvio Pons: és professor d'Història de l'Europa de l'Est a la Universitat de Roma "Tor Vergata". És l'autor de *Stalin and the Inevitable War 1936-41* (Frank Cass, London 2002) i recentment de *Berlinguer e la fine del comunismo* (Giulio Einaudi Editore, Torino, 2006). També és editor dels següents volums: *The Cominform. Minutes of the Three Conferences 1947/1948/1949*, Fondazione Feltrinelli, Annali, XXX (Milan, 1994); (with F. Gori), *The Soviet Union and Europe in the Cold War, 1943-53* (Macmillan, London 1996); (with A. Romano), *Russia in the Age of Wars 1914-1945* (Feltrinelli, Milan, 2000); (with Federico Romero), *Reinterpreting the End of the Cold War* (Frank Cass, London 2005); (with Robert Service), *Dizionario del comunismo, 2 vols.* (Einaudi, Turin 2006-2007).

Els seus principals interessos de recerca se centren en la història de la Guerra Freda. Actualment està escrivint un llibre sobre la història del comunisme internacional i treballa en un projecte sobre la cultura política del comunisme italià de finals de segle XX.

¹⁸⁴ Com senyala Hobsbawm a *Historia del Siglo XX: No hi ha cap dubte que Stalin, en tant que comunista, creia en la inevitable substitució del capitalisme pel comunisme, i, en aquest sentit, que la coexistència d'ambdós sistemes no seria permanent. No obstant, els planificadors soviètics no creien que el capitalisme com a tal es trobés en una crisi acabada la Segona Guerra Mundial, sinó que aquest seguiria viu molt de temps sota l'hegemonia d'Estats Units (...). (...) La seva postura – en referència a l'URSS- no era agressiva sinó defensiva* (Hobsbawm, 2011: 236).

¹⁸⁵ Silvio Pons; "Stalin and the European Communists after World War Two (1943–1948)", *Past & Present*, Volum 210, Capítol 6, Gener 2011, p. 121.

¹⁸⁶ *Ib.*, 121.

consistiria en rescatar l'idea dels fronts populars –la finalitat dels quals no era construir el socialisme, sinó combatre el feixisme- i adaptar-los a un model nacional de democràcies populars¹⁸⁷. Aquesta concepció es basà en tres elements fondants: el rebuig a guerres civils com a prospectes polítics pels comunistes; l'opció de participar en els governs de coalició nacional; i la preeminència de líders comunistes retornats de l'exili a Moscou en detriment d'aquells que havien estat involucrats en la resistència, amb l'objectiu final d'assegurar la preeminència del full de ruta soviètic en els afers dels partits comunistes europeus¹⁸⁸. En consonància amb aquests plantejaments, Stalin dictà una línia d'acció moderada als comunistes Hongaresos –els quals haurien de basar la seva *praxi* en la participació del nou govern d'unitat nacional-. Tanmateix, els búlgars i els romanesos haurien de limitar-se a assegurar una representació forta als Comitès d'Alliberament Nacional¹⁸⁹. Alhora, Stalin declarà la inviabilitat del model soviètic de governança per a Alemanya, el qual s'hauria de basar, a ulls del Kremlin, en un règim parlamentari democràtic antifeixista, determinant així l'estructura política de la futura RDA¹⁹⁰. Polònia també seguiria el model de democràcies populars, amb la intenció d'esdevenir *a new kind of democracy, a model for the Western democracies¹⁹¹ as well¹⁹²*.

L'idea de promoure 'democràcies populars' fou un intent d'adequar l'agenda comunista europea als acords de postguerra¹⁹³. Aquest projecte hauria de servir per assegurar el projecte global de reconstrucció soviètica envers Europa, basat en l'autarquia i el rearmament, encarat a contenir la creixent percepció del perill que suposaven els Estats Units¹⁹⁴. El comunisme europeu fora de les fronteres de l'URSS, hauria d'ésser doncs, sota la seva àrea d'influència, un bloc de contenció¹⁹⁵ contra Estats Units¹⁹⁶.

¹⁸⁷ Ib., p. 127.

¹⁸⁸ Ib., p. 124.

¹⁸⁹ Ib., p. 125.

¹⁹⁰ Ib., p. 128.

¹⁹¹ Ib., p. 131.

¹⁹² Hobsbawm, destaca a *Història del Siglo XX*, les següents dades en relació el que s'acaba d'exposar: *Els nous règims europeus dels anys quaranta, malgrat només van ser possibles gràcies a la victòria de l'Exèrcit Roig, no foren imposats exclusivament per la força de les armes més que en quatre casos: Polònia, la Alemanya Ocupada, Romania (on el moviment comunista local el formaven un poc centenar d'individus, en la seva majoria d'origen ètnic no romanès) i, en lo essencial, Hongria. A Iugoslàvia i Albània, eren més o menys d'origen local; a Txecoslovàquia el 40% dels vots obtinguts pels comunistes en les eleccions de 1947 reflecteixen la seva vertadera força en aquells moments, i a Bulgària la influència comunista estava reforçada pel sentiment russòfil generalitzat del país* (Hobsbawm, 2011:394).

¹⁹³ SILVIO PONS, "Stalin and the European Communists after World War Two (1943–1948)", *Past & Present*, Volum 210, Capítol 6, Gener 2011, p. 128.

¹⁹⁴ Ib., p. 130.

¹⁹⁵ Ib., p. 135.

Els plans de Moscou, però, com indica l'autor trobarien dissidències radicals a l'hora de desplegar la seva agenda moderada europea –malgrat la majoria de partits comunistes efectuarien satisfactòriament el seguidisme plantejat-. L'epicentre de les tendències radicals i contestatàries a la recepta soviètica seria el Partit Comunista de Iugoslàvia, el qual donà suport a la insurrecció a Grècia (1946) –motivada com a resposta a l'aliança entre Londres i el rei Jordi II, esperonada pels acords de pau entre Churchill i Stalin el 1945-, Albània i Itàlia mentre preparava una futura confederació dels Estats balcànics. El cas més sensacional d'insubordinació fou el grec, on els límits del control de Moscou s'evidenciaren¹⁹⁷. Alhora, el primera cisma en el sí del Camp Socialista seria una realitat el 1948, amb el trencament de relacions entre Tito (cap d'Estat de la Iugoslàvia de postguerra i líder del moviment comunista iugoslau) i Stalin. Tanmateix, el Kremlin veié des del 1947 a Hongria i Txecoslovàquia com a punts febles del radi d'influència soviètica¹⁹⁸, per motius que per la seva complexitat no es poden exposar aquí. No es pot parlar, doncs, d'un Camp Socialista monolític.

En conclusió, Silvio Pons senyala –defugint de l'antiga Història política que focalitzava l'estudi en les grans figures polítiques- que la política internacional soviètica de postguerra es basava en contenir els ímpetus revolucionaris en benefici dels interessos de seguretat soviètica en el context de la Guerra Freda¹⁹⁹. L'èxit relatiu d'aquesta lògica tindria com a pilar el prestigi de l'URSS aleshores, el qual cristal·litzà en la concepció comunista europea d'aleshores que beneficiar l'URSS –entesa com el subjecte socialista més desenvolupat- era beneficiar la causa comunista en general²⁰⁰. Mentre el desplegament legítim del Exèrcit Roig a l'Europa Oriental seria un factor que garantiria el control a la zona, les 'democràcies populars' oferien una fórmula no militarista de disciplina política encarada a

¹⁹⁶ Novament, a tall de contextualització complementària –i novament en consonància amb la línia argumental de Silvio Pons-, Hobsbawm senyala a *Historia del Siglo XX: La URSS, conscient de lo precària i insegura que era la seva posició, s'enfrontava a la potència mundial dels Estats Units. (...) des del punt de vista de Moscou, la única estratègia racional per a defensar i explotar la seva nova posició de gran, malgrat fràgil, potència internacional, era la intransigència. Els nord-americans tenien la força de part seva, (...) la URSS no. Washington no estava disposat a renunciar a res si no era a canvi de concessions, però aquestes eren precisament les que Moscou no podia permetre's. (...) En resum, mentre als Estats Units els preocupava el perill d'una hipotètica supremacia mundial soviètica en un futur, a Moscou li preocupava l'hegemonia real dels Estats Units en el present sobre totes les parts del món no ocupades per l'Exèrcit Roig.* (Hobsbawm, 2011: 237-238).

¹⁹⁷ SILVIO PONS, "Stalin and the European Communists after World War Two (1943–1948)", *Past & Present*, Volum 210, Capítol 6, Gener 2011, p.126.

¹⁹⁸ Ib. p. 133.

¹⁹⁹ Ib. p. 136

²⁰⁰ Ib., p. 137.

contenir la influència occidental sense abusar dels delicats límits establerts per la Guerra Freda. Tanmateix, la inexistència del monopoli legítim de la violència fora de les fronteres soviètiques hauria facilitat l'aparició de postures igualment socialistes que erosionaren el projecte, essent Iugoslàvia el cas més paradigmàtic.

4.4.2 Robert Hornsby: Tenim l'enemic a l'interior? El Komsomol i la joventut estrangera en el context del post-stalinisme (1957-1985)

Finalment, aquest darrer article, escrit per Robert Hornsby²⁰¹, és una ambiciosa reconstrucció de l'evolució històrica del flux de turistes joves occidentals a l'URSS, així com un intent d'exposar les casuístiques que motivaren l'apertura turística a la Unió Soviètica un cop mort Stalin, i darrerament, en menor mesura, una aproximació a les conseqüències que aquest procés tingué en la societat soviètica, com es veurà a continuació. El marc cronològic del treball de Hornsby data entre entre 1957 i 1985, anys que coincideixen amb els mandats com a Secretaris Generals del PCUS de Krushev (1953-1964), Breznev (1964-1982), Andropov (1982-1984) i Chernenko (1984-1985) respectivament, malgrat convé destacar que el període dels dos primers constitueix el període on l'autor centra la seva atenció al seu treball.

El major influx de joventut estrangera a la URSS post-Stalin arribà coetàniament amb el Sisè Festival Mundial de la Joventut, l'any 1957. S'encetava així un procés d'obertura encarat no només al món occidental, sinó també a la resta del món socialista²⁰². La tasca organitzativa recauria sobre el Komsomol (la Lliga de Joves Comunistes)²⁰³, vinculada al PCUS. Respecte el món occidental, la voluntat de les autoritats soviètiques fou clara: desmentir la propaganda imperialista i negar l'existència d'un estil de vida Orwelià a l'URSS²⁰⁴. D'altra banda, respecte la resta del món socialista, la voluntat de les autoritats soviètiques fou –en el context de les descolonitzacions- reivindicar-se com a un model a seguir per aquells països sots desenvolupats que volguessin crear un model de societat pròspera (material i culturalment), equitativa i industrial. Així doncs, tant per desmentir la

²⁰¹ Robert Hornsby: Es doctorà en el 2009 pel *Centre for Russian and East European Studies* de la Universitat de Birmingham. Abans d'arribar a Leeds, va ser un investigador de recerca inicial a Leverhulme a la Universitat de Kent. La seva investigació se centra en la Unió soviètica post-Stalin, especialment en qüestions de control social, conformitat i no conformitat en els sistemes polítics autoritaris i en els intents del règim de donar forma a les actituds i comportaments dels joves.

²⁰² ROBERT HORNSBY, "The enemy within? THE Komsomol and foreign youth inside the post-Stalin Soviet Union 1957-1985", *Past & Present*, Volum 232, Capítol 7, Agost 2016, p. 242.

²⁰³ *Ib.*, p. 236.

²⁰⁴ *Ib.*, p. 243.

propaganda occidental com per reivindicar la viabilitat del model soviètic envers el tercer i el segon món, en clau internacionalista²⁰⁵, el que es cercava en última instància era consolidar el prestigi internacional de l'URSS. Alhora, el turisme hauria d'ésser una eina per a enfortir la cohesió entre els països del món socialista, amb l'interès geopolític intrínsec que aquest objectiu contenia en el context de la Guerra Freda²⁰⁶.

Això pel que fa, *grossomodo*, les casuístiques que identifica l'autor a l'hora de motivar l'apertura turística a l'URSS. Respecte els resultats, l'autor inicia la valoració d'aquests amb una sentència rellevant: *The use of groups of ideological influence was anyway a system which had its flaws, since the Soviet regime was not nearly so omnipresent as notions of totalitarianism used to suggest*²⁰⁷. En consonància amb aquesta afirmació, Hornsby destaca que a principis de la dècada dels anys vuitanta, coincidint amb l'estancament econòmic derivat de l'època Breznev, la occidentalització de la joventut soviètica era una tendència en auge observable derivada de l'auge de l'increment del turisme estranger²⁰⁸. Tanmateix, l'autor senyala: (...) *the extent (...) to which Western influences damaged the viability of the Soviet System in the eyes of its citizens remains a subject of debate*²⁰⁹, ergo no dona una resposta definitiva. Sigui com sigui, si entenem que el 'socialisme real' fou un projecte antagònic al model occidental, no és agosarat afirmar que aquest haurà de ser un component a tenir en compte a l'hora d'analitzar historiogràficament el laberint que suposa objectivar les causes del col·lapse soviètic. Àdhuc, l'autor també assenyala diferents resultats positius obtinguts de la política turística que ens escau. Primerament, l'increment gradual al llarg de les dècades de turistes estrangers – 1.600 visitants el 1958;

²⁰⁵ Ib., p. 251.

²⁰⁶ Ib., p. 247.

²⁰⁷ Ib., p. 259. Aquesta és una tesi compartida per Hobsbawm: (...) *el sistema soviètic no era «totalitari», un terme que es va popularitzar entre els crítics del comunisme després de la Segona Guerra Mundial, i que havia estat inventat als anys vint pel feixisme italià per descriure els seus objectius. Fins llavors aquest terme pràcticament només s'havia utilitzat per criticar el feixisme italià i el nacionalsocialisme alemany, i era sinònim d'un sistema centralitzat que englobava tot i que no es limitava a exercir un control físic total sobre la població, sinó que, mitjançant el monopoli de la propaganda i l'educació, va aconseguir que la gent interioritzés els seus valors* (Hobsbawm, 2011: 392). (...) *el sistema no era «totalitari», un fet que mostra quina dubtosa és la utilitat del terme. El sistema no practicava un veritable «control del pensament» dels seus subjectes, i encara menys va aconseguir la seva «conversió», sinó que va despolititzar a la població d'una manera increïble. Les doctrines oficials del marxisme-leninisme amb prou feines tenia incidència sobre la gran massa de la població, ja que per a ells no tenia especial tota rellevància, a menys que estiguessin interessats a fer una carrera per la qual era necessari adquirir coneixements tan esotèrics* (Hobsbawm, 2011: 393).

²⁰⁸ Ib. p. 275.

²⁰⁹ Ib., p. 276.

10.000 el 1959; 14.000 el 1960; i 7.500 el 1964 segons dades que aporta Hornsby²¹⁰ - ja suposa una fita en sí mateixa, accentuada pel prestigi que rebrien les Universitats Estatals de Moscou i Leningrad²¹¹. Finalment, la darrera conseqüència positiva de l'intercanvi turístic fou la capacitat d'optimitzar els serveis d'intel·ligència –essencials en la lògica de Guerra Freda- arran de les dades que proporcionaven, directa o indirectament, els estrangers visitants²¹².

En conclusió, Hornsby evidencia una tensió constant i fonamental al llarg del procés que estudia: la contradicció entre la voluntat de gaudir dels beneficis del turisme internacional, i d'altra banda, la necessitat de protegir política i culturalment l'ordre social soviètic en el marc de l'asfixiant Guerra Freda²¹³. Malgrat no dóna respostes definitives, i malgrat la dimensió extensa de l'article i la profunditat de les seves temàtiques impedeixen desplegar-les a fons en el present TFG, esdevé remarcable en tant que és una proposta original –centrant-se en el turisme- d'aproximar-se a les necessitats i les dinàmiques de l'URSS en el context de la Guerra Freda.

²¹⁰ Ib., p. 238.

²¹¹ Ib. p. 261.

²¹² Ib., p. 275.

²¹³ Ib., p. 276.

5. Conclusions

Els grans fenòmens no tenen explicacions senzilles. Aquesta és una premissa que es confirma a sí mateixa al llarg d'aquest treball. Arribats a aquest punt es podem destil·lar un seguit de característiques constants a l'hora d'articular els articles recollits. Primerament, tots els articles tracten sobre temàtiques concretes, apostant així per aportar profunditat en detriment d'un model de història més generalista i superficial. Això ens porta a la segona pauta constant observable: la profunditat aportada pels articles es complementa amb un ventall quantitatiu ambiciós, incentivant així el debat productiu sobre una temàtica, i per extensió, augmentant el coneixement científic sobre aquesta. Ens hem trobat en casos de consonància i divergència (malgrat com s'ha vist, la majoria d'autors dels articles extreuen unes conclusions equiparables a les proposades pels *Historiadors marxistes britànics*). Els articles de S.A. Smith, o de James McClelland serien un exemple il·lustratiu de consonància amb la producció històrica de Thompson i Dobb respectivament, mentre que l'article Mark Harrison és, d'altra banda, un cas on s'evidencia una divergència amb les conclusions que extreu Dobb, en aquest cas sobre el procés de recuperació de postguerra soviètic. En tercer lloc, s'observa un seguit de mètodes d'anàlisi històric i línies interpretatives que gaudeixen d'una promoció intencionada. En aquest treball s'ha destacat que els *founding fathers* de *Past and Present* es consideraven deutors de les ensenyances dels *Annales*. En consonància, trobem articles que empenen el mètode de la 'Història des de baix' (*The social meanings of swearing workers and bad Language in late imperial and early Soviet Russia* de S.A. Smith o *Remembering rape: divided social memory and the Red Army in Hungary 1944-1945* de James Mark); una perspectiva antropològica (*Bones of contention: Bolsheviks and the struggle against relics 1918-1930* novament de S.A. Smith); i una història política allunyada del dogma positivista dels grans personatges polítics, posant èmfasi en els substrats socioeconòmics i ideològic-polítics (*Waiting for Makhno: legitimacy and context in a Russian peasant war* de Erik-C.Landis o *Stalin and the European Communists after World War Two (1943-1948)* de Silvio Pons), tot enfocs heretats dels *Annales*. Tanmateix, la promoció d'una història social, així com una història política científicament acceptables, sense caure en desviacions pamfletàries, pròpies de les obres dels *Historiadors marxistes britànics* també queden reflectides en alguns dels articles recollits. L'article de Fujiko Isono titulat *Soviet Russia and the Mongolian revolution of 1921* seria un bon exemple de combat contra la propaganda anticomunista, que en aquest cas concret vindria a desmentir el mite d'un suposat

expansionisme intrínsec del projecte soviètic. Nogensmenys, em sembla especialment remarcable el cas de l'article d'Orlando Figes; un autor que és conegut per obres com *A People's Tragedy: 1891-1917* (1996) o *The Whisperers: Private Life in Stalin's Russia* (2007), de caràcter polèmic i anticomunista. Àdhuc, el fet que en el seu article *The Red Army and mass mobilization during the Russian Civil War* hagi adoptat una postura ponderada a l'hora d'analitzar el context històric que l'escau, és, segons el meu judici, una de les millors demostracions que *Past and Present* és un espai on no hi ha lloc per a postures dogmàtiques i excessivament polititzades, en benefici del rigor històric. Respecte la utilització del marxisme com a mètode historiogràfic a *Past and Present*, hi ha un seguit d'evidències. Primerament, en comparació amb la producció acadèmica dels *founding fathers* de la revista, té un pes menor. El marxisme no esdevé, aplicat en l'anàlisi de la història de la Unió Soviètica, una preferència notòria. Analitzar si el mètode marxista és una eina recurrent en la totalitat dels articles de la revista, és una tasca de la que hauria de ser estudiada en un altre treball. D'altra banda, quan el marxisme s'empra (i això sí té rellevància en aquest treball) sí que és notòria la influència dels *Historiadors marxistes britànics*, en tant que no cau en derives economicistes. Hem vist casos on s'analitza la relació dialèctica entre les classes socials, així com la consciència de classe d'aquestes, malgrat en cap moment hem vist que aquest anàlisi es fes mitjançant una subordinació de la superestructura envers infraestructura, trobant un equilibri analític tot defugint del tant criticat *marxisme vulgar*. L'estudi comparat que fa S.A. Smith a *Workers and supervisors: St. Petersburg 1906-1917 and Shanghai 1895-1927* o l'anàlisi de les relacions entre classes a l'heterogeni món rural rus, efectuat per Maureen Perrie a *The Russian peasant movement of 1905-1907: it's social composition and revolutionary significance* són els màxims exponents d'aquesta tònica entre tots els articles recopilats. Nogensmenys, és comprovable que els afers culturals, en detriment dels social i econòmics, gaudeixen d'un protagonisme indiscutible, malgrat no és possible establir una xifra exacte d'articles amb vocació estrictament culturalista degut al caràcter ambigu d'aquest concepte (malgrat l'abundància d'aquests suggereix un impacte notori del marxisme de tall 'thompsonià'). En resolució, per finalitzar les conclusions qualitatives, no és possible traçar una evolució metodològica clara al llarg dels articles recopilats, arran del caràcter eclèctic i heterogeni dels mètodes històrics utilitzats pels diferents autors. En canvi, sí es poden objectivar les influències dels *Annales* i el *Grup* en relació als articles, podent afirmar que la totalitat dels articles adopten perspectives teòriques que superen les postures positivistes i/o

politzades –essent aquest el component homogeni- que precisament Hobsbawm i els demés marxistes britànics pretenien combatre.

Respecte a les conclusions quantitatives, convé assenyalar els següents resultats. Primerament, malgrat un dels propòsits de *Past and Present* era i és superar un model de història eurocèntrica –analitzar de forma ponderada la història de l'URSS ja és una victòria en aquest sentit- és observable que la majoria dels autors recollits pertanyen al món acadèmic anglosaxó, concretament 11/13 autors. James C. McClelland seria l'únic autor nord-americà, mentre que els deu restants són britànics, mentre que Fujiko Isono i Silvio Pons serien els únics que s'escaparien de l'origen anglosaxó. En conseqüència, es pot afirmar sense temor a errors que les investigacions no-angleses queden marginades al llarg de la bibliografia que hem recollit²¹⁴.

Paral·lelament, convé destacar que dels vint-i-dos articles totals dedicats a la història de Rússia a la revista, quinze d'aquests són dedicats al període soviètic. D'aquests quinze articles, sis són dedicats al context de la Revolució Russa i els seus antecedents immediats; quatre dedicats al context de la NEP; quatre més dedicats al context de la II Guerra Mundial i finalment dos al període de la Guerra Freda. Així doncs, la història de la Unió Soviètica predomina a *Past and Present* sobre la història de Rússia en general, ja sigui en cronologies anteriors o posteriors al període soviètic²¹⁵.

Aquest treball pivota al voltant d'un sector concret de la historiografia professional britànica. Els seus treballs han demostrat tenir una naturalesa acotada, complexa i rigorosa. En conseqüència, ha estat impossible aprofundir en cap de les temàtiques proposades als articles si es volia respectar l'extensió pròpia d'un TFG. Totes aquestes temàtiques donen per molt. Tanmateix, considero que aquest fet no ha impedit reflectir

²¹⁴ Ja l'any 1983, Jacques Le Goff senyalaria aquesta tendència. Les dades recollides per Le Goff, senyalen que de l'any 1952 a l'any 1983 només havien participat 28 autors no-anglosaxons a la revista, això és, una mitjana de quasi un autor no-anglosaxó per any. Tanmateix, l'historiador francès també destaca que fins el mateix any, el 46,5% de la producció total de la revista es dedicava geogràficament a l'estudi de Gran Bretanya i Irlanda, evidenciant al món britànic com a focus d'atenció privilegiat a *Past and Present* (Le Goff, 1983: 22-24).

²¹⁵ És una dada rellevant, si tenim en compte novament les dades que ens aporta Le Goff. Diu així : *“Revolution” has been a regular topic in Past and Present, but chiefly the English and French Revolutions, very little about the Russian Revolution of 1917, indeed about Soviet Russia after 1917.* Alhora, Le Goff destaca que la majoria d'articles tracten temàtiques d'època moderna (Le Goff, 1983: 23). És, doncs, una bona notícia que aquesta tendència s'hagi invertit des d'aleshores, no només a nivell temàtic (l'increment d'articles que analitzen el fenomen del sovièticisme és evident) sinó també a nivell cronològic. Com indica Nynke Dorhout, entre els anys 2006 i 2010, malgrat l'època moderna segueix essent la privilegiada, s'observa un increment d'atenció en l'època contemporània, malgrat com també observà Le Goff, les èpoques antigues i medievals es mantenen com a períodes amb una atenció marginal (Dorhout, 2013: 12).

quin és l'enfoc general que fan els Historiadors Marxistes Britànics i la revista *Past and Present* sobre l'època soviètica. Aquell que vulgui aprofundir en els seus coneixements sobre aquest període, haurà de considerar la bibliografia publicada a la revista com a una font a tenir en compte. Un període, com ja indicava a la introducció del treball, sobre el qual encara s'escriuran rius de tinta. Esperem que amb la mateixa pulcritud que *Past and Present*.

BIBLIOGRAFIA:

- ANDERSON, Perry (1979). *Consideraciones sobre el marxismo occidental*. (1a ed.Cast). Madrid. Editorial siglo veintiuno de España editores S.A.
- ANDERSON, Perry (1985). *Teoría, política e historia: Un debate con E.P. Tompson* (1a. Ed. Cast). Madrid. Siglo Veintiuno de España Editores S.A.
- BENÍTEZ MARTÍN, Pedro (1996). *E.P. Thompson y la historia: Un compromiso ético y político*. Madrid. Talasa Ediciones.
- BURKE, Peter (1996). *La revolucion historiografica francesa*. (2a ed. Cast). Barcelona. Gedisa Editorial.
- CARRERAS ARES, Joan José (2016). *Lecciones sobre Historia*. (1a ed. Cast). Zaragoza. Institución Fernando el Católico.
- CASANOVA, Julián (2017). *La venganza de los siervos*. Barcelona. Editorial Planeta.
- DOBB, Maurice (1966). *Soviet Economic Development since 1917*. London. Cox and Wyman Ltd.
- DORHOUT, Nynke (2013). *Past and Present: A qualitative and quantitive analysis 2006-2010*. Journal Review project of the research-master Modern History and International Relations (MHIR). University of Groningen.
- G.IGGERS, Georg (1995). *La ciencia histórica en el siglo XX: Las tendencias actuales*. (1a ed.cast). Barcelona. Editorial Labor.
- GRAMSCI, Antonio (2018), *Allí donde la voluntat quiera y como la voluntat desee. Escritos sobre jacobonismo, bolchevismo, Lenin y la Revolución rusa*. Edició de Joan Tafalla. Barcelona. Editorial El Viejo Topo.
- HILL, Christopher (1971). *La Revolución Rusa*. (2a ed. Cast). Esplugues de Llobregat. Editorial Ariel.
- HOBSBAWM, Eric (1983). *Marxismo e historia social*. (1a ed. Cast). México. Universidad Autónoma de Puebla.
- HOBSBAWM, Eric (1993). *Política para una izquierda radical*. (1a ed. Cast). Barcelona. Editorial Crítica.
- HOBSBAWM, Eric (2000). *Revolucionarios*. (1a ed.Cast.). Barcelona. Editorial Crítica.
- HOBSBAWM, Eric (2011), *Historia del siglo XX*. (1a ed.Cast). Barcelona. Editorial Crítica.

- HOBBSAWM, Eric (2011). *Cómo cambiar el mundo*. (1a ed.Cast). Barcelona. Crítica.
- HOBBSAWM, Eric (2014). *Sobre la historia*. (1a ed. en aquesta presentació. Cast). Barcelona. Editorial Planeta. S.A.
- J.KAYE, Harvey (1989). *Los historiadores marxistes británicos*. (1a ed.Cast.). Zaragoza. Prensas Universitarias de Zaragoza.
- JEAN-PAUL, Sartre, Replies to Structuralism: An Interview with Jean-Paul Sartre, *Telos*, Tardor de 1971, pàgines 110-116.
- KEERAN, Roger/ KENNY, Thomas (2010). *El socialismo traicionado*. Editorial El Viejo Topo.
- PALMER THOMPSON, Edward (1981). *Miseria de la teoria*. (1a ed. Cast.). Barcelona. Editorial Crítica.
- PALMER THOMPSON, Edward (1989). *La formación de la clase obrera en Inglaterra* (1a ed. Cast). Barcelona. Editorial Crítica.
- PASAMAR, Gonzalo (2000). *La historia contemporània: Aspectos teóricos e historiográficos*. Madrid. Editorial Síntesis.
- PIERRE, Matari (2013). *Eric Hobsbawm, el marxismo y la transformación de la historiografía*. Nueva Sociedad.

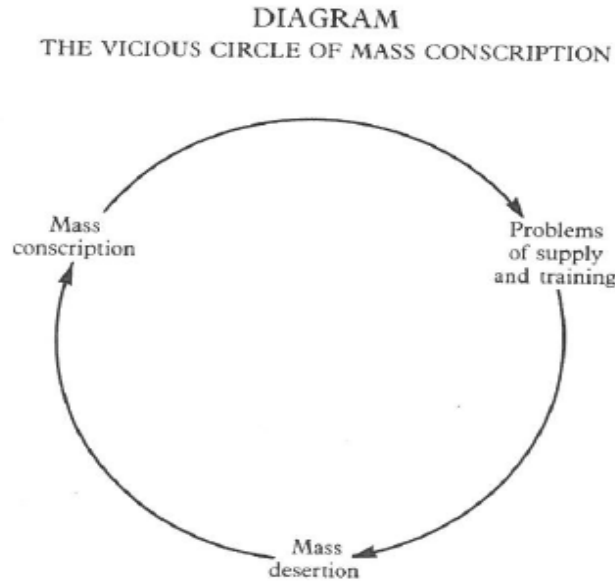
BIBLIOGRAFIA PAST AND PRESENT:

- Erik-C. Landis, "Waiting for Makhno: legitimacy and context in a russian peasant war", *Past & Present*, Volum 183, Capítol 6, Maig 2004, Pàgines 199-236.
- Fujiko Isono, Soviet Russia and the Mongolian revolution of 1921, *Past & Present*, Volum 83, Capítol 5, Maig 1979, Pàgines 116-140.
- Geoffrey Hosking, "The Second World War and russian national consciousness", *Past & Present*, Volum 175, Capítol 6, Maig 2002, Pàgines 162-187.
- Jacques Le Goff, "Two retrospective surves marking our hundreth issue. *Later History*", *Past and Present*, Volum 100, Capítol 1, Agost 1983, pàgines 14-28.
- James C. McClelland, "Proletarianizing the Student body: the soviet experience during the New Economic Policy", *Past & Present*, Volum 80, Capítol 5, Agost 1978, Pàgines 122-146.
- James Mark, "Remembering rape: divided social memory and the Red Army in Hungary 1944-1945", *Past & Present*, Volum 188, Capítol 4, Agost 2005, Pàgines 133-161
- John Barber, "The establishment of intellectual orthodoxy in the USSR 1928-1934" *Past & Present*, Volum 83, Capítol 6, Maig 1979, Pàgines 141-164.
- L.F. Macfarlane, "Hands off Russia in 1920", *Past & Present*, Volum 38, Capítol 6, Desembre 1967, Pàgines 126-152.
- Mark Harrison, "The Soviet Union after 1945: Economic Recovery and Political Repression", *Past & Present*, Volum 210, Capítol 6, Gener 2011, Pàgines 103-120,
- Maureen Perrie, "The Russian peasant movement of 1905-1907: its social composition and revolutionary significance", *Past & Present*, Volum 57, Capítol 1, 1 de novembre de 1972, Pàgines 123-155.
- Orlando Figes, "The Red Army and mass mobilization during the Russian Civil War", *Past & Present*, Volum 129, Capítol 7, Novembre 1990, Pàgines 168-211.
- Robert Hornsby, "The enemy within? The Komsomol and foregin youth inside the post-Stalin Soviet Union 1957-1985", *Past & Present*, Volum 232, Capítol 7, Agost 2016, Pàgines 237-278.
- S.A. Smith, "Bones of contention: Bolseviks and the struggle against relics 1918-1930", *Past & Present*, Volum 204, Capítol 5, Agost 2009, Pàgines 155-194.

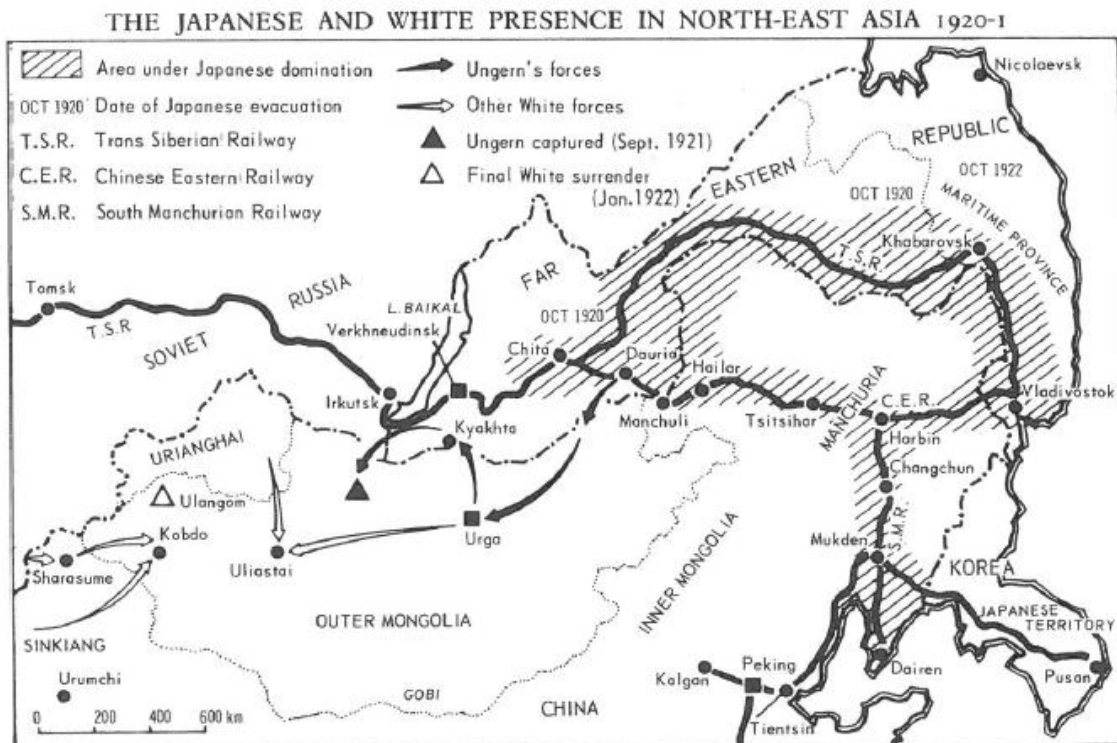
- S.A. Smith, "The social meanings of swearing workers and bad Language in late imperial and early Soviet Russia", *Past & Present*, Volum 160, Capítol 5, Agost 1998, Pàgines 167-202.
- S.A. Smith, "Workers and supervisors: St. Petersburg 1906-1917 and Shanghai 1895-1927", *Past & Present*, Volum 139, Capítol 5, Maig 1993, Pàgines 131-177.
- Silvio Pons, "Stalin and the European Communists after World War Two (1943–1948)", *Past & Present*, Volum 210, Capítol 6, Gener 2011, Pàgines 121–138.

ANNEXOS

Annex 1: El "cercle viciós" del reclutament en massa en el context de la Guerra Civil Russa, presentat per Orlando Figs.

Annex 2: Exposició sobre el terreny dels diferents actors que intervingueren en la revolució de Mongòlia. Material presentat per Fujiko Isono.

Annex 3: Representació de la "distribució de la lleialtat" en el context de l'URSS de postguerra. Material aportat per Mark Harrison.

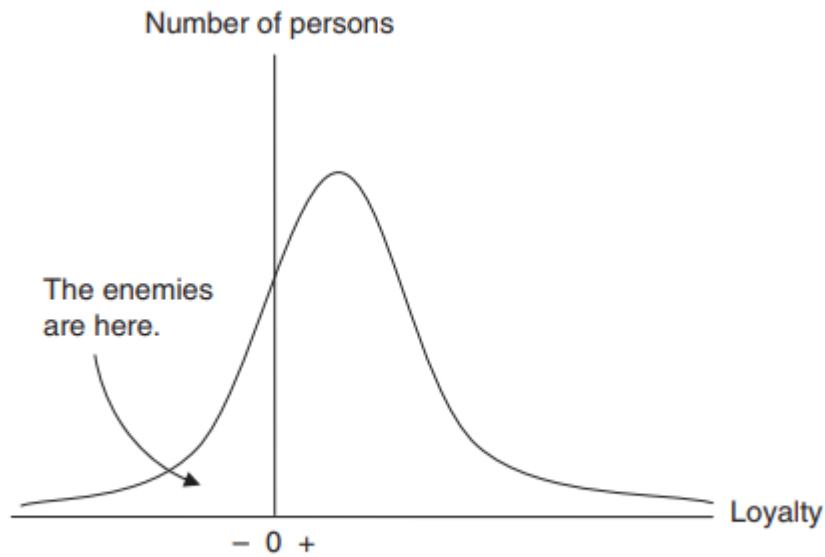
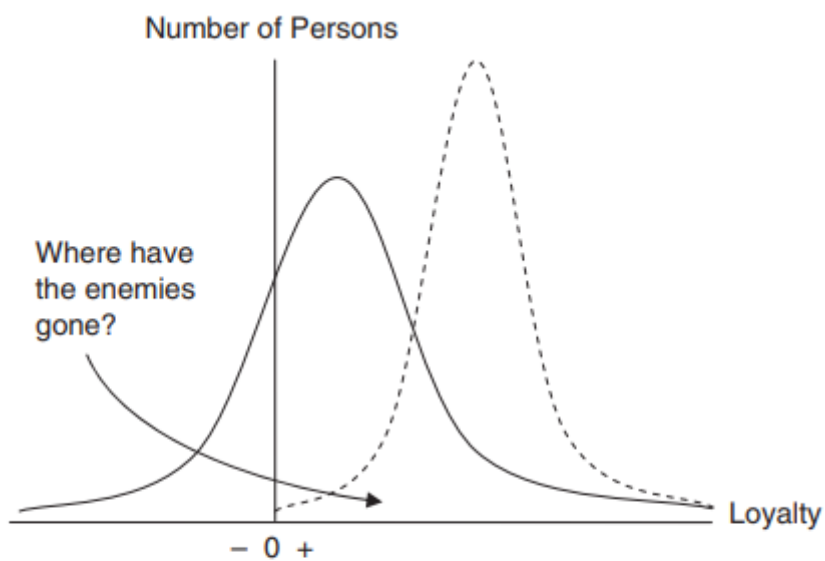

Fig. 3. The distribution of loyalty

Key:

- True loyalty
- - - Professed loyalty

Fig. 4. The distribution of loyalty: where have the enemies gone?